https://doi.org/10.54809/jkss.vi5.254
گۆڤاری کوردستانیی بۆ لێکۆڵینەوەی ستراتیجیی
Copyright © Open access article with CC BY-NC-ND 4.0

(وەرگرتن و بەکارهێنانی وشەی بیانیی پەیوەست بە ڕاگەیاندن لە هەرێمی کوردستان دا - توێژینەوەیەکی مەیدانییە)

م. هەژار خداداد حسن
Hazhar.Khudadad@garmian.edu.krd

پ.ی.د. یادگار عەلی محەمەد
yadgarali@garmian.edu.krd

زانکۆی گەرمیان - کۆلێجی پەروەردەی بنەڕەت - بەشی زمانی کوردی

پوختە.

ئەم توێژینەوەیە بریتییە لە دەستنیشانکردنی تێڕوانینی ڕۆژنامەنووسان لە بارەی وەرگرتن و بەکارهێنانی وشەی بیانیی لە بواری پیشەکەیان، لەگەڵ گەیشتن بە هۆکار و پاڵنەرەکانی بەکارهێنانی وشەی بیانیی لە لایەن ڕۆژنامەنووسانەوە، هەروەها دەستنیشانکردنی لێکەوتەکانی بەکارهێنانی وشەی بیانیی لەسەر زمانی کوردیی پەیوەست بە ڕاگەیاندنی کوردیی لە ڕوانگەی پسپۆڕانی زمانی کوردیی. توێژینەوەکە لە جۆری توێژینەوە وەسفییەکانە و ڕێبازی ڕووپێوکاریی لە ڕێگەی دروستکردنی (دوو) فۆرمی ڕاپێویی و دابەشکردنی بەسەر ڕۆژنامەنووسان کە ژمارەیان (٥٨) ڕۆژنامەنووسی دەزگاکانی ڕاگەیاندن و پسپۆڕانی زمانی کوردیی کە ژمارەیان (٥٣) پسپۆڕی زمانی کوردییە لە زانکۆکانی هەرێمی کوردستان پێکهاتووە. ئەم توێژینەوەیە بەچەند ئەنجامێکی زانستیی گەیشتووە: زۆرینەی ڕۆژنامەنووسانی هەرێمی کوردستان بەڕێژەی (٤٨,٣٪)، پێیانوایە (بەڵێ) کارێکی باشە وشەی وەرگیراوی بیانیی لەمیانەی کارەکەیان بەکاربهێنرێت، بەڵام پلەی دووەمیان؛ بە ڕێژەی (٤٤,٨٪) بە (نەخێر) وەڵامیانداوەتەوە. لە بارەی لێکەوتەکانی ئەو دیاردەیە لەسەر زمانی کوردیی پسپۆڕانی زمانی کوردیی بەڕێژەی (٤١,٥٪) بۆ هەریەك لە بژاردەکانی: (زۆر لەگەڵیدام) و (لەگەڵیدام)، باوەڕیان وەهایە کە وەرگرتن و بەکارهێنانی وشەی بیانیی لە بواری ڕاگەیاندندا، بەبێ مەرج و پلانی زمانیی، کاریگەریی نەرێنیی لەسەر دروستبوونی زمانی ستانداردی کوردیی ئەبێت و ڕێژەی (٥٠,٩٪)شیان لەگەڵ ئەوەدان کە وەرگرتن و بەکارهێنانی وشەی بیانیی لە بواری ڕاگەیاندن لەبری وشە پەتییە کوردییەکان، ئەگەرێکە بۆدروستبوونی دووهێندەییکردنی وشە لە زمانی کوردییی و..هتد، بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا؛ زۆرینەی پسپۆڕانی زمانی کوردیی لەگەڵ کرانەوەی زمانی کوردیین بەڕووی وەرگرتنی وشەی بیانیی و بەکارهێنانی لە کاری ڕۆژنامەنووسیی دا، لە گرنگترین شێوازەکانی وەرگرتنیش، ئاماژەیان: بە پلەی یەکەم وەرگرتنی کوردییکراو بەڕێژەی(٦٨,٨٪)، پاشان گۆڕینی وشەی وەرگیراو بەڕێژەی(٤٧,٩٪) بە پلەی سێیەم وبەڕیژەی (٢١,٧٪) شێوازی ئاوێتەکردنیان لاپەسەندە، بەڵام ژمارەیەکی کەمی پسپۆڕانی زمانی کوردیی بەڕێژەی(١٠,٤٪) لەگەڵ وەرگرتنی وشەی بیانیی دەقاودەق و بێ دەستکارین.

کلیلەوشەکان:وەرگرتنی وشە، بەکارهێنانی زمان،ڕاگەیاندن، زمانی ڕاگەیاندن، پەتییخوازیی زمانیی.

Recieved: 8/3/2023
Accepted: 2/5/2023

E-ISSN: 2790525-X
P-ISSN: 27905268

پێشەکیی

لەگەڵ پێشکەوتنە خێراکان لە بوارەکانی زانست، تەکنەلۆژیا و رۆشنبیری جیهانیی بەتایبەت لە سەدەی رابردوودا، وشەی زمانی ئینگلیزیی، بەشێوەیەکی بەرچاو هاتووەتە ناو زمانی کوردیی. پێش ئەو مێژووەش هاتنەناوەوەی وشەی زمانی عەرەبیی بە هۆکاری ئایین و سنووری جوگرافیایی روویداوە. هەروەها وشەی زمانەکانی فارسیی و تورکییش دیسانەوە بە هۆکاری نزیکایەتیی جوگرافیایی، راگەیاندن، گەشتوگوزار، ئاڵوگۆڕی بازرگانیی و ئابووریی بەشێوەیەکی بەردەوام و لەسەرخۆ هاتووەتە ناو زمانی کوردیی سەرباری هاتنەناوەوەی چەندین وشەی زمانە بیانییەکانی تریش.

ئەکادیمیانی کورد لە چۆنێتیی هاتنەناوەوەی وشەی زمانە بیانییەکان بۆ ناوزمانی کوردیی لە روانگەی رێسا زمانییەکان کۆڵیونەتەوە. بەشێکیان مەترسیی خۆیان لە بارەی هاتنەناوەوەی وشەی بیانیی بۆ ناو زمانی کوردیی نەشاردووەتەوە. هەندێکی تریشیان پێیانوایە زمانی کوردیی توانای وەرگرتن و لەخۆگرتنی هەندێك وشەی بیانیی هەیە و لەبری ئەوەی لاوازی بکات، خزمەت بەزمانەکە ئەکات و کۆمەڵێك وشەی نوێی بۆ زیادئەکات. لەبەرئەوەی هیچ زمانێك ناتوانێت بەدوورەپەرێزانە لە زمانەکانی تر گەشەبکات و لەسەر هەموو زمانێك پێویستە وشە لە زمانەکانی تر بەپێی پێویستی بخوازێت، بە تایبەت ئەو وشانەی پەیوەستن بۆ کارلێك لەگەڵ رۆشنبیرییەکانی تر و، ئاڵوگۆڕی رۆشنبیرییش فاکتەری سەرەکیی گەشەپێدانی کۆمەڵایەتییە و، لەرێگەیەوە کیانە مەعریفییەکانی تر بەکۆمەڵگە ئەناسێنێت و زانستەکانیش بەشدار ئەبن لە پرۆسەی گەشەپێدان.

راگەیاندنەکان لە هەرێمی کوردستان لەرێگەی بەرنامە و بەرهەمە میدیاییە جۆراوجۆرەکانیان چەندین وشەیان لە زمانە بیانییەکان وەرگرتووە و لە بەرهەمهێنانی بابەتە رۆژنامەنووسییەکان کە پێشکەش بە خەڵکی کوردستانی ئەکەن، بەکاریئەهێنن. ئەوەش بووە بە هۆی ئەوەی ئەو وشە نوێیە وەرگیراوانە ببن بە وشەی سەر زاری خەڵکانی ئاسایی و لە کاروباری رۆژانەی خۆیان بەکاری بهێنن.

ئەم توێژینەوە مەیدانییە لە تێڕوانینی خودی رۆژنامەنووسانی دەزگاکانی راگەیاندن لە هەرێمی کوردستان لە بارەی دیاردەی وەرگرتن و بەکارهێنانی وشەی بیانیی پەیوەست بە راگەیاندن ئەکۆڵێتەوە، رای پسپۆڕانی زمانی کوردیی زانکۆکانی هەرێمی کوردستانیشی بۆ زانین و دەرخستنی چەندین لایەنی تری دیاردەکە وەرگرتووە.

باسی یەکەم: میتۆدنامەی توێژینەوە

کێشەی توێژینەوە:کێشەی سەرەکیی ئەم توێژینەوەیە بریتییە لە: دەستنیشانکردنی تێڕوانینی رۆژنامەنووسان لە بارەی وەرگرتن و بەکارهێنانی وشەی بیانیی لە بواری کارەکەیان، هەروەها گەیشتن بە پاڵنەر و هۆکارەکانی پشت ئەو دیاردەیە لەلای رۆژنامەنووسان. لەگەڵ دەستنیشانکردنی لێکەوتەکانی بەکارهێنانی وشەی بیانیی لەسەر زمانی کوردیی پەیوەست بە راگەیاندنی کوردیی و زانینی تێڕوانینی پسپۆڕانی زمانی کوردیی سەبارەت بە سیاسەت و پلانی زمانی کوردیی بۆ پەیڕەوکردنی پەتییخوازیی زمانی کوردیی لە دەزگاکانی راگەیاندن.

توێژینەوەکانی پێشوو:

یەکەم:تێزی دکتۆرای (پێشکەوت مەجید محەمەد: ٢٠٢٢)، بە ناونیشانی: (خواستنی زمانی لە زمانی کوردیدا - ژەهری زمانی وەک نموونە) ئەنجامیداوە، یەکێکە لە لێکۆڵینەوە وەسفییەکان و ڕێبازی (وەسفی شیکاری) بەکارهێناوە، ئەگەرچی ئەم توێژینەوەیە بە ڕێگای ڕووپێویی ئەنجامنەدراوە، بەڵام گەیشتوە بە کۆمەڵێک ئەنجامی گرنگ، ئەوەندەی پەیوەندیی بە توێژینەوەکەی ئێمەوەبێت لێرەدا دەیانخەینەڕوو: زمانی کوردیی بە زۆری بە پاڵنەری پێویستی زمانی لەڕێگای (داهێنانی زانستیی، خوێندن، ڕاگەیاندن..هتد)، وشەی خوازراوی بەبێ دەستکاریی و وەرگێڕانی لە زمانانی ترەوە وەرگرتووە، جەختئەکاتەوە کە وشەی خوازراو ڕۆڵی ئەرێنی و نەرێنی لەسەر زمانی کوردیی هەیە، لایەنە ئەرێنییەکەی ئەوەیە، وشە خوازراوەکان سەرەڕای ئەوەی بەشێکی گرنگی فەرهەنگی زمانی کوردیی پێکئەهێنن و بەشێکی پێویستییە زمانییەکانی ئاخێوەرانیان پڕکردۆتەوە، پێگەیەکی گرنگیشیان لە ناوڕێگاکانی دەوڵەمەندکردنی فەرهەنگیدا هەیە، بەوەی بوونە بە بناغە بۆ سازکردنی چەندین وشەی نوێ. هەروەها پێیوایە وشەی خوازراو کۆمەڵێک لایەنی نەرێنییان لەسەر زمانی کوردیی هەیە، لەوانە: (پەکخستنی یاساکانی وشەسازکردن، پووکانەوەی وشە خۆماڵییەکان، درووستکردنی هاوواتای و هاوبێژی، ناسنامەی نەتەوەیی). لەگەڵ ئەوەش سەرەڕای ڕەنگدانەوەی ژەهری زمانیی، وەکو دزەکردنی دەنگ و مۆرفیم و یاسا وریسای زمانەکانی تر بۆ ناو زمانی کوردیی، بەڵام زمانەکە بە تەواوەتی ژەهراوینەبووە و تایبەتمەندییە زمانییەکانی خۆی پاراستووە و مۆرفیم و یاساکانی پەیڕەوئەکرێت.

دووەم:تێزی دکتۆرای (ئازاد عەزیز سلێمان: ٢٠٢٢)، لە ژێر ناونیشانی: (سیاسەت و پلانی زمان لە ڕاگەیاندندا کەناڵە ئاسمانییە کوردییەکان لە هەرێمی کوردستان بە نموونە)، ئەم لێکۆڵینەوەیە بە ڕێگای چۆنایەتی و بەپێی ڕێبازی وەسفی شیکاری ئەنجامدراوە، هەندێک جار بە پێی پێویستی بابەتەکە سوود لەڕێبازی مێژوویش بینراوە، کۆمەڵگەی لێکۆڵینەوەکەی پێکهاتووە لە هەشت کەناڵی تەلەڤزیۆنی، نموونەکان بە (زاری ناوەڕاست) لە شێوازی نووسین و ئاخاوتنی پێشکەشکارانی هەواڵ و بەرنامەکان و ژێرنووسی شاشەکان وەگیراون و شیکراونەتەوە. گرنگترینی ئەو دەرئەنجامانەی پێیگەیشتووە، ئەمانەن: ئەگەرچی کەناڵە ئاسمانییەکانی هەرێمی کوردستان دەروازەیەکی گرنگن بۆ پاراستن و بڵاوکردنەوەی زمانی کوردیی و دەوڵەمەندکردنی فەرهەنگەکەی، بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا بەشدارن لە ڕەواجدان بە چەندین وشەی بیانیی و گەردداركردنی پاراویی زمانی کوردیی. ئەم وشە بیانییانەش کە کەناڵە ئاسمانییەکان وەریانگرتوون و بەکاریئەهێنن، وەنەبێت هەموویان زاراوەی زانستیین و زمانی کوردیی وشەی بەرانبەری نەبێت. جگە لەوە یەکخستنی زاراوە لە ناو کەناڵە ئاسمانییە کوردییەکان بەدیناکرێت، لەڕووی فەرهەنگیشەوە چاکسازیی زمانیی لە بەکارهێنانی هەندێک وشەدا کراوە، کە کاریگەریی نەرێنییان لەسەر باری دەروونیی مرۆڤ هەیە. کۆتا ئەنجامی گرنگ، نەبوونی لیژنەیەکی گشتیی لە پسپۆڕانی زمانەوانیی بۆ چاودێریکردنی زمانی کەناڵەکان و نەبوونی لیژنەی تایبەتی هەڵەچنی زمانیی لە هەر کەناڵێکدا، ئەوانەی ئەو ئەرکەیان پێسپێردراوە، پسپۆڕ و شارەزای زمانەوانیی و زمانی کوردیی نین.

سێیەم: توێژینەوەی (سابیر حەسەنرەسووڵ: ٢٠٢٠)، بە ناونیشانی:(A Shift from Arabic to English: A New Trend in Using Loanwords in Kurdish Journalist Translation) بە واتا:(گۆڕان لە عەرەبییەوە بۆ

ئینگلیزیی: رەوتێکی نوێ لە بەکارهێنانی وشەخواستن لە وەرگێڕانی رۆژنامەوانیی کوردیی دا)، بەجێهێنراوە، توێژینەوەیەکە بە میتۆدی چۆنایەتیی و چەندایەتیی، بەرێگای رووپێویی جێبەجێکراوە، ئامادەکردنی فۆرمێکی راپێویی تایبەتکراو بۆ وەرگێری رۆژنامەوانیی کە لە بواری وەرگێڕانی ئینگلیزیی - کوردیی لە میدیای کوردیی دا کارئەکەن، فۆرمەکە لە (٤٥) رستەی کورتی ئینگلیزیی پێکهاتبوو، کە بەشێکی هەر رستەیەک وەرگێرراوە بۆ کوردیی، داوا لە بەرتوێژان کراوە (کە ژمارەیان ٢٠ وەرگێر بووە) بەشەکەی تری وەرگێڕانەکە تەواوبکەن بە هەمان ئەو شێوازەی کە لە دەزگا میدیایەکە وەرگێران ئەکەن. دەرئەنجامی توێژینەوەکە ئەو گریمانەیەی توێژەرانی پشتڕاستکردۆتەوە کە لە ڕابردوودا خواستنی وشەی عەرەبیی باوبووە، بەڵام لە ئیستادا رەوتێکی نوێ هەیە زیاتر مەیلیان بۆ وەرگرتن و بەکارهێنانی وشەی ئینگلیزییە. ئەو ئەنجامەی بە ئامار بەدەستهاتووە پێمانئەڵێت ئەو وشە خواستراوانەی کە لە لایەن رۆژنامەنووسانەوە لە وەرگێرانی رستەکان بەکارهێنراون (٥٤٪) وشەی خواستراوی ئینگلیزیین و (٥٪)ی وشەی خواستراوی عەرەبیین، ئەگەرچی وەلامی ئەو وشانەی کە دانرابوون رۆژنامەنووسان وەرگێڕانی بۆ بکەن، وەها گریمانە دەکرا رۆژنامەنووسان وشەی خواستراو بەکاربهێنن، بەڵام نزیکەی (٣٠٪)ی ئەو وشە خواستراوانەیان بەکارنەهێنا کە لە بەرامبەریان وشەی هاوتای کوردیی هەبوو، جگە لەوەش لە کاتی وەرگێران بە رێژەیەکی بەرچاو (١١٪) خۆیان لە وەرگێرانی وشە بە وشە و خواستنی وشە پاراستووە، لە بری ئەوانە سوودیان لە رێکارییەکانی تری وەرگێران بینیوە، وەکو هاوواتای نزیک(near-synonym)، گشتاندن(generalization) و فراوانکردن(expansion). هەروەها پشتبەست بە دەرئەنجامی توێژینەوەکە هانی وەرگێری رۆژنامەوانیی ئەدرێت لە بری خواستنی وشە، سوود لە وەرگێرانی وشەیی ببینرێت.

چوارەم: توێژینەوەی (سالار فایەق مەجید: ٢٠١٨)، بە ناونیشانی: (وشە ئینگلیزییە بەکارهاتووەکان لە زمانی کوردیی دا)، ئەگەرچی توێژەر لە ناونیشانی توێژینەوەکەی دا دەستەواژەی (وشە ئینگلیزییە بەکارهاتووەکان) ی بەکارهێناوە، بەڵام لە ناوەرۆکی باسی تیۆری توێژینەوەکەی دا، دەستەواژەی (بەکارهێنانی وشەی بیانیی) بۆ هەمان واتا و مەبەستی زاراوەی (وەرگرتنی وشە)ی بەکاریهێناوە، لەم توێژینەوەیەدا؛ توێژەر بەشێک لە وشە ئینگلیزییە بەکارهاتووەکانی کۆکردۆتەوە، بەسەر سێ جۆر دابەشیکردوون، ئەوانیش: أ- وشە ئینگلیزییە بەکارهاتووەکان لە رووی جیاوازی و لێکچوون. ب- وشە ئینگلیزییە بەکارهاتووەکان کە لەبەرامبەریان وشەی کوردیی هەن. ج- وشە ئینگلیزییە بەکارهاتووەکان کە لەلایەن زمانەوانانی کوردەوە بەکارئەهێنرێن. وەکخۆی ئاماژەی پێکردوە، رێبازی پەسنی بەکارهێناوە. لە دیارترینی ئەو ئەنجامانەی توێژەر پێیگەیشتووە: زمانی کوردیی بە شێوەیەکی بەرچاو کەوتۆتە ژێر هەژموونی زمانی ئینگلیزییەوە، چی لە بواری گشتی و چی لە بواری تایبەتدا بێت وشە و زاراوە گەلیکی زۆری ئینگلیزیی هاتۆتە ناو زمانی کوردییەوە. هەروەها بەشێک لەو وشانەی لە زمانی ئینگلیزییەوە هاتوونەتە ناو زمانی کوردیی، لە بنچینەدا؛ بۆ هەمان واتا وشەی رەسەن لە ناو فەرهەنگی زمانی کوردیی دا بوونی هەیە، ئەم بەکارهێنانەش بە هۆکاری چاولێکەریی و خۆدەرخستنە. جگە لەم هۆکارە، بەشێک لە زمانناسان و رۆشنبیرانی کورد لە بوارە جیاجیاکانی مەعریفەدا پەنا بۆ وشە و زاراوەی ئینگلیزیی ئەبەن و دەیهێننە ناو زمانی کوردیی، وەک زاراوەی (میتۆد)، بە مەبەستی خۆ دوورخستنەوە لە نەپێکانی واتا و چەمکی زانستییانەی ئەو دیاردانە

لەرێـی وشـە و زاراوە کوردییەکانـەوە.

پێنجـەم: توێژینـەوەی (قەیـس کاکل تۆفیـق، بەحـری لەتیـف یەحیـا: ٢٠١٨)، بـە ناونیشـانی: (پەتییخوازیـی لـە زمانـی کوردیـی دا)، کەرەسـتەی توێژینەوەکەیـان بریتیـی بـووە لـە نموونەبژێـری سـەرجەم ئـەو وتار و نووسـینانەی کـە لـە سـەرەتای سـەدەی بیسـتەمەوە تـا سـاڵی (١٩٧٠) ئەگرێتـەوە کـە بەزمانـی کوردیـی لـە باشـووری کوردسـتان بەرهەمهاتـوون. ئەمـەش بـە ئامانجـی زانینـی کاریگەریـی ئـەو بزووتنـەوە پەتییخوازییەیـی زمانـی کوردیـی کـە لەو ماوەیـەدا سـەریهەڵداوە، هەروەهـا دەستنیشـانکردنی سـەرەتای رەوتـی پەتییخوازیـی و چۆنییەتیـی گەشـەکردنی هەتـا دەگاتـە لوتکـە. توێژینەوەکـە بـە چەنـد ئەنجامێـک گەشـتووە، لەوانـە: پەتییخوازیـی لـە زمانـی کوردیـی دا سـەرکەوتنی زۆری بەدەسـتهێناوە، بەپێـی ئـەو ئامـارەی بەدەسـتهاتووە، تاوەکـو سـاڵی (١٩٧٠) دەگاتـە سـەرووی رێـژەی (٩٠٪)ی وشـەی پەتـی، گەرچـی لـە قۆناغەکانـی بـەر لـە سـەرهەڵدانی پەتییخوازیـی رێـژەی وشـەی پەتـی لـە خـواروی (٥٠٪) بـووە. هەروەهـا ئـەم توێژینەوەیـە دەریئەخـات، کـە سـەرهەڵدانی پەتییخوازیـی، بـە دەرچوونـی یەکـەم ژمـارەی رۆژنامـەی (تێگەیشـتنی راسـتی) لـە سـاڵی (١٩١٨) دەسـتپێئەکات. هەروەهـا پێیوایـە قۆناغـی دووەمـی پەتییخوازیـی کـە لـە نـاوان سـاڵانی (١٩٣٩-١٩٥٨) ئەبێـت، سـیمایەکی تایبەتـی هەبـووە کـە جیایئەکاتـەوە لـە هەوڵەکانـی پەتییخوازیـی بـەر لـەم ماوەیـەدا، ئەمـەش بـە هـۆی گرنگیـدان بـە وشـەی نوێـاو لـە شـێوەی دارشـتن و لیکـدان بـووە، ئیـتر لـەم قۆناغـەدا بـواری پێکهێنانـی وشـە و زاراوە لەسـەر بنەمایەکـی رێزمانـی بـووە بەبـاو. هەروەهـا دەستنیشـانی قۆناغـی سـێیەمی پەتییخوازیـی ئـەکات کـە لـە سـاڵی (١٩٥٨-١٩٧٠) و بـە قۆناغـی (جێگیربوونـی پەتییخوازیـی) نـاوی ئەبـات، بـە بـەروارد لەگـەڵ قۆناغەکانـی پێـش خـۆی لـە پرۆسـەی پاراوکـردن سـەرکەوتنی زیاتـری بەدەسـتهێناوە، لـەم ماوەیـەدا؛ پاراوکـردن هـەر تایبـەت نەبـوو بـە بوارێکـی ئەدەبـی، بەڵکـو بـواری زانسـتەکانی تریشـی گرتۆتـەوە. هەروەهـا ئـەم توێژینەوەیـە بەپێـی ئـەو ئامـارەی کـە لـەو ماوەیـە لـە بەردەسـتدابووە، گەشـتووە بـەو ئەنجامـەی کـە هەوڵەکانـی پاراوکردنـی زمانـی کوردیـی لـە بـواری پرۆگرامەکانـی خوێنـدن سـەرکەوتنێکی بەرچـاوی بەدەسـتهێناوە.

ئامانجی توێژینەوە:

ئەم توێژینەوەیە هەوڵ بۆ گەیشتن بە چەندین ئامانج ئەدات، گرنگترینیان:

زانینـی رادەی بەکارهێنانـی وشـەی وەرگیـراوی بیانیـی لەکاتـی ئاخاوتـن و نووسـینی رۆژنامەنووسـیی لـەلای رۆژنامەنووسـان.

وەرگرتنـی رای رۆژنامەنووسـان لـە بـارەی پێرەوکردنـی سیاسـەت و پلانێکـی زمانەوانیـی سـەبارەت بـە پەتییخوازیـی زمانـی کوردیی لـە دەزگا رۆژنامەنووسـییەکان.

ئاشـکراکردنی پاڵنـەر و هۆکارەکانـی بەکارهێنانـی وشـەی بیانیـی وەرگیـراو لـەلای رۆژنامەنووسـانی هەرێمـی کوردسـتان.

زانینـی لێکەوتەکانـی بەکارهێنانـی وشـەی بیانیـی لەسـەر زمانـی کوردیـی پەیوەسـت بـە راگەیاندنـی کوردیـی لـە روانگـەی پسـپۆرانی زمانـی کوردیـی.

خسـتنەرووی تێڕوانینـی پسـپۆرانی زمانـی کوردیـی سـەبارەت بـە سیاسـەت و پلانی زمانـی کوردیی بـۆ پەیرەوکردنی

پەتییخوازیی زمانی کوردیی لە دەزگاکانی ڕاگەیاندن.
زانینی تێڕوانینی پسپۆرانی زمانی کوردیی لە بارەی شێوازەکانی کرانەوەی زمانی کوردیی بەرووی وەرگرتنی وشەی بیانیی و بەکارهێنانی لە کاری ڕۆژنامەنووسیی.

جۆر و ڕێبازی توێژینەوە: ئەم توێژینەوەیە لە جۆری توێژینەوە وەسفییەکانە و ڕێبازی ڕووپێوکاریی بۆ زانینی تێڕوانینی مشتەیەك لە ڕۆژنامەنووسان و پسپۆرانی زمانی کوردیی لە بارەی دیاردەی وەرگرتن و بەکارهێنانی زمانی کوردیی لە ڕاگەیاندنەکان بەکارهێنراوە.
کۆمەڵ و نموونەپشکنینی توێژینەوە:کۆمەڵی توێژینەوە کە پێکهاتووە لە ڕۆژنامەنووسان و پسپۆرانی زمانی کوردیی لە هەرێمی کوردستان. هەرچی نموونەپشکنینی توێژینەوەکەش لە (٥٨) ڕۆژنامەنووسی دەزگاکانی ڕاگەیاندن و (٥٣) پسپۆری زمانی کوردیی لە زانکۆکانی هەرێمی کوردستان پێکهاتووە.

سنووری توێژینەوە: لە چوار سنووری سەرەکیی پێکهاتووە:

سنووری کات: بریتییە لە مانگەکانی (تشرینی یەکەم و تشرینی دووەمی ٢٠٢٢) کە هاوکاتە لەگەڵ سەرەتای وەرزی نوێی پرۆگرامەکان لە زۆربەی دامەزراوەکانی ڕاگەیاندن دا.
سنووری شوێن: بریتیە لە تەواوی زانکۆ حکومییەکانی پارێزگا و ئیدارەکانی: (هەولێر، سلێمانی، هەڵەبجە، ڕاپەڕین و گەرمیان).
سنووری مرۆیی: ڕۆژنامەنووسان و پسپۆرانی زمانی کوردیی لە هەرێمی کوردستان.
سنووری بابەت: وەرگرتن و بەکارهێنانی وشەی بیانیی پەیوەست بە ڕاگەیاندن لە هەرێمی کوردستان.
زاراوەکانی توێژینەوە: توێژەران پشتبەستن بە ئەزموونی زانستیی و پیشەیی خۆیان لە بواری ڕاگەیاندن و زمان، هەروەها بە تێگەیشتن و لێکدانەوەیان بۆ ئەو ناساندنانەی لەڕێگەی سەرچاوە جیاجیاکان بۆ زاراوەکانی توێژینەوەکە کراون، لە خوارەوە بەشێوەیەکی کارەکی زاراوەکانیان ناساندووە.
وشەی بیانیی: بریتیە لە هەموو ئەو وشانەی کە بەهەر ڕێگەیەك لە ڕێگەکان و لە سەردەمێك لە سەردەمەکان بە هۆکارێکی تایبەت هاتووەتە ناو زمانی دایك و بنچینەی وشەکە بۆ زمانێکی تر لە دەرەوەی زمانی دایك ئەگەڕێتەوە، بۆ نموونە: ئەو وشانەی کە بنچینەکەیان ئینگلیزیی، عەرەبیی، فارسیی، تورکیی ..هتد، هاتوونەتە ناو زمانی کوردییەوە لە بوارێکی دیاریکراو بەکارئەهێنرێن.
وەرگرتنی وشەی بیانیی: بریتییە لە پرۆسەی هاتنەناوەوەی وشەی بیانیی و بەکارهێنانی لەلایەن ئاخێوەرانی زمانێکی ترەوە. لێرەدا مەبەست لە وەرگرتنی وشەی زمانە بیانییەکانە بۆ ناو زمانی کوردیی لە ڕێگەی ڕاگەیاندنەکان و بەکارهێنانیەتی لە لایەن ڕۆژنامەنووسان لە میانەی نووسین و ئاخاوتنی ڕۆژنامەنووسییان.
بەکارهێنانی وشەی بیانیی: بریتییە لە لایەنی بەکارهێنان و سوودوەرگرتن لەو وشە بیانییانەی کە بنچینەیان لە زمانی دایك نییە و لە ڕێگەی ڕاگەیاندن یاخود پێشکەوتنی زانست و تەکنەلۆژیا و بەریەککەوتنی ڕۆشنبیری و لایەنی شارستانی هاتوونەتە ناو زمانی دایك و بە مەبەستی جۆراوجۆر لە کات و شوێنی دیاریکراوی خۆیان بەکارئەهێنرێن.

هەرێمــی كوردســتان: بریتییــە لــە ســنووری دەســەڵاتی حكومەتــی هەرێمــی كوردســتان كــە پێكهاتــووە لــە پارێزگاكانــی هەولێــر، ســلێمانی، دهــۆك و هەڵەبجــە و هەمــوو ئــەو پارێــزگا و ناوچانــەی كــە لــە دەســتووری هەمیشــەیی عێــراق (٢٠٠٥)، بــە ناوچــە جێناكۆكــەكان نــاسراوە.

رۆژنامەنووسـیی: بوارێكـە لـە بوارەكانـی رۆشـنبیری گشـتیی. هەمـوو ئەوكارانـە ئەگرێتـەوە كـە رۆژنامەنـووس لـە رێگـەی ئامرازێكـی راگەیانـدن و لەپێنـاو ئامانجێكـی دیاریكـراو پراكتیـزەی ئـەكات.

رۆژنامەنـووس: ئـەو كەسـەیە كـە كاری رۆژنامەنووسـیی لـە رێگـەی یەكێك لـە ئامرازەكانـی راگەیانـدن بەجێـی ئەهێنێـت، كـە بریتییـە لـە كۆكردنـەوە و بڵاوكردنـەوەی زانیاریـی لـە بـارەی رووداوەكان.

راستیی و جێگیریی توێژینەوە:

راســتیی رواڵەتیــی: بریتییــە لــە لایەنــی هەڵســەنگاندنی پرســیارەكان و برگەكانــی راپێوییمانــەی توێژینەوەكــە لــە لایــەن پســپۆران. بــۆ ئــەو مەبەســتەش دوای درووســتكردنی فۆرمێكــی ســەرەتایی لەلایــەن توێــژەران، پاشــان تــەوەری تایبــەت بــە رۆژنامەنووســان ئاراســتەی ژمارەیــەك پســپۆری بــواری راگەیانــدن١* و تــەوەری تایبــەت بــە پســپۆرانی زمانــی كوردییــش ئاراســتەی ژمارەیــەك پســپۆری ئــەو بــوارە كــرا٢* و لــە پــاش جێگیركردنــی ســەرنج و تێبینیــی هەڵســەنگێنەران، فۆرمەكــە شــێوەی كۆتایــی وەرگــرت.

جێگیریــی توێژینــەوە: دوای وەرگرتنــی شــێوەی كۆتایــی، توێــژەران فۆرمــی راپێوییمانەكەیــان بەســەر (١٠) بەرتوێــژ لــە رۆژنامەنووســان و (١٠) بەرتوێــژ لــە پســپۆرانی زمانــی كوردیــی دابەشــكرد، پــاش دوو هەفتــە هەمــان پرۆســەیان لەگــەڵ ئــەو بەرتوێژانــە ئەنجامدایــەوە و بــە بەكارهێنانــی (هاوكێشــەی هۆڵســتی) بۆیــان دەركــەوت كــە رادەی جێگیریــی بــۆ راپێویــی یەكەمیــان بریتییــە لــە (٨١,٣٪) و بــۆ راپێوییمانــەی تایبــەت بــە پســپۆرانی زمانــی كوردییــش، بریتییــە لــە (٧٨,٣٪).

باسی دووەم: تیۆرینامەی توێژینەوە

وەرگرتنی كەرەستەی زمانیی (Borrowing Linguistics Elements)

زمــان چالاكییەكــی كۆمەڵایەتییــە، هۆكارێكــی گرنگــی پەیوەندییكردنــە، مــرۆڤ بــۆ گەیاندنــی پەیــام و هزروبیــر و دەربڕینــی هەســت و ســۆزەكانی لــە چوارچێــوەی كۆمەڵگــە بەكاریئەهێنێــت، لــە هەموزمانەكانــی جیهانــدا، لــە ئەنجامــی پەیوەندیــی و بەریەككەوتــن و تێكەڵیــی نــاوان كۆمەڵگــە و نەتــەوە جیــاوازەكان، بــە گەلێــك هــۆكاری جۆراوجــۆری كۆمەڵایەتیــی، رۆشــنبیریی و زانســتیی، رامیاریــی، ئایینیــی، بازرگانیــی، راگەیاندن...هتــد،

١ *ناوی پسپۆران تایبەت بە هەڵسەنگاندنیراپێوینامەی تایبەت بەرۆژنامەنووسان، بەپێی پلەی زانستییان:
١- پ.د هێرشرەسوول مـوراد- پسـپۆریرۆژنامە- زانكـۆی پۆلیتەكنیكـی سـلێمانی- كۆلێجـی تەكنیكـی كارگێڕیـی - بەشـی پەیوەندییەگشـتییەكان و بازاڕگەریـی.
٢- پ.ی.د فوئاد عەلی ئەحمەد- پسپۆریرۆژنامە - زانكۆی سلێمانی-كۆلێجی زانستە مرۆڤایەتییەكان - بەشی راگەیاندن.
٣- پ.ی.درێبەر گۆران مستەفا- پسپۆریرادیۆ و تەلەڤزیۆن- پۆلیتەكنیكی سلێمانی- كۆلێجی تەكنیكی كارگێڕیی- بەشی تەكنیكی میدیا.
٢ *ناوی پسپۆران تایبەت بە هەڵسەنگاندنیراپێوینامەی تایبەت بە پسپۆرانی زمانی كوردیی، بەپێی پلەی زانستییان:
١- پ.د عەبدولجەبار مستەفا مەعروف- پسپۆری زمان - زانكۆی سلێمانی- كۆلێژی زمان - بەشی زمانی كوردیی.
٢- پ.د ئومێد بەرزان برزۆ- پسپۆری زمان - زانكۆی گەرمیان - كۆلێجی پەروەردە - بەشی زمانی كوردیی.
٣- پ.د دارا حەمید محمد- پسپۆری زمان - زانكۆی گەرمیان - كۆلێجی پەروەردە - بەشی زمانی كوردیی.
٤- پ.ی.د تریفە عومەر ئەحمەد- پسپۆری زمان - زانكۆی سلێمانی- كۆلێجی زمان - بەشی وەرگێڕان.
٥- د. پێشكەوت مەجید محەمەد- پسپۆری زمان - بەڕێوەبەرایەتی گشتی پەروەردەی گەرمیان - پەروەردەی كەلار.

هەروەها بەهۆی جیهانگیریی و پێشکەوتنی تەکنەلۆجیا (ئینتەرنێت، مۆبایلی زیرەک، ماڵپەر و تۆڕە کۆمەلایەتییەکان)، کە رۆڵێکی گەورە و کاریگەرییان بینیوە لە رادەی ئەو نزیکبوونەوە و تێکەڵاوییەی نێوان کۆمەڵگەکان، کاریگەریی و پێکاریگەربوونی ئەم کۆمەڵگەیانە بەیەکترەوە، رەنگدانەوەی لەسەر خودی زمانەکانیان هەبووە، لە ئەنجامی ئەو کارلیککردنەشدا؛ ئاڵوگۆڕی وشە و زاراوە و چەمک و بیرۆکە و چەندین کەرەستەی تری زمانی لە ناوان زمانەکاندا هاتۆتەئاراوە، هەر زمانێکیش بە رادەی جیاواز کەرەستەی لە زمانەکانی ترەوە وەرگرتووە و بەخشیوە، دیارە زمانی کوردییش لەم دیاردەیە بێ کاریگەریی و بێبەش نەبووە، چونکە (مرۆڤ لە دەوروبەر دابڕاو نییە، وەک بوونەوەرێکی کۆمەڵایەتیی، هەوڵیداوە لەگەڵ ئەو دەروبەرەدا لە پەیوەندییدا بێت، لەم تێکەڵیی و پەیوەندییەدا لە هەموو بوارێکی ژیاندا کەرەستەی بەخشیوە و لە بەرامبەریشدا کەرەستەی وەرگرتووە، هەندێکجار بووەتەهۆی بەرەوپێشچوونی زمانەکە و هەندێجاریش تێکدانی یاساکانی و شێواندنی). (تابان محەمەد سەعید: ٢٠٠٨، ٢٠).

پێواژۆی وەرگرتن (خواستن)ی کەرەستەی بیانیی لە زمانی بەخشەرەوە (donor language) بۆ ناو زمانی وەرگر (recipient language)هەموو یەکە و دانەکانی زمان ئەگرێتەوە لە بچوکترین کەرەستەی زمانی، کە دەنگە، هەتا گەورەترین کەرەستەی زمانی کەرەستەیە، لەمبارەیەوە (کریسین) ئەڵێت: «چەمکی خواستن پرۆسەی گواستنەوەی ئێلمێنتی جۆراوجۆری زمانێکە بۆ یەکێکی تر، مەبەست لە ئیلمێنتی جۆراوجۆر، (دانە جیاوازەکانی ئاستەکانی زمان و ستراکچەری، وەک: فۆنۆلۆژیی، مۆرفۆلۆژیی، سینتاکس، لێکسێک، سیمانتیکە». وەرگیراوە لە (فاروق عومەر سدیق: ٢٠٢٠، ٣٣-٣٤). رێژەی وەرگرتنی ئەم کەرەستە زمانییانە لە زمانی کوردیی دا چونییەک نین، ئەوەندەی تێبینی ئەکرێت (وشەی فەرهەنگیی) زیاتر وەرگیراون بە بەراورد بە کەرەستەکانی، وەکو: (فۆنیم، فرێز و رستە)، لەم بارەیەوە محەمەد مەحوی، ئەڵێت: زمانی کوردیی هێندە وشەی زۆری لە زمانانی زۆرەوە وەرگرتووە، کە گرانە قسەکەرێک بتوانێت بەبێ بەکارهێنانی وشەی وەرگیراو، هیچ شتێک بڵێت. (محەمەدمەحوی: ٢٠٢١، ١٠٧). بۆیە لەم توێژینەوەیەدا تیشک خراوەتەسەر لایەنێکی وەرگرتنی کەرەستەی زمانیی بیانیی کە ئەویش (وەرگرتنی وشە) یاخود (خواستنی وشە)یە.

وەرگرتنی وشە (Borrowing word)

چەمک و ناساندن:

لە سەرچاوە زانستییەکانی زمانی کوردیی دا زاراوەیەکی گشتگیر و یەکلاکەرەوە بۆ چەمکی (وەرگرتنی وشە) بەدیناکرێت کە هەموو زمانەوانان لەسەری رێککەوتبن، بەڵکو گەلێک زاراوەی فرەچەشنی وەکو: (وشەوەرگرتن، خواستنی وشە، وشەخواستن، وشەقەرزکردن، قەرزی وشە، وشەی خواستراو، وشەی خوازراو، بەکارهێنانی وشەی بیانیی) بەرچاو ئەکەون، ئەگەرچیی فرەچەشنیی ئەم زاراوانە لە ناساندن و تێگەیشتن لە چەمکی (وەرگرتنی وشە) زیاتر تووشی ئاڵۆزیی و تەمومژمان ئەکات، بەتایبەتی کاتێک رێمانئەکەوێت بە پێواژۆ و شێوازەکانی وەرگرتنی وشە، مرۆڤ هەست بە جۆرێک لە تێکەڵیی لە ناوان ئەم زاراوانە ئەکات، لەگەڵ ئەوەشدا؛ کۆدەنگییەکی گشتیی لە لایەن زمانەوانانی کوردەوە بۆ ئەم چەمکە هەیە، کە پێیانوایە: (وەرگرتنی وشە) هەڵگرتنەوە و گواستنەوەی وشەی فەرهەنگییە لە زمانێکەوە (زمانی سەرچاوە - زمانی

بەخشەر) بۆ ناو زمانێکی تر (زمانی وەرگر).

ئەم تێکەڵیی و ئاڵۆزبوونە لە رووی زاراوەسازییەوە سەبارەت بە وەرگرتنی وشە تەنها لە زمانی کوردییدا نییە، بەڵکو لە زمانی ئینگلیزییش لە ناوان زاراوەی (Borrowing) و (Loanword) جۆرێک لە تێکەڵیی و ئاڵۆزیی بەدیئەکرێت، هەندێک لە زمانەوانانی، وەکو: تۆمسۆن و کاوفمان (Thomson and Kaufman: ١٩٨٨, ٣٧)، هودسۆن (Hudson: ٢٠٠٠ ،٢٤٦)، کۆرنۆ (Curnow: ٢٠٠١, ٤١٣) بە هاوواتای یەکتریان ئەزانن، کە مەبەست لە چەمکی ئەم زاراوانە هاوردەکردنی وشەی فەرهەنگییە لە زمانێکەوە و بەکارهێنانیان لە زمانێکی تردا، بەڵام هەندێک زمانەوانی تر، وەکوو: هاوجن (Haugen: ١٩٥٠, ٢١٣-٢١٥) پێواژۆی (Borrowing)ی بۆ سێ جۆری جیاواز دابەشکردووە، وەکوو:(Loanwords)، (Loan shifts)،

(Loan blends)، ئەمەش ئەوە دەرئەخات کە (هاوجن) زاراوەی (Loanword)، وەک جۆرێکی تایبەتی لە جۆرەکانی (Borrowing) تەماشا ئەکات، نەک وەک زاراوەیەکی هاوواتا مامەڵەیان لەگەڵ بکات. (Dashne Azad: ٢٠١٧, ٤٤).

لە زمانی کوردییشدا، نزیک لەم دیدگایە، محەمەد مەحوی، پێیوایە: (وشەی وەرگیراو) دوو جۆری جیاواز لەخۆ ئەگرێت، ئەوانیش: (وشەی بیانیی-loanword) و (وشەی خواستراو-Entlehung - borrowing word) (محەمەدی مەحوی: ٢٠٢١: ١٢٠-١٢٢). هەروەها لە توێژینەوەیەکی تریدا ئاماژە بەوەکراوە: پرۆسەی وەرگرتنی وشە لە زمانێکی ترەوە، دووجۆری لێ ئەبیتەوە، یەکەمیان؛ خواستنی وشەی بیگانە (Borrowing) و دووەمیان؛ قەرزکردنی وشەی بێگانە (loanword). (محەمەد مەجید سەعید: ٢٠١٥، ١٢٧).

ئەگەر سەرنج لەو زاراوانەی سەرەوە بەین ئەوا هەستئەکەین جۆرێک لە تێکەڵیی و ئاڵۆزیی لە ناوان زاراوەکان هەیە، بۆ نموونە: هەندێجار لە بەرامبەر زاراوەی (وەرگرتنی وشە)، زاراوەی (خواستنی وشە) بەکارهێنراوە، هەندێکجار ئەم زاراوەیە بۆ جۆرێک لە جۆرەکانی وەرگرتنی وشە بەکارهێنراوە. هەروەها لە هەندێک توێژینەوە لە بەرامبەر زاراوەی (وەرگرتنی وشە)، زاراوەی (قەرزی وشە) بەکارهێنراوە، کەچی ئەبینی لە هەندێک توێژینەوەی تر، قەرزی وشەی بۆ جۆرێک لە جۆرەکانی وەرگرتنی وشە بەکارهێنراوە. بۆیە لەم توێژینەوەدا توێژەران (وەرگرتنی وشەی بیانیی)یان بۆ ناونیشانی توێژینەوەکە لاپەسەندترە، چونکە پێیانوایە کە لە رووی زاراوەسازییەوە زاراوەی (وەرگرتنی وشە) هەڵگری چەمکێکە کە ئەتوانێت گوزارشت لە پێواژۆ و جۆر و شێوازەکانی هاوردەکردن یاخود خواستنی وشە لە زمانێکی ترەوە بگرێتەخۆ، ئەو زمانەش کە وشەکەی لێ وەرئەگیرێت، زمانێکی بیانییە، بۆیە دەستەواژەی (وەرگرتنی وشەی بیانیی) کراوەتە ناونیشانی توێژینەوەکە. دیارە مەبەست لە وشەی بیانیی تەواوی ئەو وشانە ئەگرێتەوە کە بە شێوەی راستەوخۆ یاخود بەشێوەی ناراستەوخۆ خزاونەتە ناو زمانی کوردییەوە. مەبەست لە زاراوەی راستەوخۆ، ئەو وشە وەرگیراوانە ئەگرێتەوە کە راستەوخۆ لە زمانێکەوە هاوردەی زمانی کوردیی ئەکرێت، کە خاوەنداریەتیی وشەکە بۆ خودی زمانە بەخشەرەکە ئەگەڕێتەوە، بۆ نموونە وشەی (تەڵاق) لە وشەی (طلاق) ی زمانی عەرەبییەوە وەرگیراوە، یاخود وشەی (کۆنترۆڵ) لە وشەی (control)ی زمانی ئینگلیزییەوە وەرگیراوە، بەڵام وەرگرتنی وشە بەشێوەی ناراستەوخۆ، ئەو وشانە ئەگرێتەوە کە زمانی کوردیی لە زمانێکی ترەوە وەریگرتوون، ئەم زمانەش لە رێگەی زمانێک یان چەند زمانێکی ترەوە ئەو وشانەی هاوردەکردووە،

واتا خاوەنداری رەسەنی وشەکان بۆ زمانە بەخشەرەکە ناگەڕێتەوە، بەڵکو بۆ ئەو زمانانە ئەگەڕێتەوە کە زمانە بەخشەرەکە لێی وەرگرتوون، لە کاتی پێواژۆی گواستنەوەی وشەکان لە ناوان زمانەکاندا، وشەکان تووشی گۆران ئەبن و ئەکەونە ژێر کاریگەریی فۆنۆتاکتیکی زمانە وەرگرەکە، بۆ نموونە: وشەی تورکیی (کەهڤە- kahveh) کە نەتەوەی تورک لەوشەی (قحوة - گەهوە -qahwa) زمانی عەرەبییان وەرگرتووە، پاشتر رۆشتۆتە ناو زمانی ئەڵمانیی و بووە بە (کۆفی - koffie) لە کۆتاییدا رۆشتۆتە ناو زمانی ئینگلیزیی بووە بە (coffee). saad salem alshamrani: ٢٠١٧, ١٥)) ، بەڵام لە زمانی کوردیدا هەردوو وشەی (قاوە) ی زمانی عەرەبیی و (کۆفی) زمانی ئینگلیزیی بەکارئەهێنرێت ئەمەش بە گەلێک هۆکاری زمانیی و نا-زمانیی، زمانی کوردیی زۆرترین وشەی وەرگیراوی لەم دوو زمانە وەرگرتووە، کەمتر لە زمانەکانی تری، وەکوو تورکیی و فارسیی...هتد.

لە باشووری کوردستان لە پێش راپەڕینی ساڵی (١٩٩١) و درووستبوونی حکومەتی هەریمی کوردستان لە ساڵی (١٩٩٢) بەهۆی باڵادەستیی حکومەتە یەک لە دوای یەکەکانی عیراق لە ناوچەکە، بە زۆر رێگەی جیاوازی، وەکو کارگێڕیی، سەربازیی، رۆشنبیریی، ئایینیی و پەروەردە و خوێندن ..هتد، زمانی عەرەبییان سەپاند بە سەر خەڵکی باشوری کوردستان، سەرەنجام سەدان وشە و دەستەواژەی زمانی عەرەبیی خۆی خزاندۆتە ناو زمانی کوردیی، بەڵام پاشتر، بەتایبەتی پاش داگیرکردنی عێراق لەساڵی (٢٠٠٥)، بەهۆی کرانەوەی دەرگای هەرێمی کوردستان بە رووی وڵاتانی رۆژئاوا و گەڕانەوەی کۆچبەرانی کورد لەو وڵاتانە، هەروەها دامەزراندنی دەیان کۆمپانیای بیانیی کە زمانی ئینگلیزییان کردووە بە مەرج بۆ رەخساندنی هەلی کار، کردنەوەی چەندین زانکۆ و باخچەی ساوایان و خوێندنگە تایبەت کە زمانی خوێندن لەم ناوەندانە بە زمانی ئینگلیزییە، بەدەر لەوەی زمانی ئینگلیزیی بەهۆی جیهانگیریی و تەکنەلۆجیا و بازرگانیی و زانستیی بە سەرانسەری جیهاندا بڵاوبۆتەوە و بەکارهێنەری لە ناو هەموو کۆمەڵگە و میللەتە جیاوازەکانەوە بەدیئەکرێت. هەروەها ئاخێوەرانی زمانی کوردیی مەیل و تێڕوانینێکی ئەرێنییان بۆزمانی ئینگلیزیی هەیە، بەهۆی ئایدۆلۆژیا و هەستی نەتەوەخوازییان بەرامبەر بە نەتەوە و زمانی عەرەبیی، هەوڵیانداوە وشە عەرەبییەکان بە وشەی زمانی ئینگلیزیی بگۆڕنەوە، هەر بۆیە لەم سەردەمەدا؛ لە زمانی کوردییدا رێژەی وەرگرتن و بەکارهێنانی وشە و زاراوەی زمانی ئینگلیزیی زیاترە بە بەراورد بە زمانی عەرەبیی، ئەم بۆچوونەش لە توێژینەوەکەی (سابیر حەسەن رۆستەم) پشتڕاستکراوەتەوە.(بروانە توێژینەوەکەی کە لە برگەی توێژینەوەکانی پێشوو ئاماژەی پێدراوە). هەر بۆیە لە بەشی تیۆریی توێژینەوەکە بۆ پەسنکردن و شیکردنەوەی دیاردەی وشەی وەرگیراو لە زمانی کوردیی دا، زیاتر جەختکراوەتەوە لە وشە فەرهەنگییەکانی زمانی ئینگلیزیی و عەرەبیی، بەتایبەتتر زمانی ئینگلیزیی.

دیاردەی وەرگرتنی وشە لە ناوان زمانەکاندا دیاردەیەکی باو و تەندرووستیی و جیهانییە، لە هەموو زمانێکدا بە رێژە و جۆری جیاواز کەرەستەی زمانیی وەرئەگرێت و ئەبەخشێت. (Haspelmath& Tadmor: ٢٠٠٩, ٥٥)،هەندێک کۆمەڵگە دەروازەی زمانەکەیان بە رووی وشەی وەرگیراو واڵاکردوە و بە دیاردەیەکی زمانەوانیی ئاسایی و ئەرێنی ئەیبینن، بە پێچەوانەوە هەندێک کۆمەڵگەیتر تێڕوانینێکی نەرێنییان سەبارەت بە وشەی وەرگیراو هەیە و بە پێویستی ئەزانن، کە ئەبێترێگریی لە وشەی هاوردەکراو بکرێت یاخود

سنووردارکردنی وشەی وەرگیراو بکرێت، چونکە بە چاوێکی ئایدۆلۆژیای نەتەوەخوازانە ئەڕواننە پرسی وەرگرتنی وشە و بەمەترسی ئەزانن بۆ سەر زمان و کەلتوور و ناسنامەی نەتەوەییان، هەر بۆ نموونە: گرتنەبەری ڕێوشوێنی ئەکادیمیایی زمانەوانیی فەڕەنسییە بۆ پاراستن و دوورخستنەوەی زمانی فەڕەنسایی لە وەرگرتنی کەرەستەی زمانی ئینگلیزیی، ئەم دەزگایە هەوڵیدا لە کاتی وەرگرتنی وشەی ئینگلیزییەرچاوی سیستەمی وشەسازیی و ڕێنووسی زمانی فەڕەنسایی بکات. (Saad Salem Alshamrani: ٢٠١٧,١٧: وەرگیراوە لە McMahon: ١٩٩٤) لە زمانەوانییدا، ئەم ڕێگریی و بژارکردن و سنووردارکردنەی وەرگرتنی کەرەستەی زمانی بیانیی لە زمانی بەخشەرەوە بۆ ناو زمانی وەرگر بە (پەتییخوازیی - Purism) ناسراوە.

پەتییخوازیی زمانیی (language purism)

چەمک و پێناسە

لە زمانی کوردیی دا هاوشانی زاراوەی (پەتییخوازیی) چەندین زاراوەی تری، وەک: (پەتیی، پەتیگەریی، پەتێتیی، پاکسازیی، پاکگەرایی، پاکیزەیی، پاراوکردن) بۆ هەمان واتاو مەبەست (چەمک) بەکارهێنراون، لە زمانی ئینگلیزییش؛ زاراوەکانی (purism, purification) و لە زمانی عەرەبییش زاراوەی (نقاء الغة) بەکارئەهێنرێت. دیارە «پەتییخوازیی زمانیی تا رادەیەکی زۆر دیاردەیەکی جیهانییە و، لە زۆربەی کاتەکان و زۆربەی شوێنەکان بینراوە، ئەم ڕەوتە زۆرتر لە هەموو شوێنێکی تر لە ناو ئەو خەڵک و نەتەوانەدا بینراوە و ئەبیندرێت ، کە یان خاوەنی جووڵانەوەی ناسیۆنالستیین یان دەوڵەت-نەتەوەکەیان تازە دامەزراوە» (جەعفەر شێخولئیسلامی: ٢٠٢٢، ٢٢٣)

سەبارەت بە پێناسەکردنی پەتییخوازیی زمانیی، کە تێگەیەکی ئالۆزە و پێناسەکردنی زوو بەدەستەوە نایەت، ئەمەش بە هۆکاری ڕێکنەکەوتنی زمانەوانانەوە کە چیی بە پەتییخوازیی ئەژماربکرێت و چ شتێک نا، لەسەر ئەم پرسە جۆرێک لە دابەشبوون لە ناوان زمانەوانانادا هەیە، بەشێکیان پێیانوایە، پەتییخوازیی زمانیی ئەو هەوڵەیە کە بۆ پاراستنی زمان لە کەرەستەی نەخوازراو و ناپێویستی زمانی بیانیی ئەدرێت، هەروەها پێویستە زمان پشت بە بەرهەمهێنانی کەرەستە زمانییەکانی خۆی ببەستێت و کەمتر بە زمانی بیانیی، کە ئەمەش بە پەتییخوزیی نوێخوازیی (مۆدێرن) ناوئەبرێت، هەندێکی تر زۆر بە توندیی پەتییخوازیی زمانیی ئەناسێنن و پێیانوایە، ئەو بیروباوەڕەیە یاخود ئەو هەوڵەیە کە بۆ پاڵاوتن و دەرپەڕاندنی کەرەستە زمانییە بیانییەکان ئەدرێت، کە ئەمەش زۆرجار بە (پەتییخوازیی تۆخ) ناوئەبرێت. لە خوارەوە هەندیک لەو پێناسانەی بۆ پەتییخوازیی لە لایەن زمانەوانانەوە کراوە، وەرئەگرین، لەوانە:

(تراسک) پێناسەی پەتییخوازیی بەم شێوەیە ئەکات، ئەڵێت: «پەتییخوازیی ئەو بیروباوەڕەیە، کە پێیوایە، وشەکان (و تایبەتمەندیی و پێکهاتەکانی تری زمان) کە لە ڕەچەڵەکدا بیانیین، جۆرێکن لە پیسبوون و زمانی پاک لەکەدار ئەکەن».)١٦٩, ١٩٩٩: Trask).

هاوشێوە یاخود نزیک لە پیناسەکەی تراسک، (کەپلان و باڵدۆف) بەم شێوازە پێناسەی پەتییخوازیی زمانیی ئەکەن، ئەڵێن: «پەتییخوازیی زمانیی، ئامانجی پاراستنی زمان و پاککردنەوەی زمانە لە وشە و دەستەواژەی نامۆ و بیانیی وەرگیراو، یاخود پاڵاوتن و پاکڕاگرتنی سیستەمی زمانە لە هەموو پێکهاتە زمانەوانییە

بیانییـەکان». (kaplan and Baldouf: ١٩٩٧,٣٨ وەرگیـراوە لـە: ئـازاد عزیـز، ٢٠٢٢، ٢٠٢).

زمانەوانیکـی تـر کـە پێناسـەی پەتییخوازیـی کـردوە، (جـۆرج تۆماس)ـە کـە بـە شـیوازیکی بەرفراونـتر ئەڕوانێتـە پەتییخوازیـی، وەک بەشـێک لـە پێـواژۆی زمانی سـتاندارد و گەشـەی زمانی تەماشـای ئـەکات، ئەڵێـت: پەتییخوازیی دەرخسـتنی حـەز و ئـارەزووە بـۆ لایەنـی ئاخاوتنـی کۆمەڵگـە (یـا چەنـد بەشـێکی) بـە مەبەسـتی پاراسـتنی زمـان یـا رزگاربوونـی لـە کەرەسـتە بیانییـە سـەپێنراو/ بـاوەکان کـە نەخـوازراو و نەویسـتراون (بـە ئەوانەیشـەوە کـە رەچەڵەکیـان بـۆ زارەکان، جۆراوجۆرییـە زمانییـە کۆمەڵایەتییـەکان و شـێوازە زمانییەکانـی هەمـان زمـان، سـەرچاوەیان گرتـووە). رەنگـە پەتییخوازیـی هەمـوو کەرەسـتە زمانییـەکان لەسـەرجەم ئاسـتەکانی زمانەوانیـی بگرێتـەوە، بەتایبەتـی وشـەی فەرهەنگیـی. لەسـەرووی تـەواوی ئەمانەیشـەوە، پەتییخوازیـی رەهەندێکـی یەکخسـتن و کۆدکردنـە، گەشـە و پەرەسـەندنی زمـان و پلانی زمانـە سـتانداردەکانە. (George Thomas :١٢,١٩٩١).

دوای سـەرنجدان لـەو پێناسـانە، تارادەیـەک جۆرێـک لـە هاودیدیـی لـە نـاوان زمانەوانـان سـەبارەت بـە چییەتیـی پەتییخوازیـی زمانیـی بەدیئەکرێـت، کـە ئـەو بزوتنەوەیـە یاخـود ئـەو بیروباوەڕەیـە کـە ئامانجـی پاراسـتن و پاکڕاگرتنـی سیسـتەمی زمانـە لـە بژارکـردن و دەرپەڕاندنـی کەرەسـتە زمانییـە بیانییـەکان، بەتایبەتـی وشـەی فەرهەنگیـی، کـە ئەمـەش بـە تێڕوانینـی هەندێـک لـە زمانەوانانـی، وەکـوو (جەعفـەر شێخولئیسـلامی)، پەتیگەریی هـەرە تۆخـە، پەتیگەریـی سـەرەڕۆیانە ئەتوانێـت زمـان لـەلای خەڵـک نامـۆ بـکات و زیانێکـی گـەورە بـە زمانەکـە بگەیەنێـت، چونکـە ئەگـەر هاتـوو وشـە بیانییـەکان هەمـوو دەربهێنیـن، لـە دەستیشـمان نەیـەت جێگەیـان بـە وشـەی نوێـی داتـاشراو و پەسـەندکراو پڕبکەینـەوە، لەوانەیـە زمانەکەمـان لەدەربڕینـی بیـری نـوێ و هـزری قووڵـدا دەستەوەسـتان بمێنێتـەوە. بـۆ نموونـە فەرهەنگیکوردیـی هەیـە لـە باتـی سـێ وشـەی عەرەبیـی یـەک وشـەی ‹یاسـا›ی دانـاوە: قاعـدە، مقـررات، قانـون. ئەمـە بـێ دەسـەڵاتکردنی زمانـە، چونکـە واتـای هـەر کام لـەم سـێ وشـەیە جیـاوازە. هـەر بۆیـە، هاوواتـای جیـاواز بـۆ هەرسـێ وشـەکە لـە عەرەبیـی، ئینگلیزیـی، فەرەنسایی و....هتـددا هەیـە، تەنانـەت فارسـەکان هـەر سـێ وشـە عەرەبییەکـەی هەڵگرتۆوەتـەوە و کەڵکیـان لێوەرئەگرێـت. ئەگـەر لـە زمانێکـدا چەنـد واتـای ئـاوا تەکنیکیـی و هەسـتیار هـەر بـە یـەک وشـە دەربڕیـن، زمانەکـە بێهێـز ئەکەیـن ، کـە زمانیـش کەمهێزبـوو، بیرکردنـەوە بـەو جـۆرە بـڕ نـاکات کـە ئەبێـت بـیکات، بیرکردنـەوەی قـووڵ بە زمانـی دەسـتبڵاو و بـە بڕشـت ئەکرێـت ، هەتـا وشـە و بڕسـتی دەربڕینـی زمانێـک بەرتەسـکتر بێـت، بیرکردنـەوە پێـی تەنگـتر و نزمـتر ئەبێـت. (جەعفـەر شێخولئیسـلامی: ٢٠٢٢، ٢٢٤).

هەروەهـا فیگۆرۆڤسـکی «رای وایـە کـە پڕکردنـی بـی سـنوور و حسـابی زمـان بـە وشـەی قەرزکـراو (وەرگرتنـی وشـە) کـە پێویسـتیش نەبـن، هەڵەیەکـی گەورەیـە، بـەڵام لـەوەش، هەڵەتـر (پۆریـزم)ە، واتـە تەڵاشـکردن بـۆ لابـردن و دەرپەڕاندنـی وشـە، قەرزکراوەکانـە. هەروەهـا پێـی وایـە، ئەگـەر نەتوانـرا، بەکەرەسـتەی زمانەکـە خـۆی لـە بابەتـی ئـەوان، سـازبکرێن، ئەبێـت بـەو جـۆرە تەماشـای وشـەی قەرزکـراو بکەیـن کـە دەربـڕی چەمکـی نوێـن. هـەر بۆیـە جەختئەکاتـەوە کـە پڕبوونـەوە و کامڵبوونـی پێکهاتـەی فەرهەنـگ بـە وشـەی قەرزکـراو، تەندرووسـتییەو ناتوانرێـت، لێیرابکەیـت، ئـەم پرسـە، لـە قووڵایـی مێـژووەوە دەسـتیپێکردوە و گشـت زمانێکـی گرتۆتـەوە». (فـارووق عومـەر سـدیق: ٢٠٢٠، ٤٢-٤٣).

رەوتێکـی تـر بەرامبـەر پەتییخوازیی تـۆخ پەیـدا بـووە و پێیوایە ئەکرێـت بـە شـێوازێکی میانڕەوانـە و نوێخوازانـە

مامەڵە لەگەڵ پەتییخوازیی زمانیی بکرێت، « پێویستە ڕەچاوی ئەم دوو خاڵە بکرێت:
١.داتاشین ورۆنانی وشە و دەربڕینی نوێ بۆ چەمک و دیاردەی نوێ. ٢- کەڵکوەرگرتن لە وشە و دەربڕینی زمانە جیرانەکان» و زمانانی تر، ئەمەش بە پێی مەرج و پاراستنی پێڕەو تایبەتمەندیی زمانی کوردیی. (جەعفەر شێخولئیسلامی، ٢٠٢٢، ٢٢٣)، پاساوی ئەم گرووپە زمانەوانانە ئەوەیە، لە دیدگای زانستی زمانەوانییەوە شتێک نییە بە ناوی پەتییخوازیی، چونکە لە سەرانسەری دنیادا، تەنانەت لە دوورگە و شوێنە دوورەدەستەکاندا هیچ زمانێک نابینیت کەرەستەی زمانی لە زمانانی ترەوە وەرنەگرتبێت، لە زمانی کوردییشدا، وەک زۆربەی زمانە زیندووەکان، وشە و زاراوەی لە زمانانی بیانیی وەرگرتووە، ئامرازە جیاوازەکانی ڕاگەیاندنیش بە فراوانی بەکاریاندەهێنن، بەتایبەتی لە بەرنامەی (سیاسیی، ئابووریی، هونەریی، زانستیی، وەرزشیی و...هتد)، (بەختیار سجادی) لەم بارەیەوە، دەڵێت: «توشی سەرسوڕمانبوون دەبیت، ئەگەر نیوسەعات بە ناو بەشێکی تەلەڤزیۆنەکانی باشوور بگەڕێن، وشە و دەستەواژەی بیانییتان بە لێشاو بەرچاو ئەکەوێت...» (بەختیار سجادی:٢٠٢٢، ماڵپەڕ). ئەم وشە بیانییانەی بەکاریانئەهێنن وەنەبێت هەموویان زاراوەی زانستیین و زمانی کوردیی وشەی خۆماڵی لە بەرانبەری نەبێت، بەڵکو هەندێکیان وشە و زاراوەی ئاسایین و ڕۆژنامەنووسان ڕۆژانە لە ڕاگەیاندنەکان بەکاریئەهێنن، هەرچەندە لە زمانی کوردیی دا وشەی خۆماڵی لە بەرانبەریاندا هەیە، بۆ نموونە بڕوانە ئەم خشتەیەی خوارەوە کە بەشێک لە وشە وەرگیراوەکانی زمانی ئینگلیزیی و عەرەبیی کە لە فەرهەنگی زمانی کوردیی دا وشەی خۆماڵی هاوتایان هەیە.

خشتەی (١): بەشێك لەو وشە بیانییانەی کە لە زمانی کوردیی دا هاوتایان هەیە و بەکارئەهێنرێن.
(کاری توێژەران)

ژ	وشە وەرگیراوە ئینگلیزییکان لە زمانی کوردیی دا		وشە وەرگیراوە عەرەبییەکان لە زمانی کوردیی دا		هاوتای وشە ئینگلیزییەکان و عەرەبییەکان لە زمانی کوردیی دا
	دەربڕینی کوردیی	وشەی ئینگلیزیی	دەربڕینی کوردیی	وشەی عەرەبیی	
١	میدیا	Media	ئیعلام	إعلام	ڕاگەیاندن
٢	دیالۆگ، دایەلۆگ	Dialogue	حیوار	حوار	گفتوگۆ، وتووێژ
٣	ریفۆرم	Reform	ئیسلاح	إصلاح	چاکسازیی
٤	سەنتەر	Center	مەرکەز	مرکز	ناوەند
٥	پۆزەتڤ	Positive	ئیجابیی	إيجابی	ئەرێنیی
٦	نێگەتیڤ	Negative	سلبیی	سلبی	نەرێنیی
٧	کۆمێنت	Comment	تەعلیق	تعليق	تێچێن، سەرنج
٨	کلینیک	Clinic	عیادە	عيادة	نۆرینگە
٩	دیبەیت	Debate	مونازەرە، موناقەشە	مناظرة مناقشة	گەنگەشە، مشتومڕ
١٠	کۆپیی	Copy	نوسخە	نسخ	لەبەرگرتنەوە
١١	باڵانس	Balance	تەوازن	توازن	هاوسەنگیی

١٢	لۆکاڵیی	Local	محەلیی	محلي	ناوخۆیی، ناوچەیی، خۆماڵیی
١٣	تیۆریی	Theory	نەزەریی	نظري	بیردۆز
١٤	باکگراوەند	Background	خەلفیەت	خليفة	پاشخان، پێشینە
١٥	گەرەنتیی	Guarantee	زەمانەت	ضمان	مسۆگەریی، دەستەبەریی
١٦	تراژیدیی	Tragic	مەئسات	مأساة	مەرگەسات، کارەساتبار
١٧	ریسێرچ	Research	بەحس	بحث	توێژینەوە، لێکۆڵینەوە

جگـە لـەو وشـە و زاراوانـەی سـەرەوە کـە ئاماژەمان پێکردن، دەیان وشـە و زاراوەی تر لـە بەرنامـە جۆراوجۆرەکانی راگەیانـدن بـە شـێوازێکی بەرفـراوان بەکارئەهێنرێـن، هەندێـک لـە راگەیاندنـەکان بـەوەش نەوەسـتاون، بەڵکـو نیشـانەی ناسـین و نـاوی کەناڵەکەیشـیان بـە زمانـی ئینگلیـزیـی نوسـیووە، یاخـود تێکەڵەیەکـە لـە زمانـی ئینگلیـزیـی و کوردیـی، بـۆ نموونـە: ئەمانـە نـاوی هەندێـک کەناڵـی تەلەڤزیۆنـی و نیشـانەی ناسـینی هەندێـک لـە تەلەڤزیۆنەکانـە:

.(KURDSAT, KURDSAT NEWS, KNN, KURDMAX SHOW, NET TV, etc ,NRT, NRT٢)

جگـە لەمانـەش، زۆرینـەی راگەیاندنـەکان نـاوی بەشـێک لـە بەرنامەکانیـان بـە زمانـی ئینگلیـزیـی ناونـراون، یاخود پێکهاتـەی ناوەکـە بـە جۆرێکـە، کـە لـە وشـەیەک یـان زیادەیەکـی وەرگیـراو و وشـەیەکی کوردیـی پێکهاتـووە، بـۆ نموونـە نـاوی هەندێـک بەرنامـە لـە کەنالـە ئاسـمانییە کوردییـەکان، وەکـو: (کوردئـارت، ئاڤـا کافـی، نێـت گـرام، نایـت شـۆ، شـۆ مەگەزیـن، کوردسـتان سـتار، کوردسـتان مەگەزیـن، فیچـەر، گەمەسـات، کوردسـات تایـم، دیکۆمێنتـاری، بـاک ستەیج،...هتد)، بێگومـان ناونانـی کەناڵـەکان و بەرنامـەکان بـە نـاوی ئینگلیـزیـی و بـە زمانـی ئینگلیـزیـی، کاریگەریـی خراپـی بـە ئاراسـتەی نەرێنـی لەسـەر گۆڕینـی ناسـنامەی زمانـی نەتەوەیی کوردیـی هەیە، خزمـەت بـە زمـان و نەتەوەیـی نـاکات. (ئـازاد عەزیـز: ٢٠٢٢، ٢٠٤) هـەر بۆیـە پێویسـتە وەزارەتـی رۆشـنبیریی و دەزگاکانـی راگەیانـدن خەمـی پاراسـتنی زمانـی کوردیـی لـە کۆڵێـن و پێداچوونەوەیـەک بـە سیاسـەتی زمانەوانیـی پیشـەکەیان بکـەن، هەوڵـی پەتییخوازیـی زمانیـی و پاراسـتنی زمانـی کوردیـی لـە ئەسـتۆبگرن.

کاریگەریی راگەیاندن لەسەربەکارهێنانی زمان(the effect of media on Language use)

پەیوەندیـی نـاوان زمـان و راگەیانـدن، لـە زۆربـاردا؛ پەیوەندییەکـی تەواوکاریـی و کارلێککارییـە، کەناڵەکانـی راگەیانـدن، زمـان بـۆ پەیوەندیـی بـە جەمـاوەر و گەیاندنـی پەیامەکانیـان بەکارئەهێنـن. جەماوەریش بـۆ وەرگرتنی هـەواڵ و زانیـاری و مەبەسـتی جۆراوجـۆر کارلێـك لەگـەڵ کەناڵەکانـی راگەیانـدن ئـەکات. لـەو ناوەندەشـدا؛ کاریگەریـی راگەیانـدن لەسـەر زمـان بەدیاردەکەوێـت.

بەشێوەیەکی گشتی ئەکرێت، بگوترێت کاریگەریی راگەیاندن لەسەر زمان لە دوو لایەن بەرجەستە ئەبێت:

یەکەمیـان: لایەنـە ئەرێنییەکـەی: لەرێگـەی راگەیاندنـەوە زمانێکـی نـوێ درووسـتبوە، جیـاوازە لـە زمانـی ئـەدەب و زانسـت، بـە نەرمیـی و سـادەیی و روونییەکـەی، گوزارشـت لـە ژیانـی رۆژانـە ئـەکات، وەکچـۆن شـێوازی نووسـین بـۆ راگەیانـدن گەشـەی بـە ژیانـەوەی زمـان داوە، راگەیاندنەکانیـش زمانیـان گەیاندووەتـە قۆناغێکـی نـوێ لـە روونیـی و پاراویـی لـە گوزارشـتدا. ئـەوەش ئاماژەیـە بۆئـەوەی کـە زمـان بـە هـۆی راگەیاندنـەوە گەشـە ئـەکات و

لەگەڵ سەردەمدا؛ خۆی ئەگونجێنێت، وەڵامدەرەوەی خواستەکانی سەردەمە، بە هۆی راگەیاندنەوە دەربڕین و گوزارشت و زاراوەی نوێ بڵاوبوونەتەوە، یان سازکراون، لەبوارە جیاوازەکان (چۆلی ئەسعەد جراد:٢٠١٣،٣٧).
بۆ نموونە ئەگەر رۆژانە سەرنج و تێبینی راگەیاندنەکان بدەین بە هەموو جۆرە جیاوازەکانیانەوە، ئەبینین رۆڵی کارایان لە بەرهەمهێنانی وشەی نوێباو (نەو-وشەگەرایی)دا هەیە، ئەمەش بەهۆی ئەوەی کاتێک وشە لە ناو زمان درووست ئەبێت و یەتە ئاراوە، لەئەنجامی فرەجارەیی بەکارهێنانی نەو-وشەکانەوە وەها ئەکات لە ناو کۆمەڵگە زووتر بڵاوبنەوە و پشتگیری کۆمەلایەتیی بەدەستبهێنن و جێگیربن، وەکو وشەکانی:(نیورۆژ، کۆرۆژ، تێچێن، چێژبڕکێ، کێبڕکێ، گشتپرسیی، پارێزبەند...هتد).
هەروەها لە کاریگەرییە ئەرێنییەکانی راگەیاندن لەسەر زمان، بریتییە لە توانای بڵاوکردنەوەی زمانی ستاندارد لە ناوان بەکارهێنەرانی ئامرازەکانی راگەیاندن، بەتایبەت کەلەپووری زمانەوانیی و ئەدەبیی، لەگەڵ راستکردنەوەی ئەو هەڵە باوانەی لە بواری زمان لە ناو خەڵك هەن، لەگەڵ کردنەوەی لاپەڕەی رۆشنبیریی زمانەوانیی، لەگەڵ کردنەوەی کۆمەڵە و یانە ئەلیکترۆنییەکان بۆ خزمەتگوزاری لە بواری زمان. (أکرم محمد خلیل: ٢٠٢٢، ٨).
دووەمیان: لایەنە نەرێنییەکەی: ئەم شێوەیە، خۆی لەو هەڵانەدا ئەبینێتەوە کە لە رێگەی راگەیاندنەوە دەکەونە سەر زاری خەڵك و بڵاوئەبنەوە، لە پێکهاتە و شێوازی نەشیاو لەگەڵ رێسا زمانییەکاندا، لە هەمانکاتیشدا خۆیان بەسەر ژیانی رۆشنبیرییدا سەپاندووە. بۆیە هەندێك وەهای ئەبینن کە راگەیاندن کار لە وێنەی درووستی زمان ئەکات و ئەیشێوێنێت، ئەبێتەهۆی بڵاوکردنەوەی چەندین هەڵە، کە پەیوەندییان بە رستەسازی، وشەسازی، پێکهاتەی زمانیی، دەربڕین و دەنگەوە هەیە. هەروەها ئەبێت ئەوەشمان لەیادبێت کە زمانی بەکارهاتوو لە هەندێك ئامرازی راگەیاندن پیرۆزییەکانی ئەو زمانە دەشکێنێت و دواجاریش؛ هەڵە بەکارهێنانی زمان بیری نیشتیمانیی تێکئەدات و توانا فیکرییەکانی خەڵك پەکدەخات، چونکە تێکدانی زمان؛ تێکدانی بیرە. لەگەڵ ئەوەشدا؛ هۆکاری زۆربوونی هەڵە زمانییەکان لە بواری زمانی راگەیاندن، بەگشتی ئەگەڕێتەوە بۆ: گەشەی بەردەوامی تەکنەلۆژیای پەیوەندییکردن و هاتنەکایەی میدیای دیجیتاڵی و زۆربوونی کەناڵەکان و راگەیاندنکاران، کە بارودۆخێك درووستبووە، نەتوانرێت رۆژنامەنوسان لەرووی زمانەوە رابهێنرێن و پێبگەیەنرێن، ئەوەش بووەتە هۆی زۆربوونی هەڵەی زمانی لە ئاستی گۆکردن و نووسینیشدا. (چۆلی ئەسعەد جراد: ٢٠١٣، ٣٧). لە کاریگەرییە نەرێنییەکانیش، ئەتوانین ئاماژە بەوەبدەین کە بریتییە لە: بەکارهێنانی چەمکی بیانیی بە پیتی (کوردیی) بەبێ لەبەرچاوگرتنی پێواژۆکانی فۆنۆلۆجیی زمانی کوردیی، هەروەها هەڵەی نەنووسینی هێمای پیتەکانی، وەك: (ۆ، ژ،ر، ڤ، چ، ێ، ڵ..هتد) بەتایبەت لەلایەن ئەو بەکارهێنەرانەی کە (تەختە کیبۆردی کوردیی) بەکارناهێنن، لەگەڵ لادان لەرێسا زمانییەکان لە کاتی نووسین و درووستنووسین و بەکارهێنانی هێماکانی خاڵبەندی بەشێوەیەکی درووست و بەکارهێنانی شێوەزار لەبری زمانی ستاندارد. (أکرم محمد خلیل: ٢٠٢٢، ٨).
لە هەرێمی کوردستان، ئامرازەکانی راگەیاندن لەکاتی سازاندن و پێشکەشکردنی پەیام و بەرنامە جیاوازەکانیان، لە هەندێك باردا و لەبەر هۆکاری جیاجیا؛ پەنا بۆ وەرگرتن و بەکارهێنانی وشەی ناپێویستی زمانە بیانییەکان ئەبەن بەتایبەت وشە لە زمانەکانی: ئینگلیزیی و عەرەبیی.

هـەر بۆنموونـە: ئەگـەر تەماشـای گفتوگۆیەکـی تەنزئامێـزی پەخشـکراوی نـاوان دوو هـاوڕێ لەرادیـۆی (نالیـا ئیـف ئێـم/ نالیـا پڵـەس) بکەیـن، ئەبینیـن تەنهـا لـە چەنـد دێڕێکـدا؛ کۆمەڵێـك وشـەی بیانیـی هاتووەتـە نـاو زمانـی کوردیـی. ئەمـەی خـوارەوە دەقـی گفتوگۆکەیـە:

ئەزانی زۆر بێتاقەتم بەدەست ماڵی خۆمانەوە، بەوخوایە ئەوە وەزع نییە.

+ چییە دیسانەوە شەڕت کردووە؟

- ئـەی جـا تخـوا ناحەقمـە دوێنـێ چوومەتـەوە بۆ ماڵـەوە، سـەیرەکەم هەموویـان سـەریان بەسـەر مۆبایلەکەوەیە، نـە نـان حـازرە نـە هییـچ. ئەڵێـم دایکـە بـۆ نـان نییـە برسـیمە، کەچیـی ئەڵـێ چیـی باشـە؟ ئەگـەر ماڵەکـە و بـەدڵ نییـە، ئەتوانیـت لێفـت بکەیت!

+ ئەی باوکو لەوێ نەبوو قسەیەك بکا؟

- ئێ باوکیشم هەر مۆبایلی بەدەسەوە بوو، سەیرەکەم بە دایکم ئەڵێ چی، ئەڵی لایك بۆ قسەکە و..

+ ئەی براکەت؟

- ئـەو سـەر زلـەی براشـم بەدایکـم ئەڵـێ: چییـە ئـەوە دایـە گیـان لەسـەر ئیزنـی تـۆ، قسـەکەتم کۆپـی کـرد و شـێری ئەکەمـەوە.

+ ئەی باشە تۆ چی و پێوتن؟

- منیـش هـەر لەسـەر زمانـی خۆیـان وتـم چـی باشـە؟ وتـم: خـوا ئـەو ڕۆژە ببـڕێ کـە باوکـم کریەیـت ئەکاونتـی ئـەم ماڵـەی کـرد.. ئینجـا خـوا ئـەو شـەوەش ببـڕێ کـە منـی تیـا جۆیـن کـرد. (لاپەڕەیرادیـۆی نالیـا ئێـف ئێـم لـە فەیسـبووك: ٢٠٢٣).

ئەگـەر سـەرنج لـە ئـەم گفتوگۆیـەی سـەرەوە بدەیـن، ئـەوا گەلێـک وشـەی بیانیـی ناپێویسـتی، وەک: (لێفـت، لایـک، کۆپـی، شـێر،کریەیت ئەکاونـت، جۆین)ئەبینیـن کـە لـە لایـەن ئاخێوەرانـەوە بەکارهاتـووە، لـە کاتێکـدا تـەواوی ئـەو وشـانە لـە زمانـی کوردییـدا هاوتـا و هاوواتـای هەیـە، کـە ئەتوانرێـت بـە زمانـی کوردیی گوزارشـتیان لێبکرێـت.

باسی سێیەم: پراکتیکنامەی توێژینەوە

یەکەم: ئەنجامی ڕاپێویی تایبەت بە ڕۆژنامەنووسان

لـەم تـەوەرەدا؛ توێـژەران بـە ئامانجـی دەستنیشـانکردنی تێڕوانینـی ڕۆژنامەنووسـان لـە بـارەی وەرگرتـن و بەکارهێنانـی وشـەی بیانیـی لـە بـواری کارەکەیـان، هەروەها گەیشـتن بە پاڵنـەر و هۆکارەکانی پشـت ئـەو دیاردەیە لـەلای ڕۆژنامەنووسـان، فۆرمێکـی ڕاپێوییـان لەپـاش تەواوکردنـی کارە پێویسـتەکان، بـە سـەریاندا دابەشـکرد. لـە خـوارەوە ئەنجامـەکان لـە ڕێگـەی دووبارەبوونـەوە، ڕێـژەی سـەدیی و پلەبەندیـی بـۆ هـەر تایبەتمەندییەکـی دیمۆگرافیـی خراوەتـەڕوو.

تەوەری یەکەم: تایبەتمەندییە دیمۆگرافییەکانی نموونەپشکنینی توێژینەوە.

پلـەی یەکەمـی بەرتوێـژان لـە ڕۆژنامەنووسـانی هەرێمـی کوردسـتان بـە ڕێـژەی (٨٢,٨٪) لـە توخمـی (نێـر) و

پلەی دووەم بە ڕێژەی (١٧,٢٪) لە توخمی (مێ)ن. ئەو ئەنجامە ئاماژەیە بۆئەوەی کە بوار و هەلومەرجی کارکردن بۆ توخمی (نێر) لە پێش توخمی (مێ)وەیە لە هەرێمی کوردستان.

زۆرینەی ڕۆژنامەنووسانی هەرێمی کوردستان بە ڕێژەی (٣٧,٩٪) تەمەنیان لەناوان (٣٣-٣٧ ساڵ)دایە و پلەی دووەمیان بە ڕێژەی (٢٧,٦٪) تەمەنیان لەناوان (٢٣-٢٧ ساڵ)دایە و پلەی سێیەمیان بە ڕێژەی (١٧,٢٪) لەناوان (٢٨-٣ ساڵ) و پلەی چوارەمیش بەڕێژەی (١٣,٨٪) تەمەنیان (٣٨ ساڵ و بەرەو سەرەوە)یە و پلەی پێنجەمیشیان؛ بە ڕێژەی (٣,٤٪) تەمەنیان لەناوان (١٨-٢٢ ساڵ)دایە. ئەو ئەنجامانەش دەرخەری ئەوەن کە ڕۆژنامەنووسان لە هەرێمی کوردستان لەڕووی تەمەنەوە گەنجن و شیاوێتی تەواوی شیاوێتی ئەنجامدانی کارەکانیانن، بەڵام ئەو تەمەنە ئەکرێت وەهاش بخوێنرێتەوە کە زۆر نییە بۆئەوەی ڕۆژنامەنووس شارەزایی و ئەزموونی دەوڵەمەندی لە بارەی زمانی دایك و بەکارهێنانی نەبێت.

لەڕووی (بڕوانامە): پلەی یەکەمی بەرتوێژان بە ڕێژەی (٥١,٧٪) هەڵگری بڕوانامەی (دبلۆم)ن و (٣١٪) لە پلەی دووەم (بەکالۆریۆس) و پلەی سێیەم بە ڕێژەی (١٠,٣٪)خاوەنی بڕوانامەی باڵا (دبلۆمی باڵا، ماستەر و دکتۆرا) و هەر یەك لە بڕوانامەکانی (بنەڕەت) و (ئامادەیی) لە پلەی چوارەم و بە ڕێژەی (٣,٤٪) بۆ هەریەکەیان هاتووە. ئەنجامەکان ئەوەیان لێدەخوێنرێتەوە کە بڕوانامەی ڕۆژنامەنووسان لەگەڵ قاڵبوونەوە و هەبوونی پاشخانێکی پتەو لە بارەی زانینی وشەرەسەن و پەتییەکانی زمانی کوردیی تەریب نییە.

لەڕووی جۆری بڕوانامە: زۆرینەی ڕۆژنامەنووسان لە پلەی یەکەم و بە ڕێژەی (٣٤,٥٪) کاری (هەواڵساز)ی ئەکەن و پلەی دووەمیان بە ڕێژەی (٣١٪) کاری (پەیامنێر)ی ئەکەن و هەروەها کارەکانی (ئامادەکار) و (پێشکەشکار) لە پلەی سێیەم و ڕێژەی (١٠,٣٪) بۆ هەریەکەیان هاتووە و پلەی چوارەمیش بۆ هەریەك لە کارەکانی (کامێرامان) و (بێژەر) بە ڕێژەی (٦,٩٪) بۆ هەریەکەیان بووە. بەپێی ئەنجامەکان: کاری (هەواڵساز)ی کە لە پلەی یەکەمی جۆری کاری ڕۆژنامەنووسانیراثێوبینامەکە هاتووە، کارەکەیان بریتییە لە مامەڵەکردن لەگەڵ وشە ورێکخستنی هەروەها وەرگێرانی هەواڵ و زانیاری لە زمانە بیانییەکان، ئەوەش ئەکرێت بە خاڵێکی بەهێز بۆ توێژینەوەکە دابنرێت لەلایەنی درووستیی تێڕوانینەکانیان. بڕوانە خشتەی (٢).

خشتەی (٢): تایبەتمەندییە دیموگرافییەکانی بەرتوێژانی توێژینەوەکە لە ڕۆژنامەنووسان پیشانئەدات.

تایبەتمەندی دیمۆگرافیی		دووبارەبوونەوە	٪	پلەبەندیی
توخم	نێر	٤٨	82.8	یەکەم
	مێ	١٠	١٧,٢	دووەم
تەمەن	١٨- ٢٢ ساڵ	٢	٣,٤	پێنجەم
	٢٣-٢٧ ساڵ	١٦	٢٧,٦	دووەم
	٢٨- ٣٢ ساڵ	١٠	١٧,٢	سێیەم
	٣٣-٣٧ ساڵ	٢٢	٣٧,٩	یەکەم
	٣٨ ساڵ و بەرەو سەرەوە	٨	١٣,٨	چوارەم

بڕوانامە	بنەڕەت	٢	٣,٤	چوارەم
	ئامادەیی	٢	٣,٤	چوارەم
	دبلۆم	٣٠	٥١,٧	یەکەم
	بەکالۆریۆس	١٨	٣١	دووەم
	خوێندنی باڵا	٦	١٠,٣	سێیەم
جۆری کار	پەیامنێر	١٨	٣١	دووەم
	هەواڵساز	٢٠	٣٤,٥	یەکەم
	ئامادەکار	٦	١٠,٣	سێیەم
	پێشکەشکار	٦	١٠,٣	سێیەم
	کامێرامان	٤	٦,٩	چوارەم
	بێژەر	٤	6.9	چوارەم
	کاری تر	٠	٠	پێنجەم

تەوەری دووەم: تێڕوانینی رۆژنامەنووسان دەربارەی وەرگرتن و بەکارهێنانی وشەی بیانیی لە بواری کارەکەیان.

بەکارهێنانی وشەی وەرگیراوی بیانیی لە کاتی ئاخاوتن و نووسینی رۆژنامەنووسیی.

زۆرینـەی بەرتوێـژان لـە رۆژنامەنووسـانی هەرێمـی کوردسـتان بەرێـژەی (٧٢,٤٪) لـە کاتـی ئاخاوتـن و نووسـینی رۆژنامەنووسـیی، وشـەی وەرگیـراوی بیانیـی بەکارئەهێنـن و پلـەی دووەمیشـیان؛ بەرێـژەی (٢٧,٦٪) وشـەی بیانیـی بەکارناهێنـن. ئـەو ئەنجامانـە پیشـانی ئـەدات کـە بەکارهێنانـی وشـەی بیانیـی لـە نووسـین و ئاخاوتنی رۆژنامەنووسیی بووەتـە دیاردەیـەك و لـەلای رۆژنامەنووسـان بەئاشـکرا بەکارئەهێنرێـت. بڕوانـە خشـتەی (٣).

خشـتەی (٣): رادەی بەکارهێنانـی وشـەی وەرگیـراوی بیانیـی لـە کاتـی ئاخاوتـن و نووسـینی رۆژنامەنووسـیی لـەلای رۆژنامەنووسـان پیشـانئەدات.

بڕگە لە کاتی ئاخاوتن و نووسینی رۆژنامەنووسیی، وشەی وەرگیراوی بیانیی بەکارئەهێنیت؟	دووبارەبوونەوە	٪	پلەبەندیی
بەڵێ	٤٢	٧٢,٤	یەکەم
نەخێر	١٦	٢٧,٦	دووەم
کۆی گشتیی	٥٨	١٠٠	

رادەی بـە ئاگایـی و بـە مەبەسـت بەکارهێنانـی وشـەی بیانیـی لـە کاتـی ئاخاوتـن و نووسـینی رۆژنامەنووسـیی لـەلای رۆژنامەنووسـان.

زۆرینـەی رۆژنامەنووسـانی هەرێمـی کوردسـتان لـە پلـەی یەکـەم و بەرێـژەی (٨٨,١٪) بـە ئاگایـی و بـە مەبەسـت وشـەی بیانیـی لـە کاتـی ئاخاوتـن و نووسـینی رۆژنامەنووسـیی بەکارئەهێنـن، پلـەی دووەمیشـیان؛ بەرێـژەی (١١,٩٪) بەبـێ مەبەسـت و نائاگاییـەوە پەنـا بـۆ بەکارهێنانـی وشـەی بیانیـی لـە کاتـی بەرهەمهێنانـی کارە رۆژنامەنووسـییەکانیان ئەبـەن. ئەنجامـەکان دەرئەخـات: هـۆکاری جیاجیـا لەپشـت بەکارهێنانـی وشـەی بیانیـی لەبـری وشـەی کوردییەوەیـە لەلایـەن رۆژنامەنووسـانی هەرێمـی کوردسـتان. بڕوانـە خشـتەی (٤).

خشــتەی (٤): رادەی بــە ئاگایــی و بــە مەبەســت بەکارهێنانــی وشــەی بیانیــی لەکاتــی ئاخاوتــن و نووســینی رۆژنامەنووســیی لــەلای رۆژنامەنووســان پیشــانئەدات.

پلەبەندیی	٪	دووبارەبوونەوە	بڕگە ئایا وشەی بیانیی لەکاتی ئاخاوتن و نووسینی رۆژنامەنووسیی بە ئاگایی و بەمەبەستەوە بەکارئەهێنیت؟
یەکەم	٨٨,١	٣٧	بەڵێ
دووەم	١١,٩	٥	نەخێر
	١٠٠	٤٢	کۆی گشتیی

رای رۆژنامەنووسان دەربارەی بەکارهێنانی وشەی وەرگیراوی بیانیی لە بواری راگەیاندن.

زۆرینــەی بەرتوێژانــی توێژینەوەکــە لــە رۆژنامەنووســانی هەرێمــی کوردســتان بــە رێــژەی (٤٨,٣٪) و لــە پلــەی یەکــەم پێیانوایــە (بەڵــێ) کارێکــی باشــە وشــەی وەرگیــراوی بیانیــی لەمیانــەی کارەکەیــان بەکاربهێنرێــت، پلــەی دووەمیــان بــە رێــژەی (٤٤,٨٪) بــە (نەخێــر) وەڵامیانداوەتــەوە و پلــەی ســێیەم و کۆتاییــش بــە رێــژەی (٦,٩٪) بــە (نازانــم) وەڵامیانداوەتــەوە. ئــەو ئەنجامانــە ئامــاژەن بۆئــەوەی کــە ســەرباری ئــەوەی زۆرینــەی رۆژنامەنووســان لەگــەڵ بەکارهێنانــی وشــەی وەرگیــراوی بیانییــن، بــەڵام لــەوکارەدا؛ پێــوەر و مــەرج ورێــکاری پێویســت هەبێــت و بەشــێوەیەکی هەڕەمەکــی و ئارەزووکارانــە نەبێــت. بڕوانــە خشــتەی (٥).

خشــتەی (٥): رای رۆژنامەنووســان دەربــارەی بەکارهێنانــی وشــەی وەرگیــراوی بیانیــی لــە بــواری راگەیانــدن پیشــان ئەدات.

پلەبەندیی	٪	دووبارەبوونەوە	بڕگە پێت باشە وشەی وەرگیراوی بیانیی لە کاری راگەیاندندا بەکاربهێنرێت؟
یەکەم	٤٨,٣	٢٨	بەڵێ
سێیەم	٦,٩	٤	نازانم
دووەم	٤٤,٨	٢٦	نەخێر
	١٠٠	٥٨	کۆی گشتیی

پێڕەوکردنــی سیاســەت و پلانێکــی زمانەوانیــی ســەبارەت بــە پەتییخوازیــی زمانــی کوردیــی (Kurdish Language purism) لــە دەزگا رۆژنامەنووســییەکان.

زۆرینــەی بەرتوێــژان کــە وەڵامــی پرســیارەکانی راپێوینامــەی توێژینەوەکەیــان داوەتــەوە، بەرێــژەی (٦٥,٥٪) ئەڵێــن (بەڵــێ) لــەو دەزگا راگەیاندنــەی کــە کاری تێــدا ئەکەیــن، سیاســەت و پلانــی زمانەوانیــی ســەبارەت بــە پەتییخوازیی زمانــی کوردیــی پیڕەوئەکرێــت، لەرێگەیــەوە پاکســازی لــەو وشــە بیانییانــە ئەکرێــت کــە هاوتــا و هاوواتاکــەی لــە زمانــی کوردییــدا هەیــە، پلــەی دووەمیشــیان؛ بەرێــژەی (٣٤,٥٪) بــە (نەخێــر) وەڵامیانداوەتــەوە. ئــەو ئەنجامانــە دەریئەخــات: کــە دەزگا راگەیاندنــەکان جۆرێــك لــە سیاســەت و پلانــی تایبــەت بــە خۆیــان بــۆ ناوەڕۆکــی زمانــی بەکارهاتــوو لــە بەرنامــە و بەرهەمەکانیــان هەیــە، بــەڵام هێشــتا گرفــت لــە جێبەجێکردنیــان هەیــە. ئــەوەش لــە ئەنجامــەکان ئەخوێنرێتــەوە کــە بەشــێکی زۆریــش لــە دەزگا راگەیاندنــەکان هیــچ سیاســەت و پلانیــی زمانــی تایبەتیــان نییــە بــۆ پاکســازی و پاکتــاوی زمانــی بەکارهاتــوو لــە دەزگاکانیــان. بڕوانــە خشــتەی (٦).

خشـتەی (٦):رای رۆژنامەنووسـان لـە بـارەی پەیڕەوکردنـی سیاسـەت و پلانێکـی زمانەوانیـی سـەبارەت بـە پەتییخوازیـی زمانـی کوردیـی لـە دەزگا رۆژنامەنووسـییەکان پیشـانئەدات.

برگە ئایا لـەو دەزگا راگەیاندنـەی کـە کاری تێدا ئەکەیت، هیـچ سیاسـەت و پلانێکـی زمانەوانیـی سـەبارەت بـە پەتییخوازیـی زمانـی کوردیـی (Kurdish Language purism) پەیڕەوئەکرێـت، لەرێگەیـەوە پاکسـازی لـەو وشـەبیانییانە بکرێـت کـە هاوتـا و هاوواتاکـەی لـە زمانـی کوردیداهەیـە؟	دووبارەبوونەوە	٪	پلەبەندیی
بەڵێ	٣٨	٦٥,٥	یەکەم
نەخێر	٢٠	٣٤,٥	دووەم
کۆی گشتیی	٥٨	١٠٠	

تەوەری سێیەم: پاڵنەر و هۆکارەکانی بەکارهێنانی وشەی بیانی لە لایەن رۆژنامەنووسان.

یەکەم: پاڵنەر و هۆکارە دەروونییەکان:

پلـەی یەکەمـی بەرتوێـژان لـە رۆژنامەنووسـانی هەرێمـی کوردسـتان بەرێـژەی (٤٤,٨٪) زۆر لەگـەڵ ئـەوەدان کـە هـۆکار و پاڵنـەری بەکارهێنانـی وشـەی وەرگیـراوی بیانیـی لەلایـەن رۆژنامەنووسـان بـۆ هەسـت بەکەمیـی و متمانەنەبـوون بـە زمانـی کوردیـی لـە لایـەن ئـەو بەشـەی کۆمـەڵ ئەگەڕێتـەوە، (٢٧,٦٪)یشـیان لـە پلـەی دووەم دیسـان لەگـەڵ ئـەو پاڵنـەرەدان. ئـەو ئەنجامـەش دەرخـەری ئەوراسـتییەیە کـە تاکـی رۆژنامەنووسـی کـورد هەسـتی بەکـەم تەماشـاکردن و متمانـە نەبـوون بەزمانـی کوردیـی لەلایـان هەیـە. ئـەم ئەنجامـە لەگـەڵ ئەنجامـی توێژینـەوەی (ئـازاد عەزیـز سـلێمان: ٢٠٢٢) یەکئەگرێتـەوە کـە دیاردەکـە کاریگەریـی خـراپ لەسـەر بـاری دەروونـی ئاخێـوەری کـورد بەجێئەهێڵێـت.

زۆرینـەی رۆژنامەنووسـانی هەرێمـی کوردسـتان لـە پلـەی یەکـەم و بەرێـژەی (٤١,٤٪) زۆر لەگـەڵ ئـەوەدان کـە هەسـتکردن بەخودباڵایـی لـە بەکارهێنانـی وشـەی بیانیـی لـەلای رۆژنامەنـووس هەیـە، بەجۆرێـک کـە لـە کاتـی بەکارهێنانیـدا وەهـا ئەزانێـت لـە لایـەن وەرگـرەوە زیاتـر گرنگـی پـێ ئەدرێـت و بایـەخ بـە وتـە و توانـا زمانییەکـەی ئەدرێـت. هەروەهـا پلـەی دووەمیشـیان؛ بەرێـژەی (٣٤,٥٪) دیسـان لەگـەڵ ئـەو پاڵنـەرەدان. ئەوئەنجامـەش پیشـانی ئـەدات کـە تاکـی رۆژنامەنـووس لـە هەرێمـی کوردسـتان گرفتـی خودباڵایـی و ناسراوێتیـی لـەلای جەمـاوەر هەیـە و لـەو پێناوەشـدا؛ بەکارهێنانـی وشـەی وەرگیـراوی بیانیـی لـە نووسـین و ئاخاوتنـی رۆژنامەنووسـیی کـردووە بـە دەرفـەت بـۆ هێنانـەدی ئـەو ئامانجـە، بەبـێ ئـەوەی گـوێ لـە لایەنـە نەرێنییەکانـی دیاردەکـە لەسـەر زمانـی کوردیـی بـدات. ئەمـەش لەگـەڵ ئەنجامـی توێژینـەوەی (سـالار فائـق مجیـد: ٢٠١٨) یەکئەگرێتـەوە کـە هەندێکجـار وەرگرتـن بـۆ هـۆکاری چاولێکەریـی و خۆدەرخسـتن ئەگەڕێتـەوە.

بەرتوێـژان لـە پلـەی یەکـەم و بەرێـژەی (٣٧,٩٪) لەگـەڵ ئـەوەدان و هەسـت بەوەئەکـەن کـە وەرگریـش حـەزی لەوەیـە لـە نـاو گوزارشـت و پەیامەکانـدا، وشـەی بیانیـی پێشـکەش بکرێـت، پلـەی دووەمیشـیان؛ بەرێـژەی (٢,٦٢٪) زۆر لەگـەڵ ئـەو پاڵنـەرەدان. هـەردوو ئەنجامەکـەش دەرخـەری ئـەوەن کـە پەیوەندیـی ئاڵوگـۆڕکاری لەنـاوان رۆژنامەنـووس و جەمـاوەر هەیـە و ئـەو دیاردەیـەش بەشـێکی پەیوەسـتە بـە حـەز و خواسـتی وەرگـرەوە.

ڕۆژنامەنووسـان لـە پلـەی یەکـەم و بەرێـژەی (٣٧,٩٪) زۆر لەگـەڵ ئـەوەدان کـە هـۆکاری بەکارهێنانـی وشـەی وەرگیـراوی بیانیـی لەمیانـەی نووسـین و ئاخاوتنـی ڕۆژنامەنووسـی ئەگەڕێتـەوە بـۆ هەسـتی شـانازیکردن بـە زمانـی بیانیـی بەتایبـەت لـە کاتـی بەکارهێنانـی وشـەی بیانییـدا، ڕۆژنامەنـووس کاراکتـەری خـۆی لـە کاراکتەرێکـی بیانییـدا لـەڕووی زانسـتیی و ڕۆشـنبیرییەوە ئەبینێتـەوە، پلـەی دووەمیشـیان؛ بەرێـژەی (٢٧,٦٪) دیسـان لەگـەڵ ئـەو هـۆکارەدان. ئـەو ئەنجامـەش مانـای ئـەوەی لێئەخوێنرێتـەوە کـە لـە هەرێمـی کوردسـتان زیـاد لـە پێویسـت گرنگـی بـە زمانـە بیانییـەکان دراوە بەتایبـەت لـە ناوەنـدە پەروەردەیـی ورۆشـنبیرییەکان و ئـەو وێنەیـە لـەلای جەمـاوەر لـە ناویشـیان ڕۆژنامەنـووس دروسـتبووە کـە بەکارهێنانـی وشـەی وەرگیـراوی بیانیـی شـانازییە تەنانەت لـەڕووی زانسـتیی ورۆشـنبیرییش.

پلـەی یەکەمـی بەرتوێـژان لـە ڕۆژنامەنووسـان بەرێـژەی (٤٤,٨٪) زۆر لـە گـەڵ ئـەوەدان کـە هـۆکاری بەکارهێنانـی وشـەی وەرگیـراوی بیانیـی لـە کاتـی نووسـین و ئاخاوتنـی ڕۆژنامەنووسـیی بـۆ حەزکـردن بـە خۆدەرخسـتن و خۆجیاکردنـەوە لەوانـی تـر ئەگەڕێتـەوە، (٣٤,٥٪)یشـیان لـە پلـەی دووەم دیسـان لەگـەڵ ئـەو هـۆکارەدان. ئەنجامـەکان پیشـانی ئـەدات: ڕۆژنامەنووسـان گرفتـی دەرکەوتـن و ناوبانگبوونیـان لـەلای وەرگرەکانیـان هەیـە و ئەیانەوێـت بـەو ڕێگەیـە لـە هاوپیشـەکانیان جیاوازتـر دەربکـەون و بناسرێـن.

دووەم: پاڵنەر و هۆکاری کۆزانیارییەکان (مەعریفییەکان):

زۆرینـەی بەرتوێـژان لـە ڕۆژنامەنووسـانی هەرێمـی کوردسـتان بەرێـژەی (٥٥,٢٪) لەگـەڵ ئـەوەدان کـە هـۆکاری بەکارهێنانـی وشـەی وەرگیـراوی بیانیـی لـە لایـەن ڕۆژنامەنووسـان بـۆ دەسەڵاتنەشـکانەوەی ڕۆژنامەنـووس بەسـەر بەکارهێنانـی زمانـی کوردیـدا لەهەمبـەر ئاسـان بەکارهێنانـی ئـەو وشـانەی لـە زمانـی بیانییـەوە وەرگیـراون ئەگەڕێتـەوە، پلـەی دووەمیشـیان؛ بەرێـژەی (٤١,٤٪) زۆر لەگـەڵ ئـەو هـۆکارەدان. ئـەو ئەنجامانـەش پیشـانی ئـەدات کـە ڕۆژنامەنووسـان قـووڵ و شـارەزا نیـن لـە زمانـی دایکیـان و پێویسـتیان بـە خۆڕۆشـنبیرکردن و گەڕانـی زیاتـر هەیـە، تاوەکـو زانیـاری و شـارەزایی زیاتـر لەوبارەیـەوە پەیدابکـەن.

پلـەی یەکـەم و پلـەی دووەمی ئـەو ڕۆژنامەنووسـانەی وەڵامـی پرسـیارەکانی توێژینەوەکەیـان داوەتـەوە، هەریەکە و بەرێـژەی (٣٤,٥٪) زۆر لەگـەڵ ئـەوەدان و لەگـەڵ ئـەوەدان کـە کاریگەریـی خوێنـدن بـە زمانـی بیانیـی لەسـەر ڕۆژنامەنـووس و باڵادەسـتی بەسـەر زمانـی دایکـدا یەکێکـە لـەو هۆکارانـەی وەهـای کـردووە ڕۆژنامەنووسـان لەکاتـی نووسـین و ئاخاوتنـی ڕۆژنامەنووسـیی وشـەی بیانیـی بەکاربهێنـن. ئـەو ئەنجامـەش پیشـانی ئـەدات خوێنـدن بـە زمانـی ئینگلیزیـی یاخـود هـەر زمانێکـی تـری بیانیـی هـۆکارە بۆئـەوەی وشـەی بیانیـی لەبـری وشـەی کوردیـی لـە نووسـین و ئاخاوتنـی ڕۆژنامەنووسـیی بەکاربێـت.

پلـەی یەکەمـی ڕۆژنامەنووسـانی هەرێمـی کوردسـتان بەرێـژەی (٤١,٤٪) زۆر لەگەڵ ئـەوەدان کـە لاوازی کۆزانیاری (مەعریفە)ـی ڕۆژنامەنووسـان لـە زمانـی کوردیـی و بەکارهێنانـی وشـەی بیانیـی بـە پاسـاوی ئـەوەی، زمانێکـی هـەژار و دەسـتکورتە لـە ئاسـت گۆڕانکاریـی و داهێنانەکانـی سـەردەمدا، یەکێکـی تـرە لەهۆکارەکانـی بەکارهێنانی وشـەی وەرگیـراوی بیانیـی لەلایـان، پلـەی دووەمیشـیان بەرێـژەی (٣١٪) دیسـان لەگـەڵ ئـەو پاڵنـەرەدان. ئـەوەش دەرخـەری ئەوەیـە کـە ڕۆژنامەنووسـان کۆزانیاریـی خۆیـان دەربـارەی زمانەکەیـان لاوازە و پاسـاوی دەسـتکورتی و هەژاریـی زمانەکەیـان کردووەتـە پاسـاو بـۆ دەسـتبردن بـۆ بەکارهێنانـی وشـەی بیانیـی لەمیانـەی کارەکەیـان.

زۆرینـەی رۆژنامەنووسـان لـە پلـەی یەکـەم و بەرێـژەی (٦٥،٥٪) زۆر لەگەڵـەوەدان کـە بەکارهێنانـی وشـەی بیانیـی لـە بـری ئـەو دەسـتەواژە وەرگێڕاوانـەی بەرامبـەر وشـە بیانییەکـە دانـراوە، بـۆ نموونـە دەسـتەواژەی وەرگێـڕدراوی (ئەندامـی ئەنجومەنـی نوێنـەران) بەرامبـەر بە وشـەی (پەرلەمانتار)، لەبـری کورتبـڕی و زووگەیاندنی پەیامەکەیـە و (٣٤،٥٪)یشـیان لـە پلـەی دووەم دیسـان هـەر لەگـەڵ ئـەو هـۆکارەدان. ئـەوەش دەریئەخـات کـە رۆژنامەنـووس ئەیەوێـت ئابـووری و کورتبـڕی لـە دەربڕیـن بـکات و بەپێـی وەڵامەکـەی خۆشـیان بێـت زمانـی کوردیـی لەبەرامبـەر بەشـێك لـە وشـە وەرگێـراوە بیانییـەکان دەرەقەتـی ئـەو کورتبڕیانـە نایـەت، بۆیـە وشـەکان، وەکخۆیـان بەکارئەهێنێتـەوە.

(٤٤،٨٪)ی رۆژنامەنووسـانی هەرێمـی کوردسـتان لـە پلـەی یەکـەم لەگـەڵ ئـەوەدان کـە لەبەرئـەوەی زۆربـەی سـەرچاوەی زانیارییـەکان لـە ئاژانـس و تـۆڕە جیهانییەکانـدا بـە زمانـی بیانییـن، ناچارئەبـن بـۆ هەندێـك چەمـك و بیرۆکـە، کـە بەرامبەرەکـەی لـە زمانـی کوردیـدا نییـە، وشـەیبیانیی بەکاربهێنـن، هەروەهـا پلـەی دووەمیـان بەرێـژەی (٣٧،٩٪) دیسـانەوە زۆر لەگـەڵ ئـەو هـۆکارەدان. ئـەو ئەنجامـەش پیشـاندەری ئەوەیـە کـە بـە بـڕوای رۆژنامەنووسـان زمانـی کوردیـی وشـەی لـە بەرامبـەر داهێنراوەکانـی بـواری تەکنەلۆژیـا و پەیوەندییکـردن کـە بـە زمانـە بیانییەکانـن، لەئاسـتی پێویسـت نییـە.

سێیەم: پاڵنەر و هۆکارە کۆمەڵایەتی و ئابوورییەکان:

بەرتوێژانـی توێژینەوەکـە لـە پلـەی یەکـەم و بەرێـژەی (٤٤،٨٪) زۆر لەگـەڵ ئـەوەدان کـە یەکێکـی تـر لـە هۆکارەکانی بەکارهێنانـی وشـەی بیانیـی لـە نووسـین و ئاخاوتنـی رۆژنامەنووسـیی ئەگەڕێتـەوە بـۆ شـوێنکەوتنی رۆژنامەنـووس بـۆ شـەپۆلی کۆمەڵایەتیـی کۆمەڵگـە و دوورکەوتنەوەیـان لـە زمانـی رەسـەنی خۆیـان، بـۆ نموونـە: نـاوی چەندیـن بەرنامـە لـە کەناڵـەکان بـە ئینگلیزییـە، وەک: پانۆرامـا، سـایکۆ تـۆپ سـتۆری، فیچـەر، تێـک شـۆو، یاخـوود هەندێکجـار ریـکلام بـۆ شـوێنکار و بەرهەمـی بازرگانیـی ئەکـەن، وشـەکان بـە نـاوەرۆک بیانییـن و بـە پیتـی کوردیـی ئەنووسرێـن بەبـێ لەبەرچاوگرتنـی تایبەتمەندییەکانـی دەنگسـازی و وشەسـازیی زمانـی کوردیـی، هەروەهـا (٤١،٤٪)یشـان لـە پلـەی دووەم لەگـەڵ ئـەو بۆچوونـەدان. ئـەوەش ئاماژەیـە بۆئـەوەی رۆژنامەنـووس لـە هەرێمـی کوردسـتان لەبـری رێنوێنـی و سـەرکردایەتیی کۆمەڵگـە بـۆ بەکارهێنانـی وشـەی خۆماڵـی و رەسـەن و دوورخسـتنەوەی کۆمەڵگـە، خۆشـیان بـوون بـە بەشـێك لـە شـەپۆلەکە و نەیانتوانیـوە ئـەو رۆڵـە بگێـڕن.

زۆرینـەی رۆژنامەنووسـانی هەرێمـی کوردسـتان بەرێـژەی (٤١،٤٪) لەگـەڵ ئـەو پاڵنـەرەدان کـە رۆژنامەنووسـان بـۆ پەردەپۆشـکردنی لایەنـە تابووییەکانـی هەندێـك وشـە لـە زمانـی کوردییـدا، پەنـا بـۆ بەکارهێنانـی وشـەی بیانیـی دەبرێـت، وەك: (سـێکس، WC، .. هتـد)، پلـەی دووەمیشـیان بـە رێـژەی (٣١٪) دیسـان زۆر لەگـەڵ ئەورایـەدان. دەرئەکەوێتـرس و شـەرمی کۆمەڵایەتیرۆڵـی هەیـە لـە بەکارهێنانـی وشـەی وەرگیـراوی بیانیـی لـە نـاو زمانـی کوردیـی لـەلای رۆژنامەنووسـان لـە هەرێمـی کوردسـتاندا.

بەرتوێـژان لـە رۆژنامەنووسـانی هەرێمـی کوردسـتان لـە پلـەی یەکـەم و بەرێـژەی (٤٤،٨٪) لەگـەڵ ئەو هـۆکارەدان کـە رۆژنامەنووسـان بـۆ سەرنجراکێشـانی دەزگاکانـی تـری راگەیانـدن لـە پێنـاو دەسـتکەوتنی هەلیـکاری باشـتر وشـەی وەرگیـراوی بیانیـی لـە نووسـین و ئاخاوتنـە رۆژنامەنووسـییەکانیان بەکارئەهێنـن، هەروەهـا پلـەی دووەمیشـیان بەرێـژەی (٣٧،٩٪) بـە (زۆر لەگەڵیـدام) وەڵامـی ئـەو برگەیـان داوەتـەوە. ئەنجامـەکان ئـەوەی

لێئەخوێنرێتـەوە کـە دەزگاکانـی ڕاگەیاندنیـش ڕۆڵـی نەرێنییـان لـە وەرگرتنـی وشـەی بیانیـی لـە زمانـی کوردیـی هەیـە و پێدانـی هەلیـکار و چانسـی زیاتـر بـەو ڕۆژنامەنووسـانە دەبەخشـن کـە زۆرتریـن وشـەی بیانیـی لەکاتـی نووسـین و ئاخاوتـن بەکارئەهێنێـت. هەرچەنـدە ئـەوان ئـەوە ناشـارنەوە کـە ڕۆژنامەنـووس تـا زمانـی بیانیـی زیاتـر بزانێـت چانسـی زیاتـری بـۆ وەرگرتنـی هەلیـکار هەیـە. بڕوانـە خشـتەی (٧).

خشـتەی (٧): پاڵنـەر و هۆکارەکانـی بەکارهێنانـی وشـەی بیانیـی وەرگیـراو لـەلای بەرتوێـژان لـە ڕۆژنامەنووسـانی هەرێمـی کوردسـتان پیشـانئەدات.

پاڵنەرەکان	بڕگەکان	ئەگەرەکان									
		زۆر لەگەڵیدام		لەگەڵیدام		بێلایەنم		لەگەڵیدانیم		هەرگیز لەگەڵیدانیم	
دەروونی	هەسـت بەکەمـی و متمانەنەبـوون بـە زمانـی کوردیـی لەلایـەن ڕۆژنامەنووسـانەوە.	٢٦	٤٤,٨	١٦	٢٧,٦	٨	١٣,٨	٤	٦,٩	٤	٦,٩
	هەستکردن بـە خودباڵایـی لـە بەکارهێنانـی وشـەی بیانییـدا بەجۆرێـک کـە ڕۆژنامەنـووس لـە کاتـی بەکارهێنانیـدا وائەزانێـت لـە لایـەن وەرگـرەوە زیاتـر گرنگـی پێئەدرێـت و بایـەخ بـە وتـە و توانا زمانییەکـەی ئەدرێـت.	٢٤	٤١,٤	٢٠	٣٤,٥	٤	٦,٩	٦	١٠,٣	٤	٦,٩
	هەسـتکردن بـەوەی کـە وەرگریـش حـەزی لەوەیـە لـە نـاو گوزارشـت و پەیامەکانـدا، وشـەی بیانیـی پێشـکەش بکەیـت.	١٦	٢٧,٦	٢٢	٣٧,٩	١٢	٢٠,٧	٨	١٣,٨	٠	٠
	هەسـتی شـانازیکردن بـە زمانـی بیانیـی بەتایبـەت لەکاتـی بەکارهێنانـی وشـەی بیانییـدا، کاراکتـەری خـۆی لـە کاراکتەرێکـی بیانییـدا لـەڕووی زانسـتیی و ڕۆشـنبیرییەوە ئەبینێتـەوە.	٢٢	٣٧,٩	١٦	٢٧,٦	١٤	٢٤,١	٢	٣,٤	٤	٦,٩
	حەزکـردن بـە خۆدەرخسـتن و خۆجیاکردنـەوە لـە ڕێگـەی بەکارهێنانـی زمانـی بیانیـی و وشـەی وەرگیـراوی بیانییـەوە.	٢٦	٤٤,٨	٢٠	٣٤,٥	٤	٦,٩	٤	٦,٩	٤	٦,٩

کۆزانیاری (مەعریفە)	دەسەڵاتنەشکانەوەی رۆژنامەنووس بەسەر بەکارهێنانی زمانی کوردییدا لە هەمبەر ئاسان بەکارهێنانی ئەو وشانەی لە زمانی بیانییەوە وەرگیراون.	٢٤	٤١,٤	٣٢	٥٥,٢	٠	٠	٢	٣,٤	٠	٠
	کاریگەریی خوێندن بە زمانی بیانیی لەسەر رۆژنامەنووس و باڵادەستی بەسەر زمانی دایکدا.	٢٠	٣٤,٥	٢٠	٣٤,٥	١٢	٢٠,٧	٤	٦,٩	٢	٣,٤
	لاوازیی کۆزانیاری (مەعریفە)ی رۆژنامەنووسان لە زمانی کوردیی و بەکارهێنانی وشەی بیانیی بە پاساوی ئەوەی، زمانێکی هەژار و دەستکورتە لە ئاست گۆڕانکاریی و داهێنانەکانی سەردەمدا.	٢٤	٤١,٤	١٨	٣١	٨	١٣,٨	٦	١٠,٣	٢	٣,٤
	بەکارهێنانی وشەی بیانیی لە بری ئەو دەستەواژە وەرگێڕاوانەی بەرامبەر وشە بیانییەکە دانراوە، بۆ نموونە دەستەواژەی وەرگێڕدراوی (ئەندامی ئەنجومەنی نوێنەران) بەرامبەر بە وشەی (پەرلەمانتار)، لەبری کورتبڕی و زووگەیاندنی پەیامەکە.	٢٠	٣٤,٥	٣٨	٦٥,٥	٠	٠	٢	٣,٤	٠	٠
	لەبەرئەوەی زۆربەی سەرچاوەی زانیارییەکان لە ئاژانس و تۆڕە جیهانییەکاندا بە زمانی بیانیین، ناچارم بۆ هەندێک چەمک و بیرۆکە، کە بەرامبەرەکەی لە زمانی کوردییدا نییە، وشەی بیانیی بەکاربهێنم.	٢٢	٣٧,٩	٢٦	٤٤,٨	٦	١٠,٣	٢	٣,٤	٢	٣,٤
کۆمەڵایەتیی و ئابووریی	شوێنکەوتنی رۆژنامەنووس بۆ شەپۆلی کۆمەڵایەتی کۆمەڵگە و دوورکەوتنەوەیان لە زمانیرەسەنی خۆیان، بۆ نموونە: ناوی چەندین بەرنامە لە کەناڵەکان بە ئینگلیزییە، وەک: پانۆڕاما، سایکۆ تۆپ ستۆری، فیچەر، تێک شۆو، یاخود هەندێک جاررێکلام بۆ شوێنکار و بەرهەمی بازرگانییئەکەن، وشەکان بە ناوەڕۆک بیانیین و بە پیتی کوردییئەنووسرێن بەبێ لەبەرچاوگرتنی تایبەتمەندییەکانی دەنگسازیی و وشەسازیی زمانی کوردیی.	٢٦	٤٤,٨	٢٤	٤١,٤	٠	٠	٤	٦,٩	٤	٦,٩
	بۆ پەردەپۆشکردنی لایەنە تابووییەکانی هەندێک وشە لە زمانی کوردییدا، پەنا بۆ بەکارهێنانی وشەی بیانییئەبرێت، وەك (سێکس، WC، .. هتد).	١٨	٣١	٢٤	٤١,٤	٨	١٣,٨	٤	٦,٩	٤	٦,٩
	بۆ سەرنجڕاکێشانی دەزگاکانی تری راگەیاندن لە پێناو دەستکەوتنی هەلیکاری باشتر.	٢٢	٣٧,٩	٢٦	٤٤,٨	٤	٦,٩	٢	٣,٤	٤	٦,٩

سەرباری ئەو هۆکار و پاڵنەرانەی خشتەی (٧)، بەرتوێژان لە رۆژنامەنووسانی هەرێمی کوردستان ئاماژەیان بەچەند هۆکار و پاڵنەرێکی تریش کردووە کە پێیانوایەرۆڵیان هەیە لە بەکارهێنانی وشەی وەرگیراوی بیانیی لە میانەی پراکتیزەکردنی کارەکانیان.

هەستی خۆبەگەورەزانین لەلای تاکی رۆژنامەنووس لە رێگەی بەکارهێنانی وشەی بیانیی لەکاتی نووسین و ئاخاوتنی رۆژنامەنووسیی.

هەندێکجار دەزگاکانی راگەیاندنیش بەوچاوەوە لە رۆژنامەنووس ئەڕوانن کە ئەگەر وشەی بیانییلەکاتی نووسین و ئاخاوتن بەکاربهێنێت ئەوە توانایەکی زیاتری هەیە.

نەبوونی وشەی بەرامبەر بۆ بەشێك لە دۆزینەوە و داهێنراوە نوێیەکانی بواری زانست و تەکنەلۆژیا لە زمانی کوردییدا.

بۆ گەیاندنی پەیامەکان بەشێوەیەکی خێراتر بە وەرگر بەراورد بە هەندێك وشەی رەسەنی کوردیی کە

بەهـۆی کـەم بەکارهێنانیـان لـەلای وەرگـران روون نیـن.
کـەم ئەزموونیــی رۆژنامەنــووس لەبــواری پیشــەکەی وەهــای کــردووە بــۆ راکێشــانی ســەرنجی جەمــاوەر و دەزگاکەکــی پەنــا بــۆ بەکارهێنانــی وشــەی بیانیــی لــە بــواری نووســین و ئاخاوتنــی رۆژنامەنووســیی ببــات.
لەبەرئەوەی هەندێك چەمك و وشە و دەستەواژە بەجیهانیبوون و رۆژنامەنووس ناتوانێت بەکاری نەهێنێت.
میدیاکوردییـەکان لەژێـر هەژموونـی وڵاتانـی بیانییـدا، وشـەی بیانیـی لەبـواری راگەیانـدن بەکارئەهێنـن، بەشـێکی زۆری پەیوەسـتە بـە سیاسـەتی تواندنـەوەی کەلتوورییـەوە.

دەرئەنجامەکان

(تـەوەری تایبـەت بـە تێڕوانینـی رۆژنامەنووسـان سـەبارەت بـە وەرگرتـن و بەکارهێنانـی وشـەی بیانیـی لـە بـواری کارەکەیـان و پاڵنـەر و هۆکارەکانـی پشـت ئـەو دیاردەیـە لـەلای رۆژنامەنووسـان).
رۆژنامەنووسـانی هەرێمـی کوردسـتان لەکاتـی ئاخاوتـن و نووسـینی رۆژنامەنووسـیی، پەنائەبەنـە بـەر وەرگرتـن و بەکارهێنانـی وشـەی وەرگیـراوی بیانیـی و ئـەوکارەش بـە ئاگایـی و بـە مەبەسـت ئەکـەن، وەکچـۆن بەگرنگـی دائەنێـن کـە پێـوەر و مـەرج و رێـکاری پێویسـت هەبێـت و بەشـێوەیەکی هەڕەمەکـی و ئارەزووکارانـە نەبێـت.
هەروەهـا رۆژنامەنووسـان ئاماژەیـان بـۆ چەندیـن پاڵنـەر و هـۆکاری پەیوەسـت بـە بەکارهێنانـی وشـەی بیانیـی لـەلای خۆیـان کـردووە، لەپاڵنـەر و هـۆکارە دەروونییـەکان: هەسـت بەکەمـی و متمانەنەبـوون بـە زمانـی کوردیـی، هەسـتکردن بـە خودباڵایـی لـە بەکارهێنانـی وشـەی بیانیـی لـەلای رۆژنامەنـووس و حەزکـردن بـە خۆدەرخسـتن و خۆجیاکردنـەوە لەوانـی تـر. سـەبارەت بە پاڵنـەر و هـۆکاری کۆزانیارییـەکان (مەعریفییەکان): دەسەڵاتنەشـکانەوەی رۆژنامەنـووس بەسـەر بەکارهێنانـی زمانـی کوردیـی، کاریگەریـی خوێنـدن بـە زمانـی بیانیـی لەسـەر رۆژنامەنـووس و زۆری سـەرچاوەی زانیاریـی ئاژانـس و تـۆڕە جیهانییـەکان بـە زمانـی بیانیـی. لـە بـارەی پاڵنـەر و هـۆکارە کۆمەڵایەتـی و ئابوورییـەکان ـیش ئاماژەیـان بـە شـوێنکەوتنی رۆژنامەنـووس بـۆ شـەپۆلی کۆمەڵایەتیـی کۆمەڵگـە، پەردەپۆشـکردنی لایەنـە تابوویەکانـی هەندێـك وشـە لـە زمانـی کوردیـی و سەرنجڕاکێشـانی دەزگاکانـی تـری راگەیانـدن لـە پێنـاو دەسـتکەوتنی هەلیـکاری باشـتر کـردووە.

دووەم: ئەنجامیراتێویی تایبەت بە پسپۆرانی زمانی کوردیی

لـەم تـەوەرەدا؛ توێـژەران بەئامانجـی دەستنیشـانکردنی لێکەوتەکانـی بەکارهێنانـی وشـەی بیانیـی لەسـەر زمانـی کوردیـی پەیوەسـت بـە راگەیاندنـی کوردیـی، هەروەهـا زانینـی تێڕوانینـی پسـپۆرانی زمانـی کوردیـی سـەبارەت بـە سیاسـەت و پلانـی زمانـی کوردیـی بـۆ پەیڕەوکردنـی پەتییخوازیـی زمانـی کوردیـی لـە دەزگاکانـی راگەیانـدن، فۆرمێکـی راپێوییـان لـە پـاش تەواوکردنـی رێـکارە پێویسـتەکان، بەسـەر پسـپۆرانی زمانـی کوردیـی دا دابەشـکرد.
لـە خـوارەوە ئەنجامـەکان لـە رێگـەی دووبارەبوونـەوە، رێـژەی سـەدیی و پلەبەندیـی بـۆ هـەر تایبەتمەندییەکـی دیمۆگرافـی خراوەتـەڕوو.

تەوەری یەکەم: تایبەتمەندییە دیمۆگرافییەکانی مشتەی توێژینەوە.

زۆرینـەی بەرتوێـژان لـە پسـپۆرانی زمانـی کوردیـی کـە وەڵامـی پرسـیارەکانی راپێوینامەکەیـان داوەتـەوە بەرێـژەی (٧٣,٦٪) لـە توخمـی (نێـر)ن و پلـەی دووەمیشـیان بەرێـژەی (٢٦,٤٪) لـە توخمـی (مـێ)ن.
لـەرووی تەمەنـەوە، پلـەی یەکەمـی پسـپۆرانی زمانـی کوردیـی بەرێژەی(٥٨,٥٪)تەمەنیـان لەنـاوان (٤٠ سـاڵ بـەرەو

سـەرەوە)یە، پلـەی دووەمیـان بەرێـژەی (٢٤,٥٪) تەمەنیـان لەنـاوان (٣٠-٣٤ سـاڵ)، پلـەی سـێیەمیان بەرێـژەی (١٧٪) لەنـاوان (٣٥-٣٩ سـاڵ) و هییـچ کەسێکیشـیان تەمەنـی لەنـاوان (٢٥-٢٩ سـاڵ)نییە. ئـەو ئەنجامـەش ئاماژەیـە بۆئـەوەی کـە بەرتوێـژان لـەو پسـپۆرانەن کـە تارادەیەکـی زۆر قاڵبـووی نـاو بـوار و پسـپۆریەکەی خۆیانـن و تێڕوانیـن و بۆچوونەکانیـان لـەڕووی زانسـتییەوە بەگرنـگ وەرئەگیرێـت.

لـە رووی بڕوانامـەوە: پلـەی یەکەمـی بەرتوێـژان لـە پلـەی یەکـەم و بەرێـژەی (٥٠,٩٪)یـان هەڵگـری بڕوانامـەی (دکتـۆرا)ن و پلـەی دووەمیشـیان بەرێـژەی (٤٥,٣٪) خـاوەن بڕوانامـەی (ماسـتەر)ن لـە زمانـی کوردیـی و (٣,٨٪) یشـیان لەپلـەی سـێیەم هەڵگـری بڕوانامـەی (پۆسـت دکتـۆرا)ن. ئـەوەش ئاماژەیەکی ئەرێنییـە بۆئـەوەی وەڵامەکان سـەرباری ئـەوەی بـە وردی و درووسـتی دەربـڕدراون، بەهایەکـی گرنگیشـیان لـەرووی زانسـتییەوە هەیـە.

پلـەی یەکەمـی بەرتوێـژان لـە پسـپۆرانی زمانـی کوردیـی لـە هەرێمـی کوردسـتان بەرێـژەی (٤٧,٢٪) خاوەنـی نازنـاوی زانسـتیی (مامۆسـتا)ن، هەروەهـا هەریـەك لـە پلـە زانسـتییەکانی (پرۆفیسـۆر) و (پرۆفیسـۆری یاریدەدەر) لـە پلـەی دووەم و رێـژەی (١٥,١٪) بـۆ هەریەکەیـان هاتـوون. بڕوانـە خشـتەی (٨).

خشتەی (٨): تایبەتمەندییە دیمۆگرافییەکانی بەرتوێژانی توێژینەوەکە لە پسپۆرانی زمانی کوردیی پیشانئەدات.

تایبەتمەندیی دیمۆگرافی		دووبارەبوونەوە	٪	پلەبەندیی
توخم	نێر	٣٩	٧٣,٦	یەکەم
	مێ	١٤	٢٦,٤	دووەم
تەمەن	٢٥-٢٩ ساڵ	٠	٠	چوارەم
	٣٠-٣٤ ساڵ	١٣	٢٤,٥	دووەم
	٣٥-٣٩ ساڵ	٩	١٧	سێیەم
	٤٠ ساڵ و بەرەوسەرەوە	٣١	٥٨,٥	یەکەم
بڕوانامە	ماستەر	٢٤	٤٥,٣	دووەم
	دکتۆرا	٢٧	٥٠,٩	یەکەم
	پۆست دکتۆرا	٢	٣,٨	سێیەم
نازناوی زانستیی	مامۆستای یاریدەدەر	١٢	٢٢,٦	دووەم
	مامۆستا	٢٥	٤٧,٢	یەکەم
	پرۆفیسۆری یاردەدەر	٨	١٥,١	سێیەم
	پرۆفیسۆر	٨	١٥,١	سێیەم

تـەوەری دووەم: لێکەوتەکانـی بەکارهێنانـی وشـەی بیانیـی لەسـەر زمانـی کوردیـی پەیوەسـت بـە راگەیاندنـی کوردیـی.

زۆرینـەی بەرتوێـژان لـە پسـپۆرانی زمانـی کوردیـی بەرێـژەی (٤١,٥٪) لەگـەڵ ئـەوەدان کـە وەرگرتنـی وشـەی بیانیـی بەشـێوەی دەقـاودەق و بەکارهێنانیـان لـە راگەیاندنەکانـدا، ئەبێتـە مەترسـی لەسـەر ئاسایشـی زمانـی کوردیـی، چونکـە گۆکـردن و دەربڕینـی فەرهەنگـی زمانـی بیانیـی ئەبێتـە بەشـێک لـە ئاوەزمەندێتیـی ئاخێوەرانـی کـورد و دوورکەوتنـەوە لـە تایبەتمەندێتیـی دەنگسـازیی زمانـی کوردیـی. هـاوکات پلـەی دووەمیشـیان بەرێـژەی (٣٩,٦٪) زۆر لەگـەڵ ئـەو بـاوەڕەدان. ئـەوەش پیشـانی ئـەدات کـە وەرگرتنـی وشـەی بیانیـی بەشـێوەی دەقـاودەق لـە نووسـین و ئاخاوتنـی رۆژنامەنووسـیی دوورکەوتنـەوە لـە تایبەتمەندێتیـی دەنگسـازیی زمانـی کوردیـی لای ئاخێـوەری کـورد درووسـتئەکات.

پلـەی یەکەمـی بەرتوێژانـی راپێویینامـەی توێژینەوەکـە بەرێـژەی (٤١,٥٪) بـۆ هەریـەك لـە بژاردەکانـی (زۆر لەگەڵیـدام) و (لەگەڵیـدام) باوەڕیـان وەهایـە کـە وەرگرتـن و بەکارهێنانـی وشـەی بیانیـی لـە بـواری راگەیاندنـدا، بەبـێ مـەرج و پلانـی زمانـی، کاریگەریـی نەرێنـی لەسـەر درووسـتبوونی زمانـی سـتانداردی کوردیـی ئەبێـت. ئـەو ئەنجامـەش دەرخـەری ئـەو راسـتییەیە کـە پێویسـتە وەرگرتنـی وشـەی وەرگیـراوی بیانیـی لەبـواری راگەیانـدن لەسـنووری مـەرج و پلانـی زمانیـدا بێـت، نـەوەك بەشـێوەیەکی هەڕەمەکـی، کـە کاریگەریـی نەرێنـی لەسـەر دروسـتکردنی زمانـی سـتانداردی کوردیـی ئەبێـت.

زۆرینـەی پسـپۆرانی زمانـی کوردیـی بەرێـژەی (٥٠,٩٪) لەگـەڵ ئـەوەدان کـە وەرگرتـن و بەکارهێنانی وشـەی بیانیی لـە بـواری راگەیاندنەکانـدا لەبـری وشـە پەتییـە کوردییـەکان، ئەگەرێکـە بۆدرووسـتبوونی دووهێندەییکردنـی وشـە لـە زمانـی کوردییـدا، بـۆ نموونـە: (پرەنسـیپ- بنەمـا ، کافـێ - قاوەخانـە)، دوای کێبڕکێـی یەکـتر سـڕینەوە، رەنگـە وشـە وەرگیراوەکـە ببێتـە شـوێنگرەوە و پوکانـەوەی وشـە رەسـەنەکە. هەروەهـا پلـەی دووەمیشـیان؛ بەرێـژەی (٤٧,٢٪) دیسـان زۆر لەگـەڵ ئـەو بۆچوونـەدان. ئەنجامـەکان پیشـانی ئـەدات وەرگرتـن و بەکارهێنانـی وشـەی بیانیـی لەبـواری راگەیانـدن و لەبـری وشـە پەتییـە کوردییـەکان، مەترسـی لەسـەر سـڕینەوە و پووکاندنـەوەی وشەرەسـەنەکە دروسـتئەکات.

پسـپۆرانی زمانـی کوردیـی لـە پلـەی یەکـەم و بەرێـژەی (٤١,٥٪) بـۆ هەریـەك لـە بژاردەکانـی (زۆر لەگەڵیـدام) و (لەگەڵیـدام) تێڕوانینیـان بەوجۆرەیـە کـە وەرگرتنـی وشـەی بیانیـی بـە رێژەیەکـی زۆر و بەکارهێنانیـان لـە راگەیاندنەکانـدا، ئەبێتـە هـۆی گواسـتنەوەی کەلتـوری زمانـی بەخشـەر، ئەمـەش کاریگەریـی لەسـەر بیرکردنـەوەی مرۆڤـی کـورد و شـێواندنی کەلتـوور و ناسـنامە نەتەوەییەکـەی ئەبیـت. بەوپێیـەش بێـت وەرگرتنـی وشـەی بیانیـی بەرێژەیەکـی زۆر و بەکارهێنانـی لـە راگەیاندنـدا، کاریگەریـی نەرێنـی لەسـەر کەلتـوور و ناسـنامەی نەتەوەیـی تاکـی کـورد ئەبێـت.

پلـەی یەکەمـی بەرتوێـژان لـە پسـپۆرانی زمانـی کوردیـی بەرێـژەی (٤٩,١٪) لەگـەڵ ئـەوەدان کـە وەرگرتـن و بەکارهێنانـی وشـەی بیانیـی لەلایـەن رۆژنامەنووسـانەوە،گرفتی گەیاندنـی پەیـام و تەمومـژی واتایـی بـۆ وەرگـران (خوێنـەر، گوێگـر و بینـەر) درووسـتئەکات. هـاوکات پلـەی دووەمیشـیان بەرێـژەی (٢٤,٥٪) زۆر لەگـەڵ ئـەو بۆچوونـەدان. ئـەو ئەنجامـەش پێـمان ئەڵێـت کـە یەکێـك لەلایەنـە نەرێنییەکانـی تـری وەرگرتـن و بەکارهێنانـی وشـەی بیانیـی لـە نووسـین و ئاخاوتنـی رۆژنامەنووسـیی، گرفتـی گەیاندنـی پەیـام و تەمومـژی واتایـی بـۆ وەرگـران دروسـتئەکات. بڕوانـە خشـتەی (٩).

خشتەی (٩): لێکەوتەکانی بەکارهێنانی وشەی بیانیی لەسەر زمانی کوردیی پەیوەست بە راگەیاندنی کوردیی لە روانگەی پسپۆرانی زمانی کوردیی پیشانئەدات.

برگەکان	بژاردەکان									
	زۆر لەگەڵیدام		لەگەڵیدام		بێلایەنم		لەگەڵیدانیم		هەرگیز لەگەڵیدانیم	
	د	%		%		%	د	٪	د	٪
وەرگرتنی وشەی بیانیی بەشێوەی دەقاودەق و بەکارهێنانیان لە راگەیاندنەکاندا، ئەبێتە مەترسی لەسەر ئاسایشی زمانی کوردیی،چونکە گۆکردن و دەربڕینی فەرهەنگی زمانی بیانییەبێتە بەشێک لە ئاوەزمەندێتیی ئاخێوەرانی کورد و دوورکەوتنەوە لە تایبەمەندێتیی دەنگسازیی زمانی کوردیی.	٢١	٣٩,٦	٢٢	٤١,٥	١	١,٩	٨	١٥,١	١	١,٩
وەرگرتن و بەکارهێنانی وشەی بیانیی لە بواری راگەیاندندا، بەبێ مەرج و پلانی زمانی، کاریگەریی نەرێنی لەسەر درووستبوونی زمانی ستانداردی کوردیی ئەبێت.	٢٢	٤١,٥	٢٢	٤١,٥	٤	٧,٥	٥	٩,٤	٠	٠
وەرگرتن و بەکارهێنانی وشەی بیانیی لە بواری راگەیاندنەکاندا لەبری وشە پەتییە کوردییەکان، ئەگەرێکە بۆدرووستبوونی دووهێندەییکردنی وشە لە زمانی کوردییدا، بۆ نموونە: (پرەنسیپ- بنەما ، کافێ - قاوەخانە)، دوای کێبڕکێی یەکتر سڕینەوە،رەنگە وشە وەرگیراوەکە ببێتە شوێنگرەوە و پوکانەوەی وشەرەسەنەکە.	٢٥	٤٧,٢	٢٧	٥٠,٩	١	١,٩	٠	٠	٠	٠
وەرگرتنی وشەی بیانیی بە رێژەیەکی زۆر و بەکارهێنانیان لە راگەیاندنەکاندا، ئەبێتە هۆی گواستنەوەی کەلتوری زمانی بەخشەر، ئەمەش کاریگەریی لەسەر بیرکردنەوەی مرۆڤی کوردو شێواندنی کەلتوور و ناسنامە نەتەوەییەکەی ئەبێت.	٢٢	٤١,٥	٢٢	٤١,٥	٠	٠	٨	١٥,١	١	١,٩
وەرگرتن و بەکارهێنانی وشەی بیانیی لەلایەن رۆژنامەنووسانەوە، گرفتی گەیاندنی پەیام و تەمومژی واتایی بۆ وەرگران (خوێنەر، گوێگر و بینەر) درووستئەکات.	١٣	٢٤,٥	٢٦	٤٩,١	٧	١٣,٢	٧	١٣,٢	٠	٠

وەڵامی پرسیاری کراوە تایبەت بە لێکەوتەکانی تری بەکارهێنانی وشەی بیانیی لە راگەیاندنەکان لەسەر زمانی کوردیی (بەدەر لە خشتەی ٩) لەروانگەی پسپۆرانی زمانی کوردییەوە.

بەکارهێنانی زمانی بیانیی دەرئەنجام ئەبێتە بەکەمزانینی زمانی کوردیی، لەهەمانکاتدا؛ وەك زمانێکی زانستیی، ئەدەبیی، دبلۆماسیی .. هتد، تەماشا ناکرێت.

بۆ نەوەکانی ئایندە زمانی کوردیی لاواز ئەبێت و دەرئەکەوێت.

ئاسایشی نەتەوەییمان ئەکەوێتە مەترسییەوە، کە زمان بە بناغە و پایەی بنچینەیی ئەو ئاسایشە دائەنرێت.

هەموو بەها کەلتووری، کۆمەڵایەتیی،رۆشنبیریی و فەرهەنگییەکانی میللەتی کورد ئاوێتە و ئاوێزانی زمانە، کە زمانیش لەرزۆك و لەق بوو، هەموو ئەوانەی ئاماژەمان بۆ کردوون مەترسیی لەناوچوون سەریان تێئەکات.

ئەبێتەهۆی بەکاربردنی ئەو وشە و دەستەواژانە لەناو خەڵکداو پاشان جێ بەوشە کوردییەکان لێژئەکات.

دووبەرەکی و لێکترازانی چینی نەخوێندەوارو ئاسایی لە چینیرۆشنبیران.

ونبوون و لە دەستدانی وشە خۆماڵییەکانی زمانی کوردیی لەلایەن نەوەکانی داهاتوو چاوەڕوانکراو ئەبێت.
زاڵبوونـی زمانـی دووەم بەسـەر زمانـی کوردییـدا. ئەمـەش تەبایـە لەگـەڵ ئـەو ئەنجامـەی توێژینـەوەی (سـالار فائـق مجیـد: ٢٠١٨) کـە بەهـۆی وشەخواسـتنی بیانیـی زمانـی کوردیـی کەوتووەتـە ژێـر هەژموونـی زمانـی ئینگلیزییــەوە.
بەکارهێنانـی هەڕەمەکییانـە ئەبێتـە هـۆی دیاردەی ژەهـری زمانیـی و کەئەمـەش دەردی لەناوبـەری زمـان. ئـەو ئەنجامـەش لەگـەڵ ئەنجامەکانـی توێژینـەوەی (پێشـکەوت مەجیـد محەمـەد: ٢٠٢٢) یەکئەگرێتـەوە.
زۆربەکارهێنانـی وشـەی بیانیـی لـە لایـەن رۆژنامەنووسـان و راگەیاندنـەکان، ئەکرێـت ببێتـە خوویـەك و لـەلای چینـی نەخوێندەواریـش رەنگبداتـەوە، وەکـوو خۆهەڵکێشـان بـەو وشـە بیانییانـە بـەکاری بهێنـن، لـە کۆتایشـدا؛ لـەلای زۆرینـەی بەکارهێنـەران ئاسایی ئەبێتـەوە بەبـێ هەسـتکردن بـە مەترسـییەکانی لەسـەر زمانـی دایـك.
دورووسـتبوونی نەوەیـەك بێئـاگا لـە زمـان و کەلتـووری نەتەوەیـی زمانـی دایـك، لـە ئەنجامـی راهاتـن بـە بەکارهێنانـی وشـەی بیانیـی و ئاگادارنەبـوون لـەوەی، کـە وشـەی گونجـاوی رەسـەن هەیـە و ئەتوانـن لەجیاتـی وشـە وەرگیراوەکـە بـەکاری بهێنـن. ئەمـەش لەگـەڵ ئەنجامـی توێژینەوەکانـی: (ئـازاد عەزیـز سـلێمان: ٢٠٢٢)، (سـابیر حەسەنرەسـوڵ: ٢٠٢٠) و (سـالار فایـەق مەجیـد: ٢٠١٨) یەکئەگرێتـەوە.
پووکانـەوەی وشـە خۆماڵییـەکان. ئـەوەش لەگـەڵ ئەنجامەکانـی توێژینـەوەی (پێشـکەوت مەجید محەمـەد: ٢٠٢٢) یەکئەگرێتەوە.
ئەبێتەهۆی بێ بەرهەمکردنی یاسا ورێساکانی وشەسازکردن.
تـەوەری چـوارەم: تێڕوانینـی پسـپۆرانی زمانـی کوردیـی سـەبارەت بـە سیاسـەت و پلانـی زمانـی کوردیـی بـۆ پەیڕەوکردنـی پەتییخوازیـی زمانـی کوردیـی لـە دەزگاکانـی راگەیاندنـدا.
پسـپۆرانی زمانـی کوردیـی چەندیـن تێڕوانینیـان سـەبارەت بـە سیاسـەت و پلانـی زمانـی کوردیـی بـۆ پەیڕەوکردنـی پەتییخوازیـی زمانـی کوردیـی لـە دەزگاکانـی راگەیاندنـدا خسـتووەتەڕوو. لەخـوارەوە ئاماژەیـان پێئەکەیـن.
پلـەی یەکەمـی بەرتوێـژان بەرێـژەی (٥٤,٧٪) زۆر لەگـەڵ ئـەوەدان جێبەجێکردنـی سیاسـەت و پلانـی زمانـی کوردیـن لـە راگەیانـدن لەگـەڵ دانانـی بڕگەیەکـی یاسـایی تایبـەت بـە پەتییخوازیـی زمانـی کوردیـی وپلـەی دووەمیشـیان؛ بەرێـژەی (٣٠,٢٪) دیسـان لەگـەڵ ئـەو ئاراسـتەیەدان. ئـەوەش دەرخـەری ئەوراسـتیەیە کـە ناکرێـت بەشـێوەی هەڕەمەکـی و بەبـێ سیاسـەت و پلانێکـی زمانـی پێویسـت وشـەی بیانیـی وەربگیرێـت و لـە بـواری راگەیانـدن بەکاربهێنرێـت.
زۆرینـەی پسـپۆرانی زمانـی کوردیـی بەرێـژەی (٥٤,٧٪) زۆر لەگـەڵ ئـەوەدان خانەکانـی وەشـاندن و لایەنـە راگەیاندنـکارەکان پێویسـتە وردبینـی و بژارکـردن و پاکسـازی لـەو وشـە بیانییانـە بکـەن کـە لـە زمانـی کوردییـدا هاوتـا و هاوواتایـان هەیـە و پلـەی دووەمیشـیان؛ بەرێژەی (٤٥,٨٪) دیسـان پشـتگیری لەوڕایە ئەکـەن. ئەنجامەکان ئـەوە ئاشـکرا ئەکـەن کـە بەشـێك لەبەرپرسـیاریەتیی درووسـت وەرگرتـن و بەکارهێنانـی وشـەی بیانیـی دەکەوێتـە ئەسـتۆی خانەکانـی وەشـاندن و دەزگا راگەیاندنـەکان کـە ئەبێـت لای خۆیانـەوە وردبینـی و بژارکـردن و پاکسـازی لـەو وشـە بیانییانـە بکـەن.
پلـەی یەکەمـی بەرتوێـژان بەرێـژەی (٥٠,٩٪) زۆر لەگـەڵ ئەوەدان وەزارەتی رۆشـنبیریی و لایەنـە پەیوەندییدارەکان

بەدواداچوون و چاودێریی دەزگاکانی راگەیاندن بکەن بۆ سنووردارکردن و کەمکردنەوەی رێژەی بەکارهێنانی وشەی بیانیی لە ناو زمانی رۆژنامەنووسیی کوردییدا. هەروەها پلەی دووەمیشیان؛ بەرێژەی (٣٧,٧٪) لەگەڵ ئەو بۆچوونەدان. ئەوەش پیشانی ئەدات کە گرنگە لایەنە پەیوەندییدارەکانیش بەدواداچوون و چاودێریی دەزگاکانی راگەیاندن بکەن بۆ سنووردارکردن و کەمکردنەوەی رێژەی بەکارهێنانی وشەی بیانیی لە ناو زمانی رۆژنامەنووسیی کوردییدا.

پسپۆرانی زمانی کوردیی لە پلەی یەکەم و بەرێژەی (٥٨,٥٪) زۆر لەگەڵ ئەوەدان لە دەزگاکانی راگەیاندنوشە وەرگیراوەکانی زمانی ئینگلیزیی، کە سیمایەکی جیهانییان وەرگرتووە، وەک: (کۆمپیوتەر، میتۆد، ڤیتامین)، پێویستە لەکاتی نووسین و دەربڕیندا یاسا ورێساکانی دەنگسازیی و وشەسازیی زمانی کوردیی بەسەردا بسەپێنرێت. ئەمەش لەگەڵ ئەو ئەنجامەی توێژینەوەی (پێشکەوت مەجید محەمەد: ٢٠٢٢) یەکئەگرێتەوە کە وەرگرتن ئەبێت لەبەررۆشنایی یاسا ورێسا زمانییەکانی زمانی کوردیی بێت، دەنا یاسای وشەسازیی پەکدەخات و وشە خۆماڵییەکان دەپووکێنەوە و گرفت بۆ ناسنامەی نەتەوەیی زمان درووستئەبێت، پلەی دووەمیشیان؛ بەرێژەی (٣٠,٢٪) دیسان لەگەڵ ئەو بۆچوونەدان. ئەو ئەنجامانەش دەریئەخەن کە پێویست ئەکات یاسا ورێساکانی دەنگسازی و وشەسازیی زمانی کوردیی بەسەر سەرجەم وشە بیانییە وەرگیراوەکان لەبواری راگەیاندن تەنانەت ئەو وشانەشی سیمایەکی جیهانییان وەرگرتووە بسەپێنرێت.

زۆرینەی پسپۆرانی زمانی کوردیی کە وەڵامی راپێوویینامەی توێژینەوەکەیان داوەتەوە، لە پلەی یەکەم و بەرێژەی (٦٤,٢٪) زۆر لەگەڵ ئەوەدان کە پێویستە راگەیاندنەکان بۆ پاراستنی زمانی کوردیی و گرنگیدان بە پەتییخوازیی زمانی، لە بری پەنابردن بۆ قەرزکردنی وشەی بیانیی، سوود لە زارە جیاوازەکانی زمانی کوردیی وەربگرن، پلەی دووەمیشیان؛ بەرێژەی (٣٤٪) لەگەڵ هەمان تێڕوانیندان. بەپێی ئەنجامەکان پێویست ئەکات راگەیاندنەکان، لە بری پەنابردن بۆ قەرزکردنی وشەی بیانیی، سوود لە زارە جیاوازەکانی زمانی کوردیی وەربگرن.

پلەی یەکەمی بەرتوێژان لە پسپۆرانی زمانی کوردیی بەرێژەی (٤٩,١٪) زۆر لەگەڵ ئەوەدان کە پێویستە دەزگاکانی راگەیاندن جەخت لە پێویستیی سوودوەرگرتن لە کار و توێژینەوەکانی ئەکادیمیای کوردیی و پسپۆرانی زمانی کوردیی وەربگرن و لە ئەگەری نەبوونی وشەی هاوتا و هاوواتای بەرامبەری، سوود لە دروستکردن و داتاشینی وشەی نوێ و بەکارهێنانەوەی وشەی کۆن ببینرێت، هاوکات پلەی دووەمیان؛ بەرێژەی (٤٥,٣٪) بەهەمانشێوە لەگەڵ ئەورایەدان. ئەوەش دەرخەری ئەوراستییەیە کە زۆرینەی دەزگاکانی راگەیاندن سوود لە توێژینەوەکانی ئەکادیمیای کوردیی و پسپۆرانی زمانی کوردیی وەرناگرن، وەکچۆن ئاماژەیە بۆئەوەشی کە گرنگ و پێویستە دەزگاکانی راگەیاندن لەبری وشەی بیانیی وەرگیراو، سوود لە دروستکردن و داتاشینی وشەی نوێ و بەکارهێنانەوەی وشەی کۆنی کوردیی وەربگرن.

زۆرینەی پسپۆرانی زمانی کوردیی لە پلەی یەکەم و بەرێژەی (٦٦٪) زۆر لەگەڵئەوەدان کە پێویستە قەدەغەی ریکلامی ئەو کۆمپانیا و شوێنکارانە بکرێت، کە ناوەکانیان بە وشە و دەستەواژەی بیانیی تۆمارکراون، بۆ نموونە: (بەیبی شۆپ - Baby shop)، پلەی دووەمیشیان؛ بەرێژەی (١٧٪) دیسان پشتگیریی ئەو بۆچوونە ئەکەن. بەوپێیەش بێتریکلامی کۆمپانیا و شوێنکارەکان بە وشە و دەستەواژەی بیانیی کاریگەریی نەرێنی

لەسـەر زمانـی کوردیـی هەیـە و پێویسـتە بەزمانـی کوردیـی بنووسرێـن.

زۆرینـەی بەرتوێـژان لەپلـەی یەکـەم و بەرێـژەی (٦٧,٩٪) زۆر لەگـەڵ ئـەوەدان پەنابرێتەبـەر سـوودوەرگرتن لـە وەرگێڕانـی بیـر و چەمکـەکان و دوورکەوتنـەوە لـە وەرگێڕانـی وشـە بـە وشـە لـە کاری رۆژنامەنووسـیی دا. ئەمـەش لەگـەڵ ئـەو ئەنجامـەی توێژینـەوەی (پێشـکەوت مەجیـد محەمـەد: ٢٠٢٢) نایەتـەوە کـە زۆربـەی وەرگرتنـەکان لەشـێوەی دەقـاودەق و بەبـێ دەسـتکاریی بـووە. پلـەی دووەمیشـیان؛ بەرێـژەی (٢٨,٣٪) دیسـان لەگـەڵ ئـەو بۆچوونـەدان. بەپێـی ئەنجامـەکان پێویسـتە رۆژنامەنووسـان لـە وەرگێڕانـی وشـە بـە وشـە دووربکەونـەوە ئەوکاتانـەی زانیاریـی و بابـەت لـە زمانـە بیانییـەکان بـۆ نـاو زمانـی کوردیـی وەرئەگـرن، بەڵکـو تەنهـا بیـر و چەمکـەکان وەربگـرن و لەپـاش جێبەجێکردنـی رێـکارە پێویسـتەکانی وەرگرتـن وشـە لەزمانـی کوردیـی، ئـەوکات بەشـێوەی هەمیشـەیی وەریبگـرن و بـەکاری بهێنـن.

پلـەی یەکەمـی بەرتوێـژان لـە پسـپۆرانی زمانی کوردیـی بەرێـژەی (٦٠,٤٪) زۆر لەگەڵئـەوەدان پێویسـتە فەرهەنگی تایبـەت بـە وشـە و دەسـتەواژە و دەربڕاوەکانـی بـواری راگەیانـدن لـە زمانـی کوردییـدا و پاککردنـەوەی لـە وشـەی خـوازراوی ناپێویسـت دەربچوێنرێـت. هەروەهـا پلـەی دووەمیشـیان بەرێـژەی (٣٢,١٪) پشـتگیریی ئەورایـە ئەکەن و بەگرنـگ باسـیئەکەن. بەپێـی ئـەو ئەنجامـەش: دەرچوواندنـی فەرهەنگـی راگەیانـدن بـە زمانـی کوردیـی کـە وشـە و دەسـتەواژە پێویسـتەکانی تایبـەت بـە بوارەکـە لەخۆبگرێـت، کارێکـی گرنگـە بۆئـەوەی وەرگرتنـی وشـەی بیانیـی لـە بـواری نووسـین و ئاخاوتنـی رۆژنامەنووسـیی کەمتریـن کاریگەریـی نەرێنـی لەسـەر زمانـی کوردیـی هەبێـت.

بەرتوێـژان لـە پسـپۆرانی زمانـی کوردیـی لەپلـەی یەکـەم و بەرێـژەی (٧٥,٥٪) زۆر لەگـەڵ ئـەوەدان کـە پێویسـتە لـە لایـەن میدیاکانـەوە کار لەسـەر دروسـتکردنی هەسـتی شـانازیکردن و متمانەبـوون بـە زمانـی کوردیـی، وەك زمانـی نەتەوەیـی بکرێـت. ئەمـەش لەگـەڵ ئـەو ئەنجامـەی توێژینـەوەی (سـالار فایـەق مەجیـد: ٢٠١٨) یەکئەگرێتـەوە کـە وەرگرتنـی وشـەی بیانیـی بەهـۆی تـرس لـە نەپێکانـی مانـای وشـە بیانییەکـە لـە نـاو زمانـی کوردیـی ئەگەڕێتـەوە. پلـەی دووەمیشـیان بەرێـژەی (١٨,٩٪) لەگـەڵ هەمـان بۆچوونـدان. ئەو ئەنجامـەش ئەکرێت ئـەوەی لێبخوێنرێتـەوە کـە میدیـاکان لەپـاڵ پابەندبـوون بـە سیاسـەت و پلانـی زمانـی لـە وەرگرتنـی وشـەی بیانیـی وەرگیـراو لـە نووسـین و ئاخاوتنەکانیـان، ئەکرێـت لـە رێگـەی بەرنامـە و بەرهەمەکانیـان کار لەسـەر ئـەوەش بکەن تاکـی کـورد و بەتایبەتیـش رۆژنامەنووسـان متمانەیـان بەوەهەبێـت کـە خـاوەن زمانێکـی دەوڵەمەنـدن و ئەتوانـن لەبـری وشـەی بیانیـی ناپێویسـت بـۆ وشەرەسـەن و پەتییـەکان بگەڕێنـەوە.

پلـەی یەکەمـی پسـپۆرانی زمانـی کوردیـی بەرێـژەی (٥٦,٦٪) زۆر لەگەڵئـەوەدان کـە پێویسـتە لەلایـەن لایەنـە پەیوەندییـدارەکان هانـدان و خەڵاتـی بەهـادار بـۆ ئـەو رۆژنامەنـووس و دەزگا میدیایانـە دابنرێـت، کـە خزمـەت بەزمانـی کوردیـی ئەکـەن لـەرووی پـاراوی و دوورکەوتنـەوە لـە بەکارهێنانـی وشـە و دەسـتەواژەی خـوازراوی ناپێویسـت، پلـەی دووەمیشـیان؛ بەرێـژەی (٣٩,٦٪) دیسـان لەگـەڵ هەمـان بۆچوونـن. ئەنجامەکان پیشـانی ئەدات کـە ئەکرێـت لـە رێگـەی دانانـی جۆرێـك لەهاندانـی مەعنـەوی بـۆ رۆژنامەنووسـان و دەزگا رۆژنامەنووسـییەکان، زمانـی کوردیـی لـە وشـە و دەسـتەواژەی خـوازراوی ناپێویسـت بپارێزرێـت و ئـەوەش بۆخـۆی ئەبێتـە خزمـەت بـە پاراویـی زمانـی کوردیـی.

زۆرینـەی پسـپۆرانی زمانـی کوردیـی بەرێـژەی (٦٤،٢٪) زۆر لەگـەڵ کاراکردنـی پەیوەندیـی و هەماهەنگـی نـاوان بەشـەکانی زمانـی کوردیـی لـە زانکـۆ و ناوەنـدە ئەکادیمییەکانـدان لەگـەڵ فەرمانگـە و دەسـتە و دامەزراوەکانـی راگەیانـدن، بـە ئامانجـی بەهێزکردنـی توانسـتی زمانـی رۆژنامەنووسـان، بەتایبەتی تیمـی رۆژنامەنووسـی دەرەوەی دەزگاکان و ئـەو پەیامنێرانـەی لـە وڵاتانـی دەرەوە کارئەکـەن، پلـەی دووەمیشـیان؛ بەرێـژەی (٣٠،٢٪) دیسـان لەگـەڵ ئـەو تێڕوانینـەدان. ئـەو ئەنجامـەش دەریئەخـات کـە گرنگـە پەیوەندیی لەنـاوان بەشـەکانی زمانـی کوردیی لەناوەنـدە ئەکادیمییـەکان لەگـەڵ دامەزراوەکانـی راگەیانـدن هەبێـت، بەمەبەسـتی بەهێزکردنـی توانسـتی زمانـی کوردیـی لـەلای رۆژنامەنووسـان.

پلـەی یەکەمـی بەرتوێـژان بەرێـژەی (٦٧،٩٪) زۆر لەگەڵئـەوەدان کـە دامەزرانـدن یاخـود کاراکردنـی دەزگای فەرهەنگیـی و جڤاتـی زمانەوانیـی بـۆ بەکوردییکردنـی چەمـك و زاراوەکان بەرێـگای پێـواژۆ و یاسـاکانی وشەسـازی کوردیـی (لیکـدان و هەڵگواسـتن، هتـد.) لەپێنـاو پڕکردنـەوەی کەلێنـی فەرهەنگیـی زمانـی کوردیـی هەمبـەر داهێنـان و پێداویسـتییەکانی سـەردەمی نـوێ پێویسـت و گرنگـە. پلـەی دووەمیشـیان بەرێـژەی (٢٦،٤٪) لەگـەڵ هەمـان ئاراسـتەدان. ئـەو ئەنجامـەش دەریئەخـات کـە دامەزرانـدن و چالاککردنـەوەی دەزگای فەرهەنگیـی و جڤاتـی زمانەوانیـی بـۆ بەکوردییکردنـی چەمـك و زاراوەکان بـە رێگـەی جیـاواز گرنگـە.

بەرتوێـژان لـە پسـپۆرانی زمانـی کوردیـی پلـەی یەکەمیـان بەرێـژەی (٦٠،٤٪) زۆر لەگـەڵ پشـت بەسـتنی رۆژنامەنووسـان بەتوانـا خودییەکانیـان ورێزگرتـن لـە زمانـی دایـک و تایبەتمەندییـە شارسـتانیی ورۆشـنبیرییەکانی میللەتەکەیانـدان، پلـەی دووەمیشـیان؛ بەرێـژەی(٣٧،٧٪) لەگـەڵ ئـەو بۆچوونـەدان. لەبەررۆشـنایی ئەنجامـەکان: پێویسـتە رۆژنامەنووسـیی کـورد، لەرێگـەی پەرەپێدانـی توانـا خودییەکانـی خـۆی لـە بـواری زمانـی کوردیـی، رێـز لـە زمانـی دایـك و تایبەتمەندییـە شارسـتانیی و رۆشـنبیرییەکانی میللەتەکەیـان بگرێـت.

زۆرینـەی پسـپۆرانی زمانـی کوردیـی بەرێـژەی (٧٧،٤٪) زۆر لەگـەڵ ئەنجامدانـی تاقیکردنـەوەی توانسـتی زمانـی کوردییـن بـۆ هەمـوو ئـەو رۆژنامەنووسـانەی، کـە ئەیانەوێـت لـە دەزگاکانـی راگەیانـدن کاربکـەن، پلـەی دووەمیشـیان؛ بەرێـژەی (٢٠،٨٪)دیسـان لەگـەڵ ئـەو بۆچوونـەدان. ئـەوەش پیشـانی ئـەدات کـە لەهەرێمـی کوردسـتان لەکاتـی پێدانـی هەلیـکار لـە لایـەن دەزگاکانـی راگەیانـدن بـۆ رۆژنامەنووسـان، توانسـتی زمانـی کوردیی مـەرج و پێـوەر نییـە بـۆ وەرگرتـن، ئـەوەش هەلومەرجێکـی درووسـتنەکردووە کـە تاکـی رۆژنامەنـووس کۆزانیاریـی خـۆی لـە بـواری زمانـی کوردیـی دەوڵەمەنـد بـکات و بەردەوامیـش پـەرەی پێبـدات. بڕوانـە خشـتەی (١٠(

خشتەی (١٠): تێڕوانینی بەرتوێژانی توێژینەوەکە لە پسپۆڕانی زمانی کوردیی سەبارەت بە سیاسەت وپلانی زمانی کوردیی بۆ پەرەوکردنی پەتیخوازیی زمانی کوردیی لە دەزگاکانی ڕاگەیاندن پیشانئەدات.

برگەکان	ئەگەرەکان									
	لەگەڵیدام زۆر		لەگەڵیدام		دڵنیا نیم		لەگەڵیدانیم		هەرگیز لەگەڵیدانیم	
جێبەجێکردنیسیاسەت و پلانی زمانی کوردیی لە ڕاگەیاندن و دانانی برگەیەکی یاسایی تایبەت بە پەتییخوازیی زمانی کوردیی.	٢٩	٥٤,٧	١٦	٣٠,٢	٤	٧,٥	٤	٧,٥	٠	٠
خانەکانی وەشاندن و لایەنە ڕاگەیاندنکارییەکان پێویستە وردبینی و بژارکردن و پاکسازی لەو وشە بیانییانە بکەن کە لە زمانی کوردییداهاوتا و هاوواتایان هە یە.	٢٩	٥٤,٧	١٩	٣٥,٨	١	١,٩	٤	٧,٥	٠	٠
وەزارەتی ڕۆشنبیری و لایەنە پەیوەندییدارەکان بەدواداچوون و چاودێری دەزگاکانی ڕاگەیاندن بکەن بۆ سنووردارکردن و کەمکردنەوەی ڕێژەی بەکارهێنانی وشەی بیانیی لە ناو زمانی ڕۆژنامەنووسیی کوردییدا.	٢٧	٥٠,٩	٢٠	٣٧,٧	٤	٧,٥	٢	٣,٨	٠	٠
لە دەزگاکانی ڕاگەیاندن وشە وەرگیراوەکانی زمانی ئینگلیزیی، کە سیمایەکی جیهانیان وەرگرتووە، وەک: (کۆمپیوتەر، میتۆد، ڤیتامین)، پێویستە لەکاتی نووسین و دەربڕیندا یاسا وڕێساکانی دەنگسازیی و وشەسازیی زمانی کوردیی بەسەردا بسەپێنرێت.	٣١	٥٨,٥	١٦	٣٠,٢	٢	٣,٨	٤	٧,٥	٠	٠
پێویستە ڕاگەیاندنەکان بۆ پاراستنی زمانی کوردیی و گرنگیدان بە پەتییخوازیی زمانی، لە بری پەنابردن بۆ قەرزکردنی وشەی بیانیی، سوود لە زارەجیاوازەکانی زمانی کوردیی وەربگرن.	٣٤	٦٤,٢	١٨	٣٤	١	١,٩	٠	٠	٠	٠
جەختکردنەوەی دەزگاکانی ڕاگەیاندن لە پێویستیی سوودوەرگرتن لە کار و توێژینەوەکانی ئەکادیمیای کوردیی و پسپۆڕانی زمانی کوردیی، لە ئەگەری نەبوونی وشەی هاوتا و هاوواتای بەرامبەری، سوود لە درووستکردن و داتاشینی وشەی نوێ و بەکارهێنانەوەی وشەی کۆن ببینرێت.	٢٦	٤٩,١	٢٤	٤٥,٣	٣	٥,٧	٠	٠	٠	٠
قەدەغەکردنی ڕیکلامی ئەو کۆمپانیا و شوێنکارانەی، کە ناوەکانیان بە وشەو دەستەواژەی بیانیی تۆمارکراون، بۆ نموونە: (بەیبی شۆپ - Baby shop).	٣٥	٦٦	٩	١٧	٣	٥,٧	٥	٩,٤	١	١,٩
سوودوەرگرتن لە وەرگێڕانی بیر و چەمکەکان و دوورکەوتنەوە لە وەرگێڕانی وشە بە وشە لە کاری ڕۆژنامەنووسییدا.	٣٦	٦٧,٩	١٥	٢٨,٣	١	١,٩	٠	٠	١	١,٩
دەرچوواندنی فەرهەنگی تایبەت بە وشە و دەستەواژە و دەربڕاوەکانی بواری ڕاگەیاندن لە زمانی کوردییدا و پاککردنەوەی لە وشەی خوازراوی ناپێویست.	٣٢	٦٠,٤	١٧	٣٢,١	٢	٣,٨	١	١,٩	١	١,٩
دروستکردنی هەستی شانازیکردن و متمانەبوون بە زمانی کوردیی،وەك زمانی نەتەوەیی لەلایەن میدیاکانەوە.	٤٠	٧٥,٥	١٠	١٨,٩	٢	٣,٨	١	١,٩	٠	٠
هاندان و دانانی خەڵاتی بەهادار بۆ ئەو ڕۆژنامەنووس و دەزگا میدیایانەی، کە خزمەت بەزمانی کوردیی ئەکەن لەڕووی پاراوی و دوورکەوتنەوە لە بەکارهێنانی وشە و دەستەواژەی خوازراوی ناپێویست.	٣٠	٥٦,٦	٢١	٣٩,٦	١	١,٩	٠	٠	١	١,٩
کاراکردنی پەیوەندیی و هەماهەنگی ناوان بەشەکانی زمانی کوردیی لە زانکۆ و ناوەندە ئەکادیمییەکان لەگەڵ فەرمانگە و دەستە و دامەزراوەکانی ڕاگەیاندن، لەڕووی کردنەوەی خولی زمانی کوردیی)پاکسازیی زمانی کوردیی (Kurdish Language Purism - بە ئامانجی بەهێزکردنی توانستی زمانی ڕۆژنامەنووسان، بەتایبەتی تیمی ڕۆژنامەنووسیی دەرەوەی دەزگاکان و ئەو پەیامنێرانەی لە وڵاتانی دەرەوە کارئەکەن.	٣٤	٦٤,٢	١٦	٣٠,٢	٣	٥,٧	٠	٠	٠	٠
دامەزراندنی یاخود کاراکردنی دەزگای فەرهەنگی و جڤاتی زمانەوانیی بۆ بەکوردییکردنی چەمك و زاراوەکان بەڕێگای پێواژۆ و یاساکانی وشەسازیی کوردیی (لیکدان و هەڵگواستن، هتد...) لەپێناو پڕکردنەوەی کەلێنی فەرهەنگی زمانی کوردیی لەهەمبەر داهێنان و پێداویستییەکانی سەردەمی نوێ.	٣٦	٦٧,٩	١٤	٢٦,٤	٣	٥,٧	٠	٠	٠	٠
پشت بەستنی ڕۆژنامەنووسان بە توانا خودییەکانیان وڕێزگرتن لە زمانی دایک و تایبەتمەندییە شارستانی وڕۆشنبیرییەکانی میللەتەکەیان.	٣٢	٦٠,٤	٢٠	٣٧,٧	١	١,٩	٠	٠	٠	٠
ئەنجامدانی تاقیکردنەوەی توانستی زمانی کوردیی بۆ هەموو ئەو ڕۆژنامەنووسانەی، کە ئەیانەوێت لە دەزگاکانی ڕاگەیاندن کاربکەن.	٤١	٧٧,٤	١١	٢٠,٨	٠	٠	٠	٠	١	١,٩

هەندێك ڕێوشوێنی تر(بەدەر لە خشتەی سەرەوە) لەلایەن پسپۆڕانی زمانی کوردیی سەبارەت بە سیاسەت و پلانی زمانی کوردیی بۆ پەرەوکردنی پەتیخوازیی زمانی کوردیی لە دەزگاکانی راگەیاندندا.

دانان و هەبوونی راوێژکاری زمانی کوردیی لە تەواوی دەزگاکانی راگەیاندندا، بەمەبەستی دارشتنەوە و پێداچوونەوەی هەواڵ و بابەتەکان پێش پێشکەشکردنیان. ئەمەش تەبایە لەگەڵ ئەنجامی توێژینەوەی (ئازاد عەزیز سلێمان: ٢٠٢٢) کە لیژنەی چاودێری لەسەر کەناڵەکان بەتایبەت لە بواری هەڵەچنی نییە.

دەزگایەك هەبێت بۆ ئەوەی زاراوە دابنات.

تەنها ئەو وشانە بەکاربهێنرێن کە مۆرکی جیهانییان وەرگرتووە.

سەرجەم ڕێنمایی و یاساکان بۆ پەتیکردنی زمانی کوردیی لە ژێر هەژموونی دەزگایەك، یان دەستەیەکی پسپۆڕی تایبەت و کارا بێ و ئەو دەستەیەش لە لایەن دەسەڵاتی باڵا (پەرلەمان، وەزارەتەکانی: ناوخۆ، خوێندنی باڵا و توێژینەوەی زانستیی، پەروەردە، رۆشنبیریی و لاوان) پاڵپشتی بکرێ، بۆ سەپاندن و جێبەجێکردنی.

وشە خواستنەوە لە زمانە بیانییەکان و کورداندنیان و گونجاندنیان لەگەڵ زمانی کوردیی.

تەوەری چوارەم: تێڕوانینی زمانەوانان دەربارەی وەرگرتنی وشە و ئەو هۆکارانەی کە لەپشتی تێڕوانینەکانیانەوەن.

دیدی پسپۆڕانی زمانی کوردیی دەربارەی کرانەوەی زمانی کوردیی بەرووی وەرگرتنی وشەی بیانیی و بەکارهێنانی لە کاری رۆژنامەنووسیی.

پلەی یەکەمی بەرتوێژان لە پسپۆڕانی زمانی کوردیی بەرێژەی (٧٣,٦٪) لەگەڵ کرانەوەی زمانی کوردیین بەڕووی وەرگرتنی وشەی بیانیی و بەکارهێنانی لە کاری رۆژنامەنووسییدا، پلەی دووەمیشیان؛ بەرێژەی (٢٦,٤٪) لەگەڵ ئەو کرانەوەیە نین. بەپێی ئەوئەنجامانەش پسپۆڕانی زمانی کوردیی لەگەڵ کرانەوەی زمانی کوردیین بەڕووی وەرگرتنی وشەی بیانیی، بەڵام بەشێوەیەکی مەرجدار و لەچوارچێوەی پلان و بەرنامەیەکی گونجاو کە زیان بە زمانی کوردیی نەگەیەنێت. بڕوانە خشتەی (١١).

خشتەی (١١): تێڕوانینی بەرتوێژان لە پسپۆڕانی زمانی کوردیی دەربارەی وەرگرتنی وشە و ئەو هۆکارانەی کە لەپشتی تێڕوانینەکانیانەوەن پیشانئەدات.

ئایا لەگەڵ کرانەوەی زمانی کوردییت بەڕووی وەرگرتنی وشەی بیانیی و بەکارهێنانی لە کاری رۆژنامەنووسیی دا؟	دووبارەبوونەوە	٪	پلەبەندیی
بەڵێ	٣٩	٧٣,٦	یەکەم
نەخێر	١٤	٢٦,٤	
کۆی گشتیی	٥٣	١٠٠	

تێڕوانینی پسپۆڕانی زمانی کوردیی لە بارەی شێوازەکانی کرانەوەی زمانی کوردیی بەرووی وەرگرتنی وشەی بیانیی و بەکارهێنانی لە کاری رۆژنامەنووسییدا. (بەرتوێژان بۆیان هەبووە زیاد لە بژاردەیەك هەڵبژێرن).

زۆرینەی بەرتوێژان لە پسپۆڕانی زمانی کوردیی کە لەگەڵ کرانەوەی زمانی کوردیی بەرووی وەرگرتنی وشەی بیانیی و بەکارهێنانی لە کاری رۆژنامەنووسیدان ئاماژەیان بەچەند شێوازێك بۆ وەرگرتن کردووە،

لە پلەی یەکەم و بەرێژەی (٦٨,٨٪) لەگەڵ شێوازی وەرگرتنی کوردێنراون کە مەبەست لێی (گونجاندنی وشە وەرگیراوەکە بەپێی دەنگسازیی زمانی کوردیی)، ئەو ئەنجامەش لەگەڵ ئەنجامی توێژینەوەی (قەیس کاکل تۆفیق، بەحری لەتیف یەحیا: ٢٠١٨) یەکئەگرێتەوە، (٤٧,٩٪)شیان لە پلەی دووەم لەگەڵ گۆڕینی وەرگیراون کە مەبەست لێی (بە سوودوەرگرتن لە واتای وشە بیانییەکە، وشەیەکی ناکارای خۆماڵی، لەبری وشە بیانییەکە بەکارئەهێنرێت)، پلەی سێیەمیان بەرێژەی (٢٧,١٪) لەگەڵ شێوازی ئاوێتەکردنن کە مەبەست لێی (وەرگرتنی وشە و مۆرفیمی بیانیی و ئاوێتەکردنیان بە وشە و مۆرفیمی خۆماڵی)، پلەی چوارەمیشیان؛ بەرێژەی (٢٢,٩٪) لەگەڵ شێوازی وەرگێڕانی وەرگیراوەکانن کە مەبەست لێی (وەرگێڕانی واتای وشە بە وشە بەبێ فۆرم)، (١٢,٥٪)یشیان لەپلەی پێنجەم لەگەڵ وەرگێڕان و گوزارشتی راڤەی وەرگیراون کە مەبەست لێی (وەرگێڕانی وشە بەوشە بۆ بەشێکی وشە وەرگیراوەکە ئەکرێت و بەشەکەی تریشی بەپێی کارایی و تایبەتمەندی وشەکە گوزارشتی لێئەکرێت)، پلەی شەشەمیان؛ بەرێژەی (١٠,٤٪) لەگەڵ شێوازی وەرگرتنی دەقاودەق (وەرگرتنی وشەی بیانیی بەبێ دەستکاری) و پلەی حەوتەم و کۆتاییشیان؛ بەرێژەی (٨,٣٪) یشیان لەگەڵ شێوازی وەرگرتنی فۆرمی وشەن کە مەبەست لێی (فۆرمی وشەکە وەرئەگیرێت و واتاکەی ئەگۆڕدرێت) بۆ وەرگرتنی وشەی بیانیی لە بواری رۆژنامەنووسیی دا. بەپێی ئەو ئەنجامانەش: چەندین شێوازی جیاجیا بۆ وەرگرتنی وشەی بیانیی هەن و هەریەکەیان خاوەنی تایبەتمەندی و لایەنی ئەرێنی و نەرێنی خۆیانن، بەڵام ئەوانەیان بۆ وەرگرتنی وشەی بیانیی لەبواری نووسین و ئاخاوتنی رۆژنامەنووسیی باشترن بریتین لە شێوازی (وەرگرتنی کوردێنراو) و شێوازی (گۆڕینی وەرگیراو). بڕوانە خشتەی (١٢).

خشتەی (١٢): تێڕوانینی پسپۆرانی زمانی کوردییلە بارەی شێوازەکانی کرانەوەی زمانی کوردیی بەرووی وەرگرتنی وشەی بیانیی و بەکارهێنانی لەکاری رۆژنامەنووسیی پیشانئەدات.

بژاردەکان	دووبارەبوونەوە	٪	پلەبەندیی
وەرگرتنی دەقاودەق: (وەرگرتنی وشەی بیانیی بەبێ دەستکاریی)	٥	١٠,٤	شەشەم
وەرگرتنی کوردێنراو: (گونجاندنی وشە وەرگیراوەکە بەپێی دەنگسازیی زمانی کوردیی)	٣٣	٦٨,٨	یەکەم
وەرگێڕانی وەرگیراوەکان: (وەرگێڕانی واتای وشە بە وشە بەبێ فۆرم)	١١	٢٢,٩	چوارەم
وەرگرتنی فۆرمی وشە: (فۆرمی وشەکە وەرئەگیرێت و واتاکەی ئەگۆڕدرێت)	٤	٨,٣	حەوتەم
ئاوێتەکردن: (وەرگرتنی وشە و مۆرفیمی بیانیی و ئاوێتەکردنیان بە وشە و مۆرفیمی خۆماڵی)	١٣	٢٧,١	سێیەم
گۆڕینی وەرگیراو: (بەسوودوەرگرتن لە واتای وشە بیانییەکە، وشەیەکی ناکارای خۆماڵی، لەبری وشە بیانییەکە بەکارئەهێنرێت)	٢٣	٤٧,٩	دووەم
وەرگێڕان و گوزارشتی راڤەی وەرگیراو: (وەرگێڕانی وشە بەوشە بۆ بەشێکی وشە وەرگیراوەکە ئەکرێت و بەشەکەی تریشی بەپێی کارایی و تایبەتمەندی وشەکە گوزارشتی لێئەکرێت)	٦	١٢,٥	پێنجەم
کۆی گشتیی	٤٨	١٠٠	

ئـەو هۆکارانـەی وەهـا ئەکـەن بەشـێکی پسـپۆڕانی زمانـی کوردیـی وەرگرتنـی وشـەی بیانیـی و بەکارهێنانیـان لـە بـواری کاری ڕۆژنامەنووسـیی لاپەسـەند بێـت.

هەندێـك فـۆڕم جیهانیـن و مـەرج نییـە هەمـوو وەرگرتنێـك زەرەری بـۆ زمانەکـە هەبێـت، بەپێچەوانـەوە وەرگرتنـی وشـەی بیانیـی، نیشـانە و ئامـاژەی زیندوویێتـی و چالاکیـی زمـان پیشـان ئـەدات و دەوڵەمەندیشـی ئـەکات.

هەندێجار زاراوەی زانستیی پێویستە، وەکخۆی وەربگیرێت (پێویستی بە وەرگرتنی زانست و زانیاری).

نەبوونی وشەی کوردیی لە بەرامبەر وشە بیانییەکە یاخود ئەو وشەیە مۆرکێکی جیهانی هەیە.

هییـچ زمانێـك ناتوانێـت دوورەپەرێـز لـە زمانەکانـی تـر بوەسـتێت و بـێ سـوودوەرگرتن لەوانـی تـر بـەردەوام بێـت، چونکـە تەندرووسـتیی زمـان وایـە پێشـی لـێ ناگیرێـت.

فراوانکردنـی فەرهەنگیـی کوردیـی کەمـی داهێنـان لای کـورد وائـەکات وشـەکانی زمانـی بەشـی داهێنانـی ئامـرازو کەرەسـتەکان و بیـرەکان نـەکات لای نەتەوەکانـی تـر کـە بەکارئەهێنرێـن.

پێویستیی سەردەم، ڕۆشتن و جێگیربوونی هەندێك فۆرمی زمانی، کە ئاسان نییە جێگەیان بگیرێتەوە.

زمان سرکە و توانای گرتنی نییە نەلای ئاخێوەران و نەبەندکردنی بەپێی هییچ یاسایەکی دیاریکراو.

هەندێـك وشـەی بیانیـی هـەن، بەرامبەریـان لـە زمانـی کوردییـدا نییـە، ناچـاری ئـەو وشـانە وەربگـری و بەکاریانبهێنیـت، وەك:ڕادیـۆ، تەلەفزیـۆن، تەلەفـۆن، مۆڕفیـم.

هـۆکاری گشـتگیرێتیی، هـۆکاری لێکنزیکبوونـەوەی زمانـی کوردیـی لـە زمانەکانـی تـر، هـۆکاری زەنگینبوونـی فەرهەنگـی زاراوەی کوردیـی. ئـەم ئەنجامـەش لەگـەڵ ئەنجامـی توێژینـەوەی (پێشـکەوت مەجیـد محەمـەد: ٢٠٢٢) یەکئەگرێتـەوە کـە هەندێکجـار وەرگرتـن دەوڵەمەندکردنـی فەرهەنگـی زمانـی کوردیـی لێئەکەوێتـەوە.

زمـان سـەربەخۆیە و خۆڕسـکانە وشـەکان وەرئەگرێـت و لـە هەمان کاتـدا ڕەتئەکاتـەوە، هەوڵدان بۆ ئاراسـتەکردنی زمـان بـە پشـتگیریی ئەکرێـت، نـەك بـە دژایەتیـی وشـە و زمانەکانـی تـر، خـودی ئـەو تـرس و سـڵەمینەوەیە لـە وشـەی بیانیـی جۆرێکـە لـە هەسـت بـە لاوازیکـردن.

هییـچ زمانێـك نییـە بتوانێـت بـە تەنهـا گوزارشـت لـەو هەمـوو گۆڕانکاریـی پێشـکەوتنانە بـکات کـە لـە کۆمەڵـدا ڕوودەدات. بۆیـە تەریـب لەگـەڵ گۆرانکارییەکانـی کۆمەڵـدا ئەگۆڕێـت و گەشـە ئـەکات بۆیـە هەندێجار پێویسـتی بـە وەرگرتنـی وشـەی بیانیـی ئەبێـت و پێویسـتە وەربیگرێت.ئەمـەش تەبایـە لەگـەڵ ئەنجامـی توێژینەوەکانـی: (پێشـکەوت مەجیـد محەمـەد: ٢٠٢٢)، (قەیـس کاکل تۆفیـق، بەحـری لەتیـف یەحیـا: ٢٠١٨).

ئەنجامەکان

(تـەوەری تایبـەت بـە تێڕوانینـی پسـپۆڕانی زمانـی کوردیـی سـەبارەت بـە سیاسـەت و پلانـی زمانـی کوردیـی بـۆ پیرەوکردنـی پەتییخوازیـی زمانـی کوردیـی لـە دەزگاکانـی ڕاگەیانـدن).

پسـپۆڕانی زمانـی کوردییرایـان وەهایـە کـە وەرگرتـن و بەکارهێنانـی وشـەی بیانیـی لەلایـەن ڕۆژنامەنووسـان چەندیـن لێکەوتـەی خـراپ و نەرێنـی لەسـەر زمانـی کوردییئەبێـت، لەوانـە: دروسـتکردنی مەترسـی لەسـەر ئاسایشـی زمـان، درووسـتبوونی زمانـی سـتانداردی کوردیـی، هەروەهـا درووسـتبوونی دووهێندەییکردنـی وشـە لـە زمانـی کوردیـی و گواسـتنەوەی کەلتـووری زمانـی بەخشـەر و هاتنەکایـەی گرفتـی گەیاندنـی پەیـام و تەمومـژی واتایـی بـۆ وەرگـران.

سەبارەت بە سیاسەت و پلانی زمانی کوردیی بۆ پیڕەوکردنی پەتییخوازیی زمانی کوردیی لە دەزگاکانی ڕاگەیاندن، پسپۆرانی زمانی کوردیی ئاماژەیان بە پێویستی گرتنەبەری چەندین ڕێکار کردووە، لەوانە: خانەکانی وەشاندن و لایەنە ڕاگەیاندنکارییەکان وردبینی و بژارکردن و پاکسازی لەو وشە بیانییانە بکەن کە لە زمانی کوردییدا هاوتا و هاوواتایان هەیە، سنووردارکردن و کەمکردنەوەی ڕێژەی بەکارهێنانی وشەی بیانیی، وشە وەرگیراوەکانی زمانی ئینگلیزیی، کە سیمایەکی جیهانییان وەرگرتووە، لەکاتی نووسین و دەربڕیندا یاسا ورێساکانی دەنگسازی و وشەسازیی زمانی کوردیی بەسەردا بسەپێنرێت، لە بری پەنابردن بۆ قەرزکردنی وشەی بیانیی، سوود لە زارە جیاوازەکانی زمانی کوردیی وەربگیرێت، لەگەڵ قەدەغەی ڕیکلامی ئەو کۆمپانیا و شوێنکارانەی، ناوەکانیان بە وشە و دەستەواژەی بیانیی تۆمارکراون، دامەزراندن یاخود کاراکردنی دەزگای فەرهەنگی و جڤاتی زمانەوانیی بۆ بەکوردییکردنی چەمك و زاراوەکان و دانانی فەرهەنگی تایبەت بە وشە و دەستەواژە و دەربراوەکانی بواری ڕاگەیاندن، هەروەها ئەنجامدانی تاقیکردنەوەی توانستی زمانی کوردیین بۆ هەموو ئەو ڕۆژنامەنووسانەی، کە ئەیانەوێت لە دەزگاکانی ڕاگەیاندن کاربکەن.

پسپۆرانی زمانی کوردیی لەگەڵ کرانەوەی زمانی کوردیین بەرووی وەرگرتنی وشەی بیانیی و بەکارهێنانی لە کاری ڕۆژنامەنووسیی و باوەڕیشیان وەهایە کە شێوازی (وەرگرتنی کوردێنراو) و شێوازی (گۆڕینی وەرگیراو) لە گونجاوترین ڕێگەکانی وەرگرتنی وشەی بیانیین لە بواری ڕۆژنامەنووسیی دا.

ئەنجامە گشتییەکانی توێژینەوە

توێژینەوەکە لە هەردوو تەوەری پەیوەست بە ڕۆژنامەنووسان و تەوەری پەیوەست بە پسپۆرانی زمانی کوردیی، بەچەندین ئەنجامی زانستیی گەیشتووە، لە خوارەوە زۆر بەکورتی چەند ئەنجامێك بۆ هەر تەوەرێکیان ئەخەینەڕوو:

یەکەم: ئەنجامەکانی پەیوەست بە تێڕوانینی ڕۆژنامەنووسان سەبارەت بە وەرگرتن و بەکارهێنانی وشەی بیانیی لە بواری کارەکەیان و پاڵنەر و هۆکارەکانی پشت ئەو دیاردەیە.

ڕۆژنامەنووسانی هەرێمی کوردستان بەرێژەی (٧٢,٤٪) لەکاتی ئاخاوتن و نووسینی ڕۆژنامەنووسیی، وشەی وەرگیراوی بیانیی بەکارئەهێنن و ڕێژەی (٨٨,١٪)یشیان بەئاگایی و بەمەبەست ئەو کارە ئەکەن.

ڕێژەی (٦٥,٥٪) ڕۆژنامەنووسانی هەرێمی کوردستان لەو دەزگا ڕاگەیاندنەی کە کاری تێدا ئەکەن، سیاسەت و پلانی زمانەوانیی سەبارەت بە پەتییخوازیی زمانی کوردیی پێڕەوئەکرێت، لەرێگەیەوە پاکسازی لەو وشە بیانییانە ئەکرێت کە هاوتا و هاوواتاکەی لە زمانی کوردییدا هەیە، ڕێژەی (٣٤,٥٪)یشیان ئەورێکارە لە دەزگاکانیان نابینن.

(٤٤,٨٪) ڕۆژنامەنووسان (زۆر لەگەڵ ئەوەدان) هۆکار و پاڵنەری بەکارهێنانی وشەی وەرگیراوی بیانیی لەلایەن ڕۆژنامەنووسان بۆ هەست بەکەمی و متمانەنەبوون بە زمانی کوردیی لەلایەن ئەو بەشەی کۆمەڵ ئەگەڕێتەوە، (٢٧,٦٪)یشیان لە پلەی دووەم دیسان لەگەڵ ئەو پاڵنەرەدان.

ڕێژەی (٥٥,٢٪)ی ڕۆژنامەنووسان (لەگەڵ ئەوەدان) هۆکاری بەکارهێنانی وشەی وەرگیراوی بیانیی لەلایەن ڕۆژنامەنووسان بۆ دەسەڵاتنەشکانەوەی ڕۆژنامەنووس بەسەر بەکارهێنانی زمانی کوردیی ئەگەڕێتەوە، پلەی

دووەمیشـیان؛ بەرێـژەی (٤١,٤٪)، (زۆر لەگـەڵ ئـەو هـۆکارەدان).

زۆرینـەی رۆژنامەنووسـانی هەرێمـی کوردسـتان بەرێـژەی (٤١,٤٪)، لەگـەڵ ئـەو پاڵنـەرەدان کـە رۆژنامەنووسـان بـۆ پەردەپۆشـکردنی لایەنـە تابووییەکانـی هەندێـك وشـە لـە زمانـی کوردییـدا، پەنـا بـۆ بەکارهێنانـی وشـەی بیانییئەبـەن، پلـەی دووەمیشـیان؛ بەرێـژەی (٣١٪)، زۆر لەگـەڵ ئەورایـەدان.

دووەم: تێڕوانینـی پسـپۆڕانی زمانـی کوردیـی سـەبارەت بـە سیاسـەت و پلانـی زمانـی کوردیـی بـۆ پەیڕەوکردنـی پەتییخوازیـی زمانـی کوردیـی لـە دەزگاکانـی راگەیانـدن.

(٤١,٥٪) پسـپۆڕانی زمانـی کوردیـی بـە هەڵبژاردەکانـی بژاردەکانـی: (زۆر لەگەڵیـدام) و (لەگەڵیـدام)، باوەڕیـان وەهایـە: وەرگرتـن و بەکارهێنانـی وشـەی بیانیـی لـە بـواری راگەیاندنـدا، بەبـێ مـەرج و پلانـی زمانـی، کاریگەریـی نەرێنـی لەسـەر درووسـتبوونی زمانـی سـتانداردی کوردیـی ئەبێـت.

زۆرینـەی پسـپۆڕانی زمانـی کوردیـی بەرێـژەی (٥٠,٩٪)، (لەگـەڵ ئـەوەدان)؛ وەرگرتـن و بەکارهێنانـی وشـەی بیانیـی لـە راگەیاندنـەکان لەبـری وشـە پەتییـە کوردییـەکان، ئەگەرێکـە بۆدرووسـتبوونی دووهێندەییکردنـی وشـە لـە زمانـی کوردیـی، پلـەی دووەمیشـیان؛ بەرێـژەی (٤٧,٢٪) دیسـان زۆر لەگـەڵ ئـەو بۆچوونـەدان.

پلـەی یەکەمـی بەرتوێـژان بەرێـژەی (٥٤,٧٪)، زۆر لەگـەڵ جێبەجێکردنـی سیاسـەت و پلانـی زمانـی کوردییـن لـە راگەیانـدن، لەگـەڵ دانانـی بڕگەیەکـی یاسـایی تایبـەت بـە پەتییخوازیـی زمانـی کوردیـی، پلـەی دووەمیشـیان؛ بەرێـژەی (٣٠,٢٪) دیسـان لەگـەڵ ئـەو ئاراسـتەیەدان.

پسـپۆڕانی زمانـی کوردیـی بەرێـژەی (٥٤,٧٪)، (زۆر لەگـەڵ ئـەوەدان) خانەکانـی وەشـاندن و لایەنـە راگەیاندنکارییـەکان وردبینـی و بژارکـردن و پاکسـازی لـەو وشـە بیانییانـە بکـەن کـە لـە زمانـی کوردییـدا هاوتـا و هاوواتایـان هەیـە، پلـەی دووەمیشـیان بەرێـژەی (٤٥,٨٪) پشـتگیری لەورایـە ئەکـەن.

(٥٨,٥٪) بەرتوێـژان لـە پسـپۆڕانی زمانـی کوردیـی، (زۆر لەگـەڵ ئـەوەدان) لـە دەزگاکانـی راگەیانـدن وشـە وەرگیراوەکانـی زمانـی ئینگلیزیـی، کـە سـیمایەکی جیهانییـان وەرگرتـووە، لەکاتـی نووسـین و دەربڕینـدا یاسـا وڕێسـاکانی دەنگسـازیی و وشەسـازیی زمانـی کوردیـی بەسـەردا بسـەپێنرێت، پلـەی دووەمیشـیان؛ بەرێـژەی (٣٠,٢٪) لەگـەڵ ئـەو بۆچوونـەدان.

زۆرینـەی بەرتوێـژان لەپلـەی یەکـەم و بەرێـژەی (٦٧,٩٪)، (زۆر لەگـەڵ ئـەوەدان) پەنابرێتەبـەر سـوودوەرگرتن لـە وەرگێڕانـی بیـر و چەمکـەکان و دوورکەوتنـەوە لـە وەرگێڕانـی وشـە بەوشـە لـە کاری رۆژنامەنووسـیی، پلـەی دووەمیشـیان؛ بەرێـژەی (٢٨,٣٪) لەگـەڵ ئـەو بۆچوونـەدان.

پسـپۆڕانی زمانـی کوردیـی بەرێـژەی (٧٣,٦٪) لەگـەڵ کرانەوەیزمانیکوردیـین بـەڕووی وەرگرتنـی وشـەی بیانیـی و بەکارهێنانـی لـە کاری رۆژنامەنووسـییدا، پلـەی دووەمیشـیان؛ بەرێـژەی (٢٦,٤٪) لەگـەڵ ئـەو کرانەوەیـە نیـن.

زۆرینـەی بەرتوێـژان لـە پسـپۆڕانی زمانـی کوردیـی کـە لەگـەڵ کرانـەوەی زمانـی کوردیـی بـەرووی وەرگرتنـی وشـەی بیانیـی و بەکارهێنانـی لـەکاری رۆژنامەنووسـیی، بەرێـژەی (٦٨,٨٪) لەگـەڵ شـێوازی وەرگرتنـی کوردێـنراو (گونجاندنـی وشـە وەرگیراوەکـە بەپێـی دەنگسـازیی زمانـی کوردیـی) و (٤٧,٩٪)شـیان لـە پلـەی دووەم لەگـەڵ گۆڕینـی وەرگیـراو (بەسـوودوەرگرتن لـە واتـای وشـە بیانییەکـە، وشـەیەکی نـاکارای خۆماڵـی، لەبری وشـە بیانییەکە بەکارئەهێنرێـت)دان.

پێشنیاز وراسپاردەکان

سـەرباری هەمـوو ئەورێکارانـەی لـە میانـەی توێژینەوەکـە و تایبـەت بـە سیاسـەت و پلانـی زمانی بـۆ پەیڕەوکردنی پەتییخوازیـی زمانـی کوردیـی لـە دەزگاکانـی راگەیانـدن خراونەتـەڕوو، توێـژەران بەپێویسـتی ئەزانـن چەنـد پێشـنیاز وراسـپاردەیەکی تریـش بخەنـەڕوو.

١. پێکهێنانـی ئەنجوومەنێکـی زانسـتیی نیشـتیمانیی لەنـاوان وەزارەتـی خوێندنـی بـاڵا و توێژینـەوەی زانسـتیی و وەزارەتیرۆشـنبیری و لایەنـە پەیوەندییدارەکانـی تـر بەئامانجـی پاراسـتنی سـەلامەتی و درووسـتی زمانـی کوردیـی. هەروەهـا درووسـتکردنی هەماهەنگـی و پەیوەندییـی خوولـی لەنـاوان ناوەنـدە ئەکادیمییەکانـی زمانـی کوردیـی و دەزگاکانـی راگەیانـدن لـە پرسـی وەرگرتـن و بەکارهێنانـی وشـە تەنانـەت دەسـتەواژەی بیانیـی و گرتنەبـەری هەررێـگا ورێکارێـك کـە ئـەو ئەنجوومەنـە لەسـەر ئـەو پرسـە پەسـەندی ئـەکات و جێبەجێکردنـی لـە لایـەن دەزگاکانـی راگەیانـدن لـە هەرێمـی کوردسـتان.

٢. جێبەجێکردنـی رێنمایـی و راسـپاردەکانی کـۆڕی زانیـاری کـورد و هـەر ناوەندێکـی تـری زانسـتیی و ئەکادیمـی لـە بـارەی زمانـی کوردیـی لەلایـەن دەزگاکانـی راگەیانـدن و بەچاپگەیاندنـەوەی هەمـوو ئـەو بەرهەمـە زانسـتییە بەپێزانـەی ئەتوانـن خزمـەت بەڕەوشـی زمانـی کوردیـی لەبـواری میدیـا بکـەن.

٣. نووسـینەوەی توێژینـەوە زانسـتییەکان لـە زانکـۆکان لـە بـواری زانسـتە کرداریـی و پەتییـەکان بـە زمانـی کوردیی و بـە ئامانجـی دەرخسـتنی دەوڵەمەندیـی وشـەی زمانـی کوردیـی لـەو بوارانـە و پڕکردنـەوەی کەلێنـەکان، ئەگـەر هە بێت .

٤. سـپاردنی کاری وەرگێـڕان و سـازاندن لـە کەناڵەکانـی راگەیانـدن بـەو رۆژنامەنووسـانەی شـارەزایی و لێهاتوویـی زانسـتییان لەبـواری زمانـی کوردیـی هەیـە.

٥. پێداچوونـەوە بـە پرۆگرامەکانـی بـواری پـەروەردە و فێرکـردن و تەریبکردنـی بـە چاندنـی هەسـتی بەهێـزی و دەوڵەمەنـدی و خۆشویسـتنی زمانـی کوردیـی لەلایـەن تاکـی کـوردەوە.

٦. پێشخسـتن و بەکارهێنانـی وشـە پەتییـە کوردییـەکان لەبەرامبـەر وشـە نوێیـەکان ئەگـەر لەنـاو خەڵـك نـاسراو بـوون.

٧. دەرچوواندنـی نامیلکـە و گۆڤـار و کتێبـی زانسـتیی لـە بـارەی دەوڵەمەندیـی زمانـی کوردیـی لـەرووی ژمـارەی وشـە و زاراوە و پێویسـتی بەکارهێنانـی لـە بـواری راگەیانـدن.

٨. ئەنجامدانـی توێژینـەوەی زانسـتیی بـەراوردکاری لەنـاوان ئاسـتی وەرگرتـن و بەکارهێنانـی وشـەی وەرگێـراوی بیانیـی لـە بـواری راگەیانـدن لـە هەرێمـی کوردسـتان بەتایبـەت وشـەی زمانەکانـی: (عەرەبیـی، ئینگلیزیـی).

٩. ئەکرێـت ئـەم توێژینەوەیـە بەجیـا و بەشـێوەی بەراوردکاریـش لەسـەر وەرگرتـن و بەکارهێنانـی وشـەی وەرگێـراوی بیانیـی لـە جـۆرە جیاوازەکانـی راگەیانـدن لـەڕووی ئامـراز (رۆژنامە،رادیـۆ و تەلەڤزیـۆن، میدیـای نـوێ) ئەنجامبدرێـت.

Abstract:

This study is entitled: (Borrowing Word and its use related to Media in the Kurdistan Region - A Field Study). The main objective is to determine the attitude of journalists towards the Borrowing word and its use in their profession, to get the reasons and motivations for using foreign words by journalists, and to identify the consequences of using foreign words in the Kurdish language related to Kurdish media from the perspective of Kurdish language experts. This study is the descriptive research and the survey method through the creation of (two) survey forms that have been used journalists of media agencies and Kurdish language (٥٨) and distributed to journalists, including .Kurdish language experts in universities in the Kurdistan Region (٥٣) experts, including

This study reached several scientific conclusions: The majority of journalists in the Kurdistan Region believe that (yes) it is a good thing to use foreign words in their work, but the second (٪٤٨,٣) answered (no). Regarding the consequences of this phenomenon on the Kurdish (٪٤٤,٨) place for each option (I agree very much) and (I agree), (٪٤١,٥) language, Kurdish language experts believe that the borrowing word and its use in the media, without language conditions and plans, of them agree that the use (٪٥٠,٩) It will harm the formation of the standard Kurdish language and of foreign words in the media instead of Kurdish words is a possibility for the formation of word doubling in Kurdish, Etc., but the majority of Kurdish language experts are in favour of openness Kurdish language in term of borrowing word and their use in journalism. Kurdish language experts secondly ,(٪٦٨,٨) indicated that most types of borrowing a word, firstly substituted lexical word but a small number of Kurdish language experts ,(٪٢١,٧) thirdly is loan blending ,(٪٤٧,٩) loan shift .are in favour of importing loan word exactly and without modification (٪١٠,٤)

سەرچاوەکان

یەکەم: توێژینەوە زانستییەکان

أ- بڵاونەکراوەکان

-بەزمانی کوردیی

١- ئازاد عەزیز سلێمان: سیاسەت و پلانی زمان لە راگەیاندندا، تێزی دکتۆرا، کۆلێژی زمان، زانکۆی سەڵاحەدین، هەولێر، ٢٠٢٢.

٢- پێشکەوت مەجید محەمەد: خواستنی زمانی لە زمانی کوردیی دا (ژەهری زمانی وەک نموونە)، تێزی دکتۆرا، کۆلیژی زمان، زانکۆی سلێمانی، ٢٠٢٢.

٣- تابان محەمەد سەعید: گەشەسەندن و پوکانەوەی گەنجی وشە لە زمانی کوردیی دا، نامەی ماستەر، کۆلێژی زمان، زانکۆی سلێمانی، ٢٠٠٨.

٤- چۆلی ئەسعەد جراد: زمان لە راگەیاندنی بینراودا، نامەی ماستەر، بڵاونەکراوە، زانکۆی سلێمانی: کۆلێجی

زمـان، بەشـی زمانـی کوردیـی، ٢٠١٣.
٥- محەمەد مەجید سەعید: فەرهەنگ و پرۆسەی بە لێکسێمبوون، نامەی ماستەر، زانکۆی سلێمانی، ٢٠١٥.

بەزمانی ئینگلیزیی
Diachronic Study of English Loan word in the central Kurdish Dialect in ,(٢٠١٧) ,Dashne Azad .Media Political Discourse, Thesis of Doctor, University of Leicester
English Borrowings in Saudi an Arabian Newspaper, Thesis of ,(٢٠١٧) ,saad salem alshamrani .Doctor, university of Aberdeen
ب- بڵاوکراوەکان
- بەزمانی کوردیی
٩- سـالار فائـق مجیـد: وشـە ئینگلیزییـە بەکارهاتـووەکان لـە زمانـی کوردییـدا، گۆڤـاری زانکـۆی گەرمیـان، خـوول (٦)، ژ. (١).
١٠- قەیـس کاکل تۆفیـق و بەحـری لەتیـف یەحیـا: پەتییخوازیـی لـە زمانـی کوردییـدا، گۆڤـاری تویـژەر، زانکـۆی سـۆران، بەرگـی (١)، ژ.(١).
- بە زمانی عەرەبیی
١١- أكـرم محمـد خليـل: أثـر وسـائل الإعـلام في اللغـة العربيـة، مجلـة الحكمـة للدراسـات الأدبيـة واللغويـة، المجلـد (١٠)، العـدد (٣)، ٢٠٢٢.
- بەزمانی ئینگلیزیی
What Language Features Can is “Borrowed”? Areal Diffusion ,(٢٠٠١) ,Curnow, Timothy Jowan -١٢ .and Genetic inheritance: problems in comparative linguistics, Oxford University press

دووەم: کتێب

- بەزمانی کوردیی
١٣- جەعفەر شێخولئیسلامی: وتووێژ لەگەڵ د. جەعفەر شێخولئیسلامی، گۆڤاریتیشک، ژمارە ٦٣، ٢٠٢٢.
١٤- فاروق عومەر سدیق: قەرزی وشە، چاپخانەی چوارچرا، چاپی یەکەم، سلێمانی، ٢٠٢٠.
١٥- محەمـەدی مەحـوی: مۆرفۆلۆژیـی و بەیەکداچوونـی پێکهاتەکان»مۆرفۆلۆژیـی کوردیـی»، بەرگـی یەکهـەم و دووهـەم، چاپـی یەکهـەم، سـلێمانی، ٢٠٢١.

بەزمانی ئینگلیزیی

London: University of California Press. Trask, Robert Lawrence: The Key ,(١٩٩٩) ,Berkeley -١٦ .Concept of Language and Linguistics, Rout ledge, London and New York
.Linguistic Purism, Longman, London ,(١٩٩١) ,George Thomas

Haugen, E, (١٩٥٠), the Analysis of Linguistic Borrowing', Language, ٢٦ (٢).
Hudson, G., (٢٠٠٠), Essential introductory linguistics. Malden, Mass; Oxford: Blackwell Publishers.
Tadmor, and U, & Haspelmath, M, (٢٠٠٩), Loanwords in the world's languages: a comparative handbook. Walter de Gruyter.
Thomason, S.G. and Kaufman, (١٩٨٨), T: Language contact, realization and genetic linguistics.
Trask, Robert Lawrence (١٩٩٩), Key Concept in Language and Linguistics, Rutledge, London.

سێیەم: سەرچاوە ئەلیکترۆنییەکان

٢٣- بەختیار سجادی: بەروخسەتی مەسعود محەمەد، ماڵپەڕی زانستی زمان و مەنامەی کوردیی، ڕۆژی وەرگرتن (٢٠٢٢/١٢/٨)، بەردەستە لەسەر ئەم بەستەرەی خوارەوە:
(https://www.schoolandcollegelistings.com/IQ/Unknown/١١١٨٣٧١٢١٥٨٤٦٨٩/%D٨%B٢%D٨%A٧%D٩%٨٦%D٨%B٣%D٨%AA%DB-%D٨%C٢%B٩%D٩%٨٥%D٨%A٧%D٩%٨٦%D٩%-٨٨%D٩%-٨٥%DB%٩٥%D٩%٨٦%
D٨%A٧%D٩%٨٥%DB%٩٥%DB%٩A%DA%-٨C%D٩%٨٨%D٨%B١%D٨%DB%AF%DB%٨C%٨C).

٢٤- (لاپەڕەیرادیۆی نالیا ئێف ئێم لە فەیسبووك: ٢٠٢٣)، ڕۆژی وەرگرتن (٢٠٢٣/٢/١٥)، بەردەستە لەسەر ئەم بەستەرەی خوارەوە:
(https://www.facebook.com/NaliaFM/videos/١٤١٩٢٦٩٧٣٨٨٧٨٢٩٥/?-UNK-UNK-UNK-CL=extid
mibextid&C١GK-T٠GK_AN=sharing=ref&R٩YhcI١).